T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI PROGRAMI

TÜRK EDEBİYATI ELEŞTİRİSİNDE TEVFİK FİKRET ALGISI

Ömer NAYIR

Danışman
Doç. Dr. Özlem NEMUTLU

MANİSA- 2021

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI PROGRAMI

TÜRK EDEBİYATI ELEŞTİRİSİNDE TEVFİK FİKRET ALGISI

Ömer NAYIR

Danışman
Doç. Dr. Özlem NEMUTLU

MANİSA- 2021

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Türk Edebiyatı Eleştirisinde Tevfik Fikret Algısı” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

18/02/2021

Ömer NAYIR

ÖZET

TÜRK EDEBİYATI ELEŞTİRİSİNDE TEVFİK FİKRET ALGISI

Alımlama estetiği veya teorisi okura dönük eleştirilerden biridir. Bu teori, okuru merkeze alarak okur beğenisine göre eserlerin değerlendirilmesini savunur. Okura eserin tamamlanmasında aktif bir rol verir. Almanya'nın Konstanz Üniversitesinde ortaya çıktığı için Konstanz Ekolü ismiyle de anılır. Bu ekolün öncü isimlerinden biri olan Hans-Robert Jauss'a göre, edebiyat tarihleri okurun beğenisi esas alınarak yazılmalıdır. Jauss, okurun yaşadığı zamanın edebî anlayışına göre bir eseri yorumladığını savunur ve edebiyat tarihçisinin görevinin de bu beğeniyi esas alarak zamanla değişen eser yorumlarını edebiyat tarihine alması olduğunu iddia eder.

Jauss'un öne sürdüğü bu fikirden hareketle Türk edebiyatı alanında yazılmış edebiyat tarihlerinde Tevfik Fikret'i inceledik. 1888 yılında Abdülhalim Memduh ile başlayan edebiyat tarihçiliği günümüze kadar farklı yazarlar tarafından devam ettirilmektedir. Her edebiyat tarihi farklı dönemlerde yazıldığına ve edebiyat tarihi yazarı da bir okur olduğuna göre çalışmamızda Tevfik Fikret'in bu yazarlar tarafından nasıl alımlandığını incelemeye çalıştık.

Edebiyat tarihleri üslup, yöntem, içerik bakımından birbirinden farklıdır. Bu farklılıklar ele alınan yazar, şair ve esere de yansır. Jauss'un öne sürdüğü fikirlerden hareketle, edebiyat tarihlerinin Tevfik Fikret ve eserleri hakkındaki değerlendirmelerini, tespitlerini inceledik. İncelememiz sonucunda elde ettiğimiz bulguları kendi içerisinde karşılaştırdık. Benzerliklerin ve farklılıkların sebebini bulmaya çalıştık.

ABSTRACT

TEVFİK INTELLECTUALS IN TURKISH LITERATURE CRITICISM

Purchasing aesthetics or theory is one of the criticisms of the reader. This theory advocates the evaluation of works according to reader liking by centering the reader. It gives the reader an active role in completing the work. Since it appeared at the University of Konstanz in Germany, it is also called the Constanz School. According to Hans-Robert Jauss, one of the pioneers of this school, literary hisdies should be written on the basis of the appreciation of the reader. Jauss argues that the reader interprets the workaccording to the literary understanding of the time he lived, and claims that the duty of the historian of thedebiyat is to take the interpretations of the works that have changed over time into the history ofliteraturebased on this appreciation.

Based on this idea put forward by Jauss, we examined Tevfik Fikret in the literary hiscies written in the field of Turkish literature. Literary history, which began in 1888 with Abdulhalim Memduh, continues by different writers to this day. Since each literary history is written in different periods and the author of literary history is a reader, we tried to examine how Tevfik Fikret was purchased by these authors in our study.

Literary dates differ from each other in style, method and content. These differences are reflected in the author, poet and work discussed. Based on the ideas put forward by Jauss, we examined the evaluations and findings of literary hiss about Tevfik Fikret and his works. We tried to find out the reason for the similarities and differences.

TEŞEKKÜR

Çalışmamın her aşamasında bana destek olan, bilgi ve deneyimleri ile yol gösteren danışman hocam Sayın Doç. Dr. Özlem NEMUTLU'ya, bilgi ve tecrübesi ile hem lisans hem de lisansüstü öğrenim hayatımın tüm zorlu aşamalarında maddi manevi her yönden yardımcı olan, tecrübeleri ile beni aydınlatan ve desteğini hiç eksik etmeyen, kendilerini tanımaktan büyük onur duyduğum sevgili hocalarım Sayın H. Harika Durgun, Gürol Pehlivan, Halil Hadi Bulut, İrfan Murat Yıldırım ve Ferhat Karabulut'a ve tezimde kullandığım kaynaklara ulaşmamda yardım eden İSAM çalışanlarına, kütüphane çalışanlarına ve enstitü öğrenci işlerine, makalesini okuduğum ve anlamadığım yerler için kendilerine ulaşıp bilgi aldığım ve bu bilgileri bütün samimiyetleri ile bana aktaran kıymetli hocalarıma, çalışmalarım sırasında manevi desteğini her zaman hissettiğim değerli ablam, dostum ve arkadaşım Gülbahar Akçakale'ye, öğrenim hayatım boyunca okuduğum bölümün mahiyetini anlamasalar da desteklerini bir an olsun esirgemeyen, bana güvenen ve beni hep destekleyen, hep yanımda olan aileme yürekten teşekkür ederim.

Ömer Nayır

Manisa, 2021

ÖNSÖZ

Edebiyat tarihleri, bir milletin edebî geçmişini, değişimlerini, yazar ve şairlerini, onların meydana getirdiği eserlerini kayıt altına almaları bakımından önemlidirler. Edebiyat tarihlerinin yazımı çok geç dönemlerde başlamıştır. Batı'da 15. ve 16. yüzyıllarda şiir türüne dair teori ve tenkit alanlarında çalışmalar yapılmaktaydı. Bu çalışmalar tek bir türü esas aldığı için edebiyat tarihi sayılmamaktaydı. Fakat bu küçük çalışmalar, edebiyat tarihlerinin meydana gelmesinde ön ayak oldu. Böylece 18. yüzyılda önce Fransa, daha sonra İtalya, Almanya, İngiltere gibi Batı ülkelerinde yavaş yavaş edebiyat tarihleri yayımlanmaya başlandı.

İlk edebiyat tarihleri edebî eleştiri ile paralellik gösterir. Henüz herhangi bir sisteme dayanmayan edebiyat tarihleri, geçmişte yapılan tenkit, teori gibi alanlardan beslenmekteydi. Zamanla yeni fikirlerin, görüşlerin ortaya çıkmasıyla edebiyat tarihleri farklı bir kimliğe bürünmeye başladılar ve kendi başlarına bir tür olarak değerlendirilmeye tabi tutuldular.

Türk edebiyatına gelindiğinde ise edebiyat tarihi adını taşıyan ilk eser 1888'de yazılan Abdülhalim Memduh'un *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniyesi'*dir. Bundan sonra Türk edebiyatında edebiyat tarihleri görülmeye devam eder.

Edebiyat tarihleri üzerine yapılan çalışmalara baktığımızda bunlarda genellikle edebiyat tarihlerinin içerikleri, yöntemleri ve üslupları üzerinde çalışıldığını görürüz. Bu bağlamda edebiyat tarihlerinin hangi yöntem esas alınarak kaleme alındığına veya edebiyat tarihlerinin üsluplarına bakılmaktadır. Bazı çalışmalar bütün edebiyatı tarihlerini incelerken bazıları ise sadece bir edebiyat tarihini incelemişlerdir.

Edebiyat tarihleri üzerine yapılan incelemelerde sadece edebiyat tarihinin kendisi ele alınmıştır. Edebiyat tarihinin içerisinde yer alan herhangi bir kısım, başlık, tür, şair veya yazar inceleme konusu olmamıştır.

Bizim tezimizin esasını oluşturan alımlama estetiği okura dönük kuramlardan biridir. Bu kuram okuru ön plana çıkararak bir eserin tamamlanmasında okura aktif bir rol biçer. Hans-Robert Jauss alımlama estetiğinin önemli kuramcılarındandır. Jauss, okurun belli dönemlerde eserlere farklı yaklaştığını söyler. Bunun için edebiyat tarihlerinin de okurun bu yaklaşımlarına göre yazılması gerektiğini savunur.

Biz bu çalışmamızda Jauss'un görüşlerinden hareketle edebiyat tarihlerinde ve ders kitaplarında Tevfik Fikret'in nasıl değerlendirildiğini (alımlandığını) incelemeye çalıştık. Buna göre tezimiz iki bölümden oluşmaktadır:

Giriş bölümünde tezimizin temelini oluşturan alımlama estetiği ile edebiyat tarihleri ve ders kitapları hakkında genel bilgiler verdikten sonra bizim çalışmamıza gelinceye kadar edebiyat tarihleri ve ders kitaplarıyla alakalı çalışmaların genel mahiyetleri hakkında bilgi verdik. Birinci bölüm "Edebiyat Tarihlerinde Tevfik Fikret", ikinci bölüm ise "Ders Kitaplarında Tevfik Fikret". Birinci bölümü iki alt başlığa ayırdık. "Tevfik Fikret'in Hayatı ve Şahsiyeti", "Tevfik Fikret'in Edebi Kişiliği ve Sanatı". Ders kitaplarını incelediğimiz bölümde ise alt başlığa gerek duymadık.

Alımlama estetiğine göre incelediğimiz edebiyat tarihlerini Nazım Hikmet Polat'ın "Türk Edebiyatı Tarihçiliği Çalışmalarının Neresindeyiz?"[1] makalesindeki listeye göre belirledik. Buna göre edebiyat tarihlerini yazılış sırasına göre inceledik. Aynı metodu ders kitapları için de uyguladık. Burada dikkatimizi çeken ilk dönemlerdeki edebiyat tarihlerinin ders kitabı olarak da okutulmalarıydı. Bu edebiyat tarihlerini ders kitaplarını incelediğimiz kısma da dahil ettik.

[1] Nazım Hikmet Polat, "Türk Edebiyatı Tarihçiliği Çalışmalarının Neresindeyiz?" *Yenileşme Devri Türk Edebiyatından Çizgiler*, Kurgan Edebiyat, Ankara, 2012.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **iv**
ABSTRACT ..... **v**
TEŞEKKÜR ..... **vi**
ÖNSÖZ ..... **vii**
İÇİNDEKİLER ..... **ix**
GİRİŞ **1**
A. ALIMLAMA ESTETİĞİ **1**
B. EDEBİYAT TARİHLERİ-DERS KİTAPLARI **6**

BİRİNCİ BÖLÜM

EDEBİYAT TARİHLERİNDE TEVFİK FİKRET

1.1. HAYATI VE ŞAHSİYETİ **15**
1.2. EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ŞAİRLİĞİ **51**

İKİNCİ BÖLÜM

DERS KİTAPLARINDA TEVFİK FİKRET **112**
SONUÇ **120**
KAYNAKÇA **126**

GİRİŞ

A. ALIMLAMA ESTETİĞİ

Alımlama estetiği veya alımlama teorisi, okura dönük eleştiri metodlarından biridir. Bu eleştiri ilk olarak Konstanz Üniversitesinde ortaya çıkmıştır. Üniversitenin öncü isimlerinden biri olan Roman dilleri ve edebiyatları uzmanı Hans Robert Jauss'tur. Jauss, alımlama estetiğini, yorumbilimden faydalanarak şekillendirmiştir. Yorumbilimine göre de anlam, zamana, devre, tarihin şartlarına göre belirsizlikler taşır veya başka bir ifadeyle değişebilir.[2] Alımlama estetiğine, yine Konstanz Üniversitesinden Wolfganf Iser, Wolfgang Preisendaz gibi isimler de katkıda bulunmuşlardır.

Bu eleştiri yöntemini okura dönük diğer eleştirilerden ayıran özelliği, tek tek eserleri değil, edebiyat tarihlerini incelemesidir. "Alımlama teorisi, tarihin akışı içerisinde her devirde genel okur kitlesinin o eser hakkındaki tepki veya yaşantılarını araştırmaya odaklanan bir okur eleştirisi tipidir."[3] Berna Moran, bu eleştiri yönteminin sanatın ne olduğuyla ilgilenmediğini, anlam sorununa cevap vermeye çalıştığını söyler.[4] Alımlama Estetiği, bir esere anlamı okurun mu, yazarın mı yoksa eser içerisindeki sözcüklerin mi verdiği sorusuna cevap arar. Bu arayışın bir duygu meselesi olmadığı, düşünsel ve bilişsel bir mesele olduğunu aktaran Moran, alımlama estetiğinin yorumbilim bağlamında öne sürülmüş bir eleştiri yöntemi olduğunu da ekler.[5] Yorumbilimi açıklayan Şara Sayan, bir eseri açıklamaya çalışan yorumcunun, o esere kendi yorumunu katmasıyla ortaya çıktığını söyler ve kutsal kitaplardaki metinler üzerinde yapıldığı için uzun bir geçmişinin olduğunu da ekler.[6]

Alımlama estetiğine göre, esere anlamı okur verir. Berna Moran, alımlama estetiğinde okurun ön olana çıkmasını iki şekilde açıklar:[7]

[2] Ömer Faruk Huyugüzel, *Eleştiri Terimleri Sözlüğü*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2019, s. 33.
[3] Huyugüzel, s. 32.
[4] Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 240.
[5] Moran, s. 240.
[6] Şara Sayın, *Metinlerle Söyleşi*, Multılıngual, İstanbul, 1999, s. 36.
[7] Moran, s. 240.

Nedenlerden biri, modernist edebiyatın okuru edilgen durumdan çıkararak, karakter, olay, zaman ya da mekân ile ilgili karanlık bırakılmış birçok noktayı çözmeye davet etmesidir. James Joyce, Franz Kafka, Allen Robbe-Grillet, W. Faulkner, S. Beckett ve daha birçok romancı, şair, oyun yazarı, kimisi az, kimisi daha fazla oranda eseri yorumlama ve anlamlama işine okurun da katılmasını gerektiren eserler vermişlerdir. İkinci bir neden daha çok dil ile ilgili. Saussure'den kaynaklanan yapısalcılık, eserdeki anlamı bir cümlenin anlamı gibi, kendi yapısında arıyordu. Oysa Derrida bu bilimsel çözümü sorguladı ve metnin nasıl okunacağı konusunda okura ağırlık tanıdı.

Alımlama estetiği, eseri tarihsel ve toplumsal durumun bir ürünü olarak görür ve bu durum değişse de eserin yaşamaya devam ettiğini savunur.[8] Yaşamaya devam eden eser, varlığını topluma ve toplumun gerçeklerine borçludur. Edebi eser, yazarından, yazıldığı dönemin toplumsal ve kültürel kurallarından ayrı değerlendirilemez ve yazarından, yazıldığı dönemden ayrılarak varlığını sürdüremez. Ama zaman içerisinde değişen toplum ve kültür ortamında bir eser, o zamanın ölçütlerine göre değerlendirilerek varlığını devam ettirir. Edebi eserin "açık yapıt" olduğunu söyleyen Şara Sayın, eserin kendi döneminde yazar ve içerik bakımından değerlendirilse de "açık yapıt" olma özelliğinden dolayı çok anlamlı bir yapıda olduğunu ve bu yüzden değişik dönemlerde yeniden değerlendirilebileceğini belirtir.[9]

Edebi eserin "açık yapıt" özelliğini vurgulayan Şara Sayan alımlama estetiğinin mahiyetini açıklar:[10]

Bir kere yazılmış ve açıklanmış olması yazınsal yapıtı tüketmez. Zaten anlamını tüketici bir biçimde açığa vurmuş ve sonuna kadar çözümlenmiş bir yapıt sanat yapıtı olamaz. Yazınsal yapıtın yaşam öyküsü yazarınkinden farklıdır, bir defaya özgü değildir. Yeni yeni okurları vardır yazınsal yapıtın, her okunuşta okurun içinde yaşadığı toplumun özelliğine, okurun kültür birikimine, yani yapıtın okur tarafından *alımlanmasına* göre değişir.

Alımlama estetiğinin veya teorisinin okuru merkeze aldığını söylemiştik. Okurun edebi eserin yaratımında hep arka plana atıldığını öne süren alımlama estetiği, edebi eserle birlikte okuru da ön plana çıkarmayı amaçlamaktadır. Edebi eserin anlamlandırılmasında okurun kendisi önemlidir.

Alımlama estetiği, her ne kadar okuru merkeze alsa da bu konuda farklı görüşler de mevcuttur. Bunlardan birisi Wolfgang Iser'e aittir. Iser'e göre, bir eserin anlamı metnin içinde bulunmaz, metindeki bazı parçalardan yola çıkarak okur

[8] Sayın, s. 41.
[9] Sayın, s. 42.
[10] Sayın, s. 42

tarafından elde edilir. Bu yaklaşımla, anlamın sadece eserde bulunduğunu veya yazar tarafından oluşturulduğunu savunan eleştiri yöntemlerinden ve kuramlardan ayrılır. Alımlama estetiğine göre anlam, metnin içerisinde tam ve eksiksiz bir şekilde bulunmaz. Okur, metnin içerisinden alımladıklarıyla anlamı yaratır. Berna Moran, bu durum karşısında edebi eserin iki yönünün olduğunu belirtir. Biri yazar tarafından oluşturulan metin, diğeri ise okurun bu metinden yaptığı somutlama yani alımlama.[11] Iser, yazarın yarattığı metni artistik, okurun alımladığı metni de estetik uç olarak tanımlar ve bu ikisi olmadan eserin tamamlanamayacağını iddia eder.

Bir edebiyat yapıtının tamamlanması konusunda okura nasıl bir rol düştüğü üzerinde duran alımlama estetiği, okuru yaratma sürecine ve eserin anlamının tamamlanmasındaki katkısına cevaplar arar. Iser, yazarın eserde her şeyi söylemediğini düşünür. Yazarın söylemediği bu boşlukları doldurma işi okura kalır. Bu boşluklar, çeşitlidir. Somuttan soyuta, basitten karmaşığa şeklinde olabilir. Okur, yazarın bıraktığı bu boşlukları farkında olarak veya olmayarak doldurur ve eserin tamamlanmasına katkıda bulunur.

Berna Moran, okurun kendi çabası ve anlayışıyla edebi eserlerdeki anlamı tamamlamaya ve bütünlemeye çalışırken estetik bir zevk aldığını yazar.[12] Okurun eseri anlamlandırırken aynı zamanda estetik zevk alması kendisi için eserde bırakılan boşluklara bağlıdır. Yazarın, eserinde okura tamamlaması için boşluk bırakmaması ve her şeyi hazır bir şekilde okura sunması okuru sıkar. Aynı şekilde okurun eserdeki anlamı tamamlamakta zorlanmasıyla okur umutsuzluğa da kapılabilir.[13]

Okurun, eserlerdeki boşlukları doldurma, eseri anlamlandırma ve yorumlamada etkili olmasıyla başka bir sorun ortaya çıkar: Her okurun farklı anlamlandırmaya ve yorumlamaya gitmesiyle öznelliğin ön plana geçmesi. Iser, bu öznelliğe inanmaz. Ona göre okur, eserdeki boşlukları doldururken keyfî davranamaz. Yazarın eserin içerisine yerleştirdiği ipuçları ve eserdeki göstergeler doğrultusunda, bütüne uyacak şekilde boşlukları doldurur ve anlamı tamamlar. Okur, böylece bazı sınırlar dahilinde metne dahil olur. Aynı eserin, okurlar tarafından farklı anlamlandırılmasında bir sakınca görmeyen Iser, önemli olanın okurun, eserinde

[11] Moran, s. 242.
[12] Moran, s. 244.
[13] Moran, s. 244.

içerisinde bulunan boşlukları tamamlaması ve bunu yaparken estetik bir zevk alması olduğunu belirtir.[14]

Bizim de tezimizin esas yapısını oluşturan alımlama estetiği görüşü Hans-Robert Jauss'a aittir. Jauss, edebi eserin değerlendirilmesinde okurun tarihsel dönem içindeki konumuna dikkat çeker. Onu diğer kuramcılardan ayıran fikri ise, edebiyat tarihlerinin, okurun içerisinde bulunduğu dönemdeki eser yaklaşımına göre yazılmasıdır. Okur, bir esere yaklaşırken içinde bulunduğu çağın toplumsal, kültürel, ideolojik koşullarına göre davranır. Jauss'un bu yaklaşımı edebiyat tarihine bazı görevler yükler. Huyugüzel bu görevleri şöyle açıklar:[15]

> Edebiyat tarihinin asıl görevi, edebî eserin yazıldığı dönem ve yazarıyla ilgili objektif bilgiler vermekten çok okurların tarihî akış içerisinde eserle ilgili devirden devire değişen yorum ve değerlendirmelerini, eserlerin okur üzerindeki etkilerini tespit etmek, başka deyişle bu yorum ve etkilenmelerin bir tarihini vermektir. Açıkça görülebileceği gibi bu, edebiyat tarihi kavramına yeni bir bakıştır.

Bu da eserin belli dönemler içerisinde farklı şekillerde anlamlandırılması anlamına gelir. Jauss, eserden tek bir anlamın çıkarılamayacağını savunur ve "beklentiler ufku" adını verdiği okur beklentilerinin eleştirmenler tarafından iyice irdelenmesi gerektiğini düşünür. Okurla eser arasında diyalektik bir ilişki olduğunu savunan Jauss, bu ilişkinin eserin anlam dünyasını sürekli geliştirdiğini, her okurun eseri farklı yorumlamasıyla eserin başka yönlerinin ortaya çıktığını söyler.[16] Her dönemde okurun bir eserden beklediği anlam değişebilir. Edebiyat tarihçisi, okurun bu beklentilerini tespit etmeli, okurun esere yaklaşımını ortaya koymalı, yaklaşımlar ile beklentiler arasındaki ilişkiyi göstermeli ve böylece bu yaklaşımların bir tarihini yazmalıdır.[17]

Jauss, okurun belli dönemlerde esere olan yaklaşımını değil, aynı zamanda tarih boyunca değişen edebî zevkin de incelenebileceğini öne sürer.[18] Okurlar, içerisinde bulunduğu dönemin edebî zevkine göre esere yaklaşır. Ayrıca, dönemin edebî zevkinden farklı olarak oluşturulan eserlerin okurlar tarafından beğenilmesi Jauss'un ortaya sürdüğü görüşe göre edebiyat tarihine dahil edilmelidir. Bu sadece

[14] Moran, s. 246.
[15] Huyugüzel, s. 33.
[16] Huyugüzel, s. 34.
[17] Huyugüzel, s. 34.
[18] Moran, s. 247.

okurun bir esere anlam açısından yaklaşımı değil, edebî zevk açısından yaklaşımının da incelenmesi anlamına gelir.

Jauss'a göre bir edebî eser yazıldığı dönemin ürünüdür ve kendi dönemini etkiler. Eğer eser yenilikçiyse tarihi etkiler, gelecek dönemlerdeki edebî anlayışa yön verir. Bütün bunlar eserle okur arasındaki etkileşimden ortaya çıkar. Bir eser yazıldığı dönemin edebî anlayışına değil de bir önceki dönemin anlayışına uygunsa o eserin modası geçmiş demektir. Eser, yazıldığı dönemin edebî anlayışındaysa modaya uygun olarak görülür. Daha ileri bir edebî zevke hitap ediyorsa zamanından önce gelmiş eser olarak adlandırılır.[19]

Edebiyat tarihinin sadece yazarların hayat öykülerinden, devrin edebî anlayışından bahsetmemesi gerektiğini savunan Jauss, gerçek edebiyat tarihinin eseri üretene değil, tüketene de yer vermesi gerektiğini ve eser-okur, yazar-okur arasındaki ilişkinin ortaya konulması gerekliliğini ileri sürer.[20] Okur, eser karşısında sadece tepki gösteren konumunda değildir. Eserin anlamının tamamlanmasına katkıda bulanandır. Edebî eserin hem tarihsel olması hem de çok anlamlı olması, okur ile eser arasında bir ilişkiye yol açar. Edebiyat tarihinin görevi de bu ilişkinin içeriğini, oluşumunu incelemektir.

[19] Moran, s. 247.
[20] Sayın, s. 45.

B. EDEBİYAT TARİHLERİ-DERS KİTAPLARI

Edebiyat tarihi, en basit anlamıyla geçmişten yazıldığı güne kadar geçen süredeki edebiyatın tarihini yazmaktır. Bu bağlamda edebiyat tarihleri geniş bir içeriğe sahip olabilirler. Bazen incelemeye esas alınan milletin ilk yazılı kaynaklarından başlanarak bir edebiyat tarihi yazılabilir, bazen de belli bir dönem başlangıç alınarak yazılabilir. Biz burada edebiyat tarihleri ve ders kitapları hakkında genel mahiyetli bilgiler verdikten sonra bunlar hakkında yapılan çalışmalara da değineceğiz.

Edebiyat tarihi kavramı ilk olarak Batı'da ortaya çıkar. Belli şekillerde ilk edebiyat tarihi örneklerine XVIII. yüzyılda Fransa'da rastlanır. Bu alanda en ciddi çalışmalar yapan Hippolyte Taine'dir. Taine, edebiyat tarihi çalışmalarını "ırk, devir ve ortam" anlayışı üzerine oturtur. Bu anlayışa göre bir eser, toplumun kültürel değerlerinden ayrı değildir. Eserin yazarı toplumun bir üyesi olduğu için yazar da bu toplumdan bağımsız olarak ele alınamaz. Ayrıca her edebi eser, yazıldığı dönemin edebi ve estetik anlayışından izler taşır. Bu bağlamda Taine, edebi eserlerin neden-sonuç ilişkisine göre ortaya çıktığını ileri sürer.

Gustave Lanson'un ileri sürdüğü edebiyat tarihi metodu Batı'da edebiyat tarihinin bir bilim dalı olmasında etkili olmuştur.[21] Bizim edebiyatımızda bu konuya dair ilk ciddî çalışmaları yapan Fuad Köprülü de Lanson'la aynı düşünceyi paylaşır ve edebiyat tarihini "Bir milletin geçmişteki fikrî ve hissî hayatını göstermek itibariyle medeniyet tarihinin, yani bir milletin umumî tarihinin parçalarındandır." şeklinde tavsif eder. [22]

Rene Wellek, edebiyat tarihçiliğine farklı bir bakış açısı getirmiş ve "yeni tenkit" adı verilen bir metot geliştirmiştir.[23]

Wellek'in sistemleştirdiği bu görüşe göre birbirinden farklı gibi görünen önceki teorilerin ortak özelliği, hepsinin edebî eseri kendi dışındaki "vâkıalara" yani sosyoloji, psikoloji, tarih, ekonomi gibi edebiyat dışı alanlara taşırmalarıdır. Edebiyat tarihini modern çağın bağımsız bilim alanları arasında görmek isteyen Wellek, her

[21] Nuri Sağlam, "Medeniyet Tarihimizin En Girift Labirenti: Türk Edebiyatı Tarihi", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 4, Sayı 7, 2006, s. 9.
[22] Fuad Köprülü "Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl" *Edebiyat Araştırmaları,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 4.
[23] M. Orhan Okay, "Edebiyat Tarihi", İslam Ansiklopedisi, 10. Cilt, s. 403-404.

sanat eseri gibi edebî eserin de yalın olarak ve kendi bütünlüğü içinde incelenmesi gerektiğini, gerçek edebiyat tarihinin edebî metinlerin tarihi olacağını ileri sürmüştür.

Türk Edebiyatında şuara tezkireleri, edebiyat tarihi vazifesi görüyordu. Bunlarda şairlerin biyografileri ve bazı şiirleri yer alırdı. Ancak tezkireler, değişen edebi yönelimler karşısında kısıtlı kalmışlardır. Tezkirelerin bu kısıtlı kalışı karşısında bir edebiyat tarihi ihtiyacı ortaya çıkar ve bu ihtiyacın varlığından ilk bahseden Ziya Paşa olmuştur.[24] Türk edebiyatında edebiyat tarihi adını taşıyarak yazılan ilk eser, 1888 yılına ait Abdülhalim Memduh'un *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye*'sidir. Daha sonra 1910'da okullarda ders kitabı olarak okutulmak üzere Şehâbeddin Süleyman tarafından *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye* yazılır. Bu eser, Abdülhalim Memduh'un edebiyat tarihinden daha uzun ve ayrıntılıdır.

Faik Reşad'ın 1911'de yayımlanan *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye*'sinde edebiyatın malzemesi ve tarihine dair bilgiler de yer almaktadır. 1913'te Ali Ekrem'in *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye'*si yayımlanır. Darülfunun'da okutturduğu ders notlarından oluştuğu için çok teferruatlıdır ve örneklerle doludur. Nazım Hikmet Polat bu özelliğinden dolayı bu eseri edebiyat tarihi kapsamına almaz.[25] Konya İdadisinde Öğretmen olan Mehmet Hayrettin 1912 yılında *Tarih-i Edebiyat Dersleri'*ni bastırır. Mehmet Hayrettin'in edebiyat tarihini farklılaştıran özelliği her şeye dil açısından bakmasıdır.

Türk edebiyatının edebiyat tarihi açısından en dikkate değer kaynaklarından biri, Fuat Köprülü ve Şehâbeddin Süleyman'ın birlikte kaleme aldıkları *Yeni Osmanlı Tarihi Edebiyatı*'dır. Fuat Köprülü tarafından yazılan mukaddime Türk edebiyatı tarihi üzerine ilk bilimsel çalışma olarak kabul edilir. Köprülü bu mukaddimesinde edebiyat tarihinin kaynakları ve metodları hakkında bilgiler verir. Yukarıda zikrettiğimiz Gustave Lanson ve Taine'in fikirlerini kabul eden Köprülü, kendisinden sonraki edebiyat tarihçilerini de etkiler.

Fuat Köprülü'nün yalnız kendi imzasını taşıyan eseri ise, ilk basımı 1921 yılında yapılan ve 1926'da bazı değişikliklerle son halini alan *Türk Edebiyatı Tarihi*'dir. Köprülü'nün buradaki Türk edebiyatını "İslamiyetten Önce Türk Edebiyatı", "İslam Medeniyeti Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatı" ve "Batı Medeniyeti

[24] Polat, s. 307.
[25] Polat, s. 318.

Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatı" tasnifi hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Köprülü, Şehâbeddin Süleyman'la birlikte kaleme aldığı edebiyat tarihinin mukaddimesinde edebiyat tarihi ile ilgili öne sürdükleri metotları burada uygulamıştır.

İbrahim Necmi Dilmen'in 1922 yılında yayımlanan *Tarih-i Edebiyat Dersleri* Fuat Köprülü'nün metodunu takip eder. Bir ders kitabı olarak da okutulan bu kaynak Köprülü'nün açtığı yoldan giderek edebiyat tarihini, bir toplumun fikir hayatının tarihi olarak telakki eder.[26]

İsmail Habip Sevük'ün 1924 yılında ilk baskısı yapılan *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi* adlı eseri, Köprülü'nün metodu esas alınarak yazıldıysa da Fransız edebiyatı ile karşılaştırma yapması bakımından ondan ayrılır.[27] Sevük'ün kendine özgü üslubu ve bakış açısıyla "nevileri" arasında hayli farklılık taşıyan bu edebiyat tarini, *Edebi Yeniliğimiz* ve *Yeni Edebi Yeniliğimiz* adlarıyla farklı zamanlarda yeniden basılmıştır. Bizim tezimizde kullandığımız 1940 senesine ait *Yeni Edebi Yeniliğimiz* baskısıdır.

İsmail Hikmet Ertaylan'ın 1925-1926 yılları arasında Bakü'de yayımladığı *Türk Edebiyatı Tarihi* 4 ciltten oluşur. *Türk Edebiyatı Tarihi* eski harflerle yazılan son edebiyat tarihidir. Ertaylan, edebiyat tarihini XIX. yüzyıldan başlatır. Orhan Okay'a göre eski edebiyata en olumsuz yaklaşımda bulunan edebiyat tarihidir.[28]

> Esasen sadece Tanzimat sonrası edebiyatı konu edinmiş olan eserin özellikle mukaddimesinde tamamen indî mülâhazalar ve değer yargılarıyla Divan edebiyatı hakkında aşağılayıcı, ideolojik sloganları düşündüren ifadeler kullanılmıştır.

Nazım Hikmet Polat ise, Ertaylan'ın "İslam Medeniyeti tesirindeki Türk edebiyatını" reddettiğini yazar ve bunun o dönemki Sovyet rejiminin sansür ve baskısından kurtulmak için bir çıkış olarak görülebileceğini söyler.[29] İsmail Hikmet Ertaylan, Fuat Köprülü ile başlayan edebiyat tarihi metodunun dışına çıkar. Ertaylan, edebiyat tarihinde edebi toplulukları, onları meydana getiren olguları incelemek yerine, eserini kişiler etrafında oluşturmuş ve eserinde yer verdiği şair ve yazarların

[26] Sağlam, s. 14.
[27] Okay, s. 404.
[28] Orhan Okay, "Abdülhalim Memduh'tan Ahmet Hamdi Tanpınar'a Edebiyat Tarihlerinde Yenileşmenin Sınırları", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 4, Sayı 8, 2006, s. 16.
[29] Polat, s. 319.

hayatını, üslubunu, dilini, sanat anlayışını detaylı bir şekilde kaleme almıştır. Konumuz açısından en zengin malzeme bu edebiyat tarihinde yer alır.

Agah Sırrı Levend'in 1932 yılında basılan *Edebiyat Tarihi Dersleri*, adından da anlaşılacağı üzere bir ders kitabı olarak hazırlanmıştır. Nuri Sağlam, bu eserin Latin harfleriyle yazılan ilk edebiyat tarihi olduğunu yazar.[30] On üç ciltten oluşan bu edebiyat tarihi üç bölüme ayrılmıştır: "Tanzimat'a Kadar", "Tanzimat Edebiyatı" ve "Servet-i Fünun Edebiyatı". Bununla beraber Agâh Sırrı da Fuat Köprülü'nün tasnifini tekrarlar. Ancak bu edebiyat tarihinde önemli olan, yazarın edebiyat tarihini bir bütün olarak telakki etmesi ve tıpkı Wellek'in de vurguladığı ve önemsedi gibi edebiyat tarihini yazarken şair ve yazarlardan ziyade edebî türlerin gelişimini esas almasıdır.[31]

Fuad Köplünü'nün edebiyat tarihi anlayışı etkisinde yazılan bir diğer edebiyat tarihi, Nihat Sami Banarlı ile Hıfzı Tevfik Gönensay'a aittir. Nihat Sami Banarlı ve Hıfzı Tevfik Gönensay'ın birlikte yazdıkları edebiyat tarihi Fuat Köprülü etkisindedir. Bizim tezimize konu alan kısmı Gönensay kaleme almıştır.

Nihat Sami Banarlı tek başına yazdığı ve farklı tarihlerde eklemeler ve değişiklikler yaptığı *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*'nde, Köprülü'yü takip ettiğini belirtir.[32] *Resimli Türk Edebiyat Tarihi'*ni diğer edebiyat tarihlerinden ayıran özellikleri ise, şair ve yazarlarla ilgili resimler barındırması ve üslubunun bazı yerlerde sohbet havası taşımasıdır.

Mustafa Nihat Özön'ün *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi* de edebi türlerin gelişimini esas alarak yazılmıştır. Özön, edebi türlerle birlikte yazarlara da yer vermiştir.

Vasfi Mahir Kocatürk'ün *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi* daha çok biyografi ağırlıklıdır.[33] Nazım Hikmet Polat, Kocatürk'ün edebiyat tarihinin biyografi olarak değil, edebi eser ve tahlile dayandırılarak değerlendirilmesi gerektiğini söyler.[34] Kocatürk de Fuat Köprülü'nün tasnifini benimsemiştir.

Ahmet Kabaklı'nın *Türk Edebiyatı* eseri 1965 yılından 1994 yılına kadar genişletilerek 5 cilde ulaşmıştır. Zaman zaman deneme havasının ve üslubunun hâkim

[30] Sağlam, s. 15.
[31] Sağlam, s. 15.
[32] Polat, s. 322.
[33] Okay, s. 18.
[34] Polat, s. 323.

olduğu bu edebiyat tarihinde edebi türler, edebi akım ve fikirler incelenmiştir. Kabaklı, diğer edebiyat tarihlerinden farklı olarak tıpkı antolojilerde olduğu gibi edebî metinlere de yer vermiştir.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eseri, diğer edebiyat tarihlerinden farklı özellikler barındırır. Tanpınar, bu edebiyat tarihinde tek bir yöntem tercih etmez. Fuat Köprülü eseri devrin şartları içerisinde bir edebiyat tarihçisi gibi değerlendirirken Tanpınar, eseri ve yazarı tarihi akışın içerisine oturttuktan sonra eserin dil, üslup ve içerik gibi yönlerini de ele alır.[35] Ancak Muallim Naci'ye kadar gelebilen bu edebiyat tarihinin diğerlerinden ayrılan bir başka yönü ise, şair ve yazar kimlikli Tanpınar'ın sanatkârane bir üslubu tercih etmesi ve İnci Enginün'ün de ifade ettiği gibi biyografilerini yazdığı kişileri bir roman karakteri gibi değerlendirmesidir.[36]

Ahmet Oktay'ın 1993'te basılan *Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı* 1923-1950 yılları arasındaki edebî faaliyetleri ve şahısları değerlendirir. Yazarlar burada alfabetik sırayla yer alınmıştır.[37] Marksist bakış açısının daha çok hâkim olduğu bu edebiyat tarihi, 1923'ten başlamaktadır.

Şükran Kurdakul, *Çağdaş Türk Edebiyatı*'nda II. Meşrutiyet'i başlangıç olarak alır ve incelemesini 1950'ye kadar getirir.

Kenan Akyüz'ün bir edebiyat tarihi olarak kabul edebileceğimiz *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri* Tanzimat'tan Cumhuriyete kadar olan dönemi kapsar. Akyüz, bu eserini edebi türlere göre sınıflandırmıştır. Yazar ve şairlerin hayatlarından kısaca bahsettikten sonra sanat görüşleri hakkında bilgiler vermiş ve asıl incelemesini şiir, roman-hikâye gibi türlerin altında vermiştir.[38]

Yaşayan edebiyat tarihçilerimizden İnci Enginün'ün edebiyat tarihçiliğinde günümüze kadar getiren çalışmaları söz konusu alan için hayli önemlidir. *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)* adlı eseri, 2001 yılında yayımlanmıştır. Enginün, bu edebiyat tarihinde edebi türlere göre bir sınıflandırma

[35] Polat, s. 330.
[36] "Ahmet Hamdi Tanpınar-Portlere Galerisi", https://www.youtube.com/watch?v=elsr3-qeWug. 04.02.2021.
[37] Polat, s. 330.
[38] Ali Karahan, "Tanzimat'tan Sonra Gelişen Türk Edebiyatı Tarihçiliğine Bir Bakış Denemesi", Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi, Sayı 2, Eylül 2018, s. 130.

yapmış, yazarlar ve eserleri de bu türlerin içerisinde değerlendirmiştir. Edebiyat tarihinin ikinci cildi olarak kabul edebileceğimiz *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı* ise 1923'ten yazıldığı döneme kadarki edebî gelişmeleri yine türler açısından incelemektedir.

Yukarıda ele aldıklarımıza Tahir Olgun'un *Türk Edebiyatına Dair Manzum Bir Muhtıra*, Celal Tahsin'in *Edebiyat Tarihi Dersleri*, Hasan Ali Yücel'in *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, Orhan Rıza Aktunç'un *Türk Edebiyatı Tarihi'*lerini de ilave edebiliriz.

Türk Edebiyatı tarihleri üzerine yapılan çalışmalara da değinirsek; Nazım Hikmet Polat'ın "Türk Edebiyatı Tarihi Çalışmalarının Neresindeyiz" başlıklı bildirisi bu çalışmaların öncülerindendir.[39] Polat, bu çalışmasında Türk edebiyat tarihlerinin ilk örnekleri, geçirdiği değişimler hakkında bilgi verir. Bundan başka edebiyat tarihlerinin içerik, yöntem ve üsluplarını da kısaca değerlendirir.

Orhan Okay, "Edebiyat Tarihçiliğinde Usul: Edebiyat Tarihlerinin ve Türk Edebiyatı Tarihinin Sınıflandırılması Meselesi"[40] adlı çalışmasında edebiyat tarihlerinin usullerine ve edebiyat tarihlerinin sınıflandırılmasındaki sıkıntılara değinir.

Elmas Karakaş'ın *Yeni Türk Edebiyatı Sahasında Yazılmış Edebiyat Tarihleri Üzerine Bir Araştırma*[41] adlı doktora tezi de kapsamlı bir çalışmadır. Karakaş bu tezinde, edebiyat tarihlerinin yöntemlerini, kapsamlarını ve problemlerini ele alır.

Nazım Hikmet Polat'ın editörlüğünde yayımlanan *Yöntem Bilgisi Açısından Osmanlı Dönemi Edebiyat Tarihleri*[42] adlı çalışma, yine edebiyat tarihlerinin yöntem olarak incelenmesini esas alır. Bu çalışmada, Osmanlı döneminde yazılan sekiz edebiyat tarihinin yöntemi, farklı araştırmacılar tarafından kaleme alınmıştır.

---

[39] Nazım Hikmet Polat, "Türk Edebiyatı Tarihçiliği Çalışmalarının Neresindeyiz?", *Yenileşme Devri Türk Edebiyatından Çizgiler*, Kurgan Edebiyat, Ankara, 2012.
[40] Orhan Okay, "Edebiyat Tarihçiliğinde Usul: Edebiyat Tarihlerinin ve Türk Edebiyatı Tarihinin Sınıflandırılması Meselesi", *Edebiyat ve Edebî Eser Üzerine*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011.
[41] Elmas Karakaş, *Yeni Türk Edebiyatı Sahasında Yazılmış Edebiyat Tarihleri Üzerine Bir Araştırma,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2019.
[42] Nazım Hikmet Polat (Ed.), *Yöntem Bilgisi Açısından Osmanlı Dönemi Edebiyat Tarihleri,* Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2013.

Nuri Sağlam, "Medeniyet Tarihimizin En Girift Labirenti: Türk Edebiyatı Tarihi"[43] adlı makalesinde edebiyat tarihi ve Türk edebiyatı tarihleri hakkında bilgi verdikten sonra iyi bir edebiyat tarihinin nasıl yazılması gerektiği konusunda görüşler beyan eder.

Ali Karahan, "Tanzimat'tan Sonra Gelişen Türk Edebiyatı Tarihçiliğine Bir Bakış Denemesi"[44] adlı çalışmasında edebiyat tarihi ve Türk edebiyatı tarihi hakkında bilgiler verir.

Yılmaz Daşçıoğlu ve Elmas Karakaş'ın birlikte yazdıkları "Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Tarihlerinde Ulus İnşası Aracı Olarak İdeolojik Üslûp (1923-1938)"[45] adlı makale, 1923-1938 tarihleri arasındaki edebiyat tarihlerini ele alır. Bu çalışmada edebiyat tarihlerinin ideolojik tarafları ve bu ideolojik tarafın üsluba yansıması incelenmiştir.

Salih Okumuş ve İdris Şahin'in, "Tanzimat'tan Günümüze Edebiyat Tarih Yazarlığı ve Edebiyat Tarihleri Üzerine Bir İnceleme"[46] adlı çalışmalarında da edebiyat tarihi, edebiyat tarihi yazarlığı ve Tanzimat'tan günümüze kadarki edebiyat tarihleri incelenir.

Bu genel çalışmaların dışında sadece bir edebiyat tarihini veya tarihçisini esas alan çalışmalar da mevcuttur. Bu tarz çalışmalarda ise edebiyat tarihlerinin, yöntemleri, kapsamları, üslupları ve içerdikleri tezler, tespitler incelenmiştir.

Mehmet Güneş'in "Türk Edebiyatı Tarihçiliğinde Mustafa Nihat Özön ve Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi"[47] adlı çalışması sadece Mustafa Nihat Özön ve onun edebiyat tarihine odaklanır. Güneş, Özön'ün edebiyat tarihinin tasnifini ve yöntemini, seçtiği metinleri, diğer edebî türlere yaklaşımını inceler.

---

[43] Nuri Sağlam, "Medeniyet Tarihimizin En Girift Labirenti: Türk Edebiyatı Tarihi", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 4, Sayı 7, 2006, s. 9-23.
[44] Ali Karahan, "Tanzimat'tan Sonra Gelişen Türk Edebiyatı Tarihçiliğine Bir Bakış Denemesi", Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi, Sayı 2, Eylül 2018, s. 123-135.
[45] Yılmaz Daşçıoğlu ve Elmas Karakaş, "Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Tarihlerinde Ulus İnşası Aracı Olarak İdeolojik Üslûp (1923-1938)", 2014, https://www.academia.edu/38059565/CUMHUR%C4%B0YET_D%C3%96NEM%C4%B0_EDEB%C4%B0YAT_TAR%C4%B0HLER%C4%B0NDE_ULUS_%C4%B0N%C5%9EASI_ARACI_OLARAK_%C4%B0DEOLOJ%C4%B0K_%C3%9CSL%C3%9BP_1923_1938_ (13.01.2021), s. 1-15.
[46] Salih Okumuş ve İdris Şahin, "Tanzimat'tan Günümüze Edebiyat Tarih Yazarlığı ve Edebiyat Tarihleri Üzerine Bir İnceleme", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume 3, Issue 14, 2010, s. 398-410.
[47] Mehmet Güneş, "Türk Edebiyatı Tarihçiliğinde Mustafa Nihat Özön ve Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi", A.Ü Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Erzurum, 2011, s. 167-192.

Nurullah Çetin'in "Şehâbeddin Süleyman'ın Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye'si Üzerinde Edebiyat Tarihi Metodu Açısından Bir Değerlendirme"[48] adlı çalışması da Şehâbeddin Süleyman'ın edebiyat tarihini ele alır. Bu çalışmada, Süleyman'ın edebiyat tarihçiliği, tercih ettiği tasnif, yöntem ve edebi türlere yaklaşımı, yazar ve şairlere bakışı gibi başlıklar altında incelenmiştir.

Ders kitabı olarak okutulan birçok eser edebiyat tarihi olarak da değerlendirilmiştir. Bu eserleri, çalışmamızın hem edebiyat tarihleri kısmına hem de ders kitapları kısmına dahil ettik. Bu eserler, Şehâbeddin Süleyman'ın *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye*, İbrahim Necmi Dilmen'in *Tarih-i Edebiyat Dersleri,* Mustafa Nihat Özön'ün *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi*, Agah Sırrı Levend'in *Edebiyat Tarihi Dersleri*, İsmail Habib Sevük'ün *Yeni Edebi Yeniliğimiz* adlı eserleridir.

Yukarıda zikrettiklerimiz dışında okullarda okutulmak için hususî olarak yazılan kitaplar da mevcuttur. Bunlar Cevdet Kudret Solok'un *Örneklerle Edebiyat Bilgileri 1* ile *Örneklerle Edebiyat Bilgileri 2,* Mustafa Nihat Özön ve Kemal Demiray'ın birlikte hazırladıkları *Türk Dili ve Edebiyatı Lise III,* Özdemir Sarıca, Mahir Ünlü ve Ömer Özcan'ın birlikte hazırladıkları *Türk Dili ve Edebiyatı II* ile *Türk Dili ve Edebiyatı III,* Mehmet Kaplan'ın *Edebiyat Lise II* adlı kitaplarıdır. Çalışmamıza Tevfik Fikret'in yer almadığı edebiyat tarihlerini nasıl dahil etmediysek ders kitaplarını da etmedik.

Ders kitapları üzerine yapılan çalışmalar ise daha çok eğitim alanına aittir. Bu çalışmalarda ders kitaplarının materyal olarak çeşitliliği, ihtiyaca cevap verişi, içerikleri ele alınmıştır. Bu çalışmalar şunlardır:

Hilmi Demiral'in "Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türk Dli ve Edebiyatı Ders Kitaplarının İncelenmesi (1923-2018)"[49] adlı çalışması, 50 adet Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabının listesini vermesi açısından önemlidir. Demiral bu çalışmasında incelediği ders kitaplarının biçim ve içerik yönünden yeterliliğini sorgular.

[48] Nurullah Çetin, "Şehâbeddin Süleyman'ın Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye'si Üzerinde Edebiyat Tarihi Metodu Açısından Bir Değerlendirme", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt 35, Sayı 1, 1991, s. 61-73.
[49] Hilmi Demiral, "Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türk Dli ve Edebiyatı Ders Kitaplarının İncelenmesi (1923-2018)", YILDIZ Journal of Educational Research,3(2), 2019, ss. 44-58.

Celile Eren Argıt'ın "Tanzimattan Cumhuriyete Edebiyat Ders Kitapları"[50] adlı çalışması okul türlerine göre okutulan edebiyat ders kitaplarını inceler. Rüşdiye, idadi-sultanî ve yüksekokul olarak ayırdığı bu okullardaki ders kitaplarının içeriğini ele alır.

Erdal Aslan'ın "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Ders Kitapları"[51] adlı çalışması, ele aldığı dönemdeki ilkokul ve lise ders kitaplarının listesini barındırması bakımından önemlidir. Aslan, bu dönemin eğitim politikaları hakkında da bilgi verir.

Nazım Hikmet Polat'ın "Türk Dünyasının Entegrasyonunda Lise Edebiyat Tarihi Kitaplarının Yeri"[52] adlı çalışması diğer çalışmalardan farklı olarak Türk dünyasının lise edebiyat ders kitaplarındaki yer alışı üzerinedir. Polat, Türk dünyasının değişen yapısının ders kitaplarına olan etkisi üzerinde de durur.

Erol Ogur, "Ali Canip Yöntem'in Cumhuriyet Döneminde Edebiyat Öğretimi İçin Hazırladığı Ders Kitapları"[53] adlı çalışmasında, Ali Canip Yöntem'in edebiyat dersleri için kaleme aldığı ders kitaplarından bahseder. Ogur bu çalışmasında Yöntem'in ders kitaplarına yaptığı katkıyı inceler.

Yukarıda zikrettiğimiz tüm bu çalışmalar, edebiyat ders kitaplarının yöntemi, yazılış amacı, eğitime sunduğu katkıları tespit etme üzerinedir. Bizim incelememize dahil ettiğimiz edebiyat ders kitaplarında ise, Tevfik Fikret'in nasıl ele alındığını tespit etmeye çalıştık. Tevfik Fikret'in hangi eserleri edebiyat ders kitaplarına dahil edilmiş, değişen zamanla birlikte bu eserlerde bir değişme olmuş mu, olmuşsa bunun sebeplerini irdelemeye gayret ettik.

[50] Celile Eren Argıt, "Tanzimattan Cumhuriyete Edebiyat Ders Kitapları", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 4, Sayı 7, 2006, ss. 257-290.
[51] Erdal Aslan, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Ders Kitapları", Eğitim ve Bilim 2010, Cilt 35, Sayı 158, ss. 215-231.
[52] Nazım Hikmet Polat, "Türk Dünyasının Entegrasyonunda Lise Edebiyat Tarihi Kitaplarının Yeri", Bilig, Güz 2019, Sayı 91, ss. 255-278.
[53] Erol Ogur, "Ali Canip Yöntem'in Cumhuriyet Döneminde Edebiyat Öğretimi İçin Hazırladığı Ders Kitapları", Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 22, Sayı 2, 2009, ss. 379-395.

BİRİNCİ BÖLÜM
EDEBİYAT TARİHLERİNDE TEVFİK FİKRET

1.1. HAYATI VE ŞAHSİYETİ

Tevfik Fikret'ten bahseden ilk edebiyat tarihi *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye'*dir.[54] Bu edebiyat tarihinin en ayırd edici özelliği, Fikret hayattayken yayımlanmış olmasıdır.

Şehâbeddin Süleyman, *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye*'de (1912) "Edebiyat-ı Cedide" başlığı altında incelediği Servet-i Fünun kısmında ilk önce Halit Ziya'dan bahseder. Ardından Tevfik Fikret'e geçer ve Fikret ile ilgili ilk cümlesi şu olur:[55]

> Şiir kısmının riyasetinde Tevfik Fikret bulunuyordu.

Burada Fikret'in en çok üzerinde durulan şahsî özelliği, diğer edebiyat tarihçilerinin de sık sık değindiği "teceddüde müheyya bir savlet-i zekâ ve isti'dad"a sahip olmasıdır. Fikret çok zekidir ve aynı zamanda yenilikleri sever. Bu onu döneminin en önde gelen şairi yapar. Aynı zamanda bu yönleriyle Fikret, zamanın güçlü kalemlerinden Muallim Naci etkisini kırar. Ancak Fikret, Naci etkisini kırdığı kadar şiire başladığı ilk zamanlarda Naci'den etkilenmiştir.[56]

> Fikret Bey Naci edebiyatına biraz temas ettikten, veyahut temasa mecbur olduktan sonra ruhlarında teceddüde müheyya bir savlet-i zekâ ve isti'dad bulunan kimselere mahsus bir şiddet-i anif ile fırladı. Naci devre-i edebiyesini yırtmaya, kırmaya muvaffak oldu. Buna binaen Tevfik Fikret Bey edebiyat-ı cedidenin önünde bütün muvaffakiyanın karşısında bulunarak iftihar etmeye haklıdır.

Şehâbeddin Süleyman, Tevfik Fikret'in hayatına hiç yer vermez, şahsiyetine ise sadece yukarıdaki cümleler ile değinir. Fikret ile ilgili son cümlesi onun doğduğu tarih olur. Daha çok şairin sanatçı yönünü ele alır.

---

[54] Şehâbeddin Süleyman, *Tarih-i Edebiyatı Osmaniye*, Sancakyan Matbaası, İstanbul, 1327 (1912), s. 361-365.
[55] Süleyman, s. 362.
[56] Süleyman, s. 363.

İbrahim Necmi Dilmen *Tarih-i Edebiyat Dersleri*'nde[57] (1922) Fikret'in hayatını ve şahsiyetini kronolojik bir şekilde ele alır. Daha sonra ise eserlerine başlıklar vererek, onun şairliğini ve şiirlerini inceler. Dilmen'in Tevfik Fikret ile ilgili ilk cümlesi şöyledir:[58]

> Servet-i Fünun edebiyatının ruhu addedilen Tevfik Fikret, 1285 senesinde İstanbul'da tevellüd etmiştir.

Şehâbeddin Süleyman'ın "Şiir kısmının riyasetinde Tevfik Fikret bulunuyordu." cümlesini hatırlatan bu ifadede Fikret'in Servet-i Fünun'un ruhu addedilmesi önemlidir. Tabii, Fikret'in Servet-i Fünun edebiyatının, bilhassa şiirde "ana irade" olduğu, bütün edebiyat tarihçilerinin kabul ettiği bir gerçektir.

İbrahim Necmi Dilmen, Tevfik Fikret'in annesinden, babasından ve kardeşlerinden de bahseder. Fikret'e ailesinin Mehmet Tevfik ismini verdiğini, ilk tahsilini özel olarak yaptığını ve daha sonra Galatasaray Sultanisi'ne girerek burayı birincilikle bitirdiğini belirtir. Fikret'in ilk edebi merakı ve yazı hayatında tanınmasını sağlayan şahsiyeti bu yıllarda kendini göstermeye başlamıştır:[59]

> Mektepte pek çalışkan, gayet kibar ruhlu, temiz bir talebe olarak tanınmıştı. Daha dördüncü sınıfta iken edebiyat merakı baş göstermiş, Hamid ve Naci tarzlarına uygun bazı karalamalar büyük şairin ilk sünûhatı sırasına geçmişti.

Dilmen'e göre Fikret, Muallim Naci'den de etkilenmiştir. Recaizade Mahmut Ekrem'in edebiyat hocası olmasından sonra ise Naci tarzından uzaklaşıp Recaizade'ye yaklaşmıştır:[60]

> Ekrem Beyden aldığı edebiyat dersleri genç heveskârı yavaş yavaş Naci sisteminden uzaklaştırdı.

Ekrem'in Tevfik Fikret üzerindeki etkisi sadece edebiyat ve sanat anlayışı bakımından değildir. Üstad, karakter ve şahsiyet itibarıyla da ona etki eder. Fikret'in

---

[57] İbrahim Necmi Dilmen, *Tarih-i Edebiyat Dersleri*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1337 (1922), s. 297-302.
[58] Dilmen, s. 297.
[59] Dilmen, s. 297.
[60] Dilmen, s. 297.

Naci'den etkilenmesi ve sonrasında Ekrem ile asıl kimliğine kavuşması diğer edebiyat tarihçilerinin de ortak bulgusudur.

Bunlardan sonra Dilmen, Fikret'in Servet-i Fünun başmuharirliğine getirilene kadarki yazı hayatını anlatır. Fikret, Servet-i Fünun'un başına geçtikten sonra çok çalışır. *Servet-i Fünun*'da yazıları görünmeye başlayan Fikret, yenilik taraftarlarının dergiye katılmalarını sağlar. Ona bu süreçte, Halit Ziya, Cenab Şehâbeddin, Ali Kemal Bey gibi dönemin bilinen edebiyatçıları da dahil olur:[61]

> Fikret bu zümrenin başında mütevazı' bir rehber, gayretli ve şevk verici bir arkadaş gibi mütemadiyen yazıyor ve yazdırıyordu.

Fikret'in *Servet-i Fünun*'da canla başla çalıştığını, gelen yazıları hiç üşenmeden kontrol ettiğini ve düzenlediğini sonraki birkaç edebiyat tarihinde de göreceğiz. Bu durum Fikret'in çalışkan, çalıştığı işi seven ve ondan zevk alan bir insan olduğunu gösterir**.**

Bundan başka Servet-i Fünun edebiyatının oluşmasında etkili olan isimlerin dergide toplanmasında ve faaliyetlerinde Fikret'in rolüne hep vurgu yapılır.

Fikret aynı zamanda mücadeleci bir adamdır. İnandığı şeyleri her ne pahasına olursa olsun savunur. Bir yandan Recaizade Mahmut Ekrem ve Muallim Naci arasında başlayan ve devrin en önemli edebî tartışması olan "kafiye meselesi", diğer yandan yola birlikte çıktığı arkadaşlarıyla ters düşmesi bile Fikret'i mücadeleden yıldırmaz.

Fikret'in mücadele şevkini kıran ilk olay, Ali Ekrem ve Ahmet Reşid Beylerin *Servet-i Fünun*'dan ayrılarak *Malumat*'ta yazmaları olmuştur. Ali Ekrem, gençlerin kusurlarını eleştiren "Şiirimiz" başlıklı bir makale yazar. Bunun üzerine Fikret de gençlerin hevesini kırmamak için bahsi geçen makaleyi düzeltir ve *Servet-i Fünûn'*da neşreder. Makalesine yapılan müdahaleyi kabul etmeyen Ali Ekrem Bey, bu makaleyi *Malumat*'ta yayımlar.[62] Yeniliğin en güçlü kalemlerinden biri olan Ali Ekrem'in bu ayrılışı ve sonrasında *Servet-i Fünûn*'un kapatılması Fikret'i ümitsizliğe düşürür.[63]

> Fikret bu hadiseden duyduğu elem ve inkısarı imalı yazılarla ihsas etmekten kendini alamadı. 317 senesinde hükümetin şedid ve imhakar darbesi Servet-i Fünun neşriyatını durdurduğu zaman yeniden nevmidiye düştü.

---

[61] Dilmen, s. 298.
[62] Bu makale etrafındaki tartışmalar için bakınız: Ahmet Koçak, "Servet-i Fünun Edebi Topluluğunun Dağılma Sürecinde "Şiirimiz" Makalesi", Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, 28, İstanbul, 2013, ss. 113-156 ve M. Fatih Andı "Devrin Edebiyatçılarının Mektupları Işığında Ali Ekrem'in "Şiirimiz" Makalesi ve Neticeleri", *Edebiyat Araştırmaları 1*, Kitabevi, 2000, ss. 146-174.
[63] Dilmen, s. 297.

İlk ümitsizliğe sanatında karşılaştığı engeller yüzünden düşer. Sonrasında hükümet ile yaşadıkları onu daha fazla ümitsizliğe ve bedbinliğe sürükler. Fikret'in şahsiyetinin ve sanatının vazgeçilmezlerinden biri addedilen bedbinlik ve karamsarlık ilk önce sanat hayatında kendisini gösterir. Birlikte yola çıktığı Namık Kemal'in oğlu Ali Kemal'in yazdığı makale ile "yeniliğin esaslarını tayin etmesi ve gençleri eleştirmesi" Fikret'in ilk hayal kırıklığı olmuştur.[64] Sanatta yapmak istediklerini eleştiren kalem arkadaşları ve sonrasında hükümetin sert baskıları onun şahsiyetini çok derinden etkiler.

Mehmet Kaplan'ın "İçinde realiteye uymaz bir sürü hülyalar besleyen ve hayatla temas edince hayal sukûtlarına uğrayan bir insan" dediği ve Halid Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah* romanındaki Ahmet Cemil'e benzettiği Servet-i Fünun nesli, Fikret'in bu hayal kırıklığında tebarüz eder.[65]

Fikret'te başlayan ümitsizlik, arkadaşları tarafından çok eleştirilir. Bu eleştiriler, yenilik karşıtlarını da güçlendirir. Birbirine düşen bu yakın dostların kavgasından faydalanmaya çalışılır. Hemen sonrasında ise hükümetin *Servet-i Fünun*'u kapatması Fikret'i iyice ümitsizliğe sürükler ve asıl şahsiyetini ve sanatının doruk noktasını bundan sonra bulmaya başlar.

Aşiyan'a çekilerek Mekteb-i Sultani'de edebiyat ve Robert Kolej'de Türkçe dersleri vermeye başlar. Aynı zamanda istibdat rejimini eleştiren şiirler de yazar. Meşrutiyet ilan edildikten sonra tekrar eski ümitli, gayretli ve çalışkan Fikret faaliyete geçer ve Hüseyin Cahit ile Hüseyin Kazım Beylerle *Tanin* gazetesini çıkarmaya başlarlar. Ama bu macerası da uzun sürmez. Gerek arkadaşlarıyla ve gerek ülkenin içinde bulunduğu siyasi atmosfer onu fazlasıyla yorar. Ruhen zayıflamış, kırılgan ve alıngan biri olmuştur.

Fikret'in kırılganlığı, yapılan en ufak bir şeye karşı alıngan tavır göstermesi onu basın hayatından iyice uzaklaştırır. Bu kırılganlığı aynı zamanda hayatına da sirayet eder. Mekteb-i Sultani müdürüyken Maarif Nezareti ile ters düşmesi üzerine görevinden ayrılır ve aşiyanına geri döner:[66]

> Hayatta tahayyül eylediği saf, nezih ve ulvi mefkure tesisini bulamamaktan mütevellid bir infial ile yine aşiyanına çekildi.

[64] Dilmen, s. 297.
[65] Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret, Devir-Şahsiyet-Eser*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1993, s. 44.
[66] Dilmen, s. 297.

Mehmet Kaplan bütün Servet-i Fünun nesli için kaçma teminin çok önemli bir yer tuttuğunu söyler.[67] Fikret'in hayal ettiği ortamı bulamayışı onu Aşiyan'a sığınmaya zorlar. Aynı zamanda bu kaçış, onun şiirlerinde de kendisini gösterir.

İbrahim Necmi Dilmen, Fikret'in hayatından başlayarak verdiği bilgiler ışığında, onun ümitli, çalışkan, gayretli, mücadele etmeyi seven ve bundan zevk alan bir adam; ama yaşadığı olumsuzluklar karşısında kırılgan, alıngan bir şahsiyete sahip olduğunu söyler. Dilmen, Fikret'in sadece basın hayatı etrafında dönen yaşamını ve bu şekilde oluşan şahsiyetini ele alır. Fikret bahsinin başlarında ailesinden çok kısaca söz açmış, evliliğinden ise hiç bahsetmemiştir. Onun hayatını değiştiren ve bu adla bir kitap bile neşreden oğlu Haluk'a sadece "Şiirleriyle namını te'ebbüd eylediği yegane oğlu Haluk elyevm Amerika'dadır." cümlesiyle değinmekle yetinir.[68]

Dilmen'in, Fikret'in Aşiyana çekilişini "hayatta tahayyül eylediği saf, nezih ve ulvî mefkure tesisini bulamamaktan mütevellid" ifadeleriyle anlatırken şaire kırılganlığında hak verdiği barizdir.

İsmail Habib Sevük'ün *Yeni Edebi Yeniliğimiz "Tanzimattan Beri I" Edebiyat Tarihi*[69] (1924) adlı incelemesi ders kitabı amacıyla hazırlanmış, sonrasında da edebiyat tarihi olarak kabul görmüştür. Sevük, Tevfik Fikret'i "İstibdad Devri Edebiyatı" üst başlığında inceler. Bu başlığın içinde "Medhal, Servet-i Fünun'dan Önce, Servet-i Fünun Edebiyatı, Türklük Cereyanı" adlı alt başlıklara yer verilmiştir. Tevfik Fikret, Servet-i Fünun Edebiyatı başlığının "Nazım" kısmına dahil edilmiştir.

Sevük, Tevfik Fikret'i beş kısımda inceler. "Hayatı, Teeceddüdü ve Şiirleri, Umumi Netice, Eserleri, Hakkındaki Eserler". Biz burada "Hayatı" kısmı üzerinde duracağız.

Sevük'ün yaptığı ilk şey, Fikret'in babasından ve annesinden bahsetmek olur. Babasının ve annesinin meziyetlerinin Fikret'e de intikal ettiğini söyler.[70]

> Fikret hassasiyeti anasından, titizlik ve doğruluğu da babasından tevarüs eyledi. Netekim bütün hayatınca şu mısraı kendisine düstur yaptı ve mısraın medlûlüne olan sadakatini fi'len ispat etti:
>
> Kıran da olsa kırıl düş, fakat eğilme sakın!

[67] Kaplan, s. 44.
[68] Dilmen, s. 302.
[69] İsmail Habib Sevük, *Yeni Edebi Yeniliğimiz "Tanzimattan Beri I" Edebiyat Tarihi,* Remzi Kitabevi, İstanbul, 1940.
[70] Sevük, s. 371.

Fikret'in anne ve babasına benzediğini neredeyse bütün edebiyat tarihleri söyler. Sevük Fikret'in titizliği annesinden ve doğruluğu babasından aldığını söylemekle yetinir

Fikret'in çalışkanlığı ve yalnızlığı sevişi, Sevük tarafından da tekrar edilir:[71]

Mektepte çok çalışkan, sınıfının birincisi, teneffüs zamanlarında bile ekseriya elinden kitap düşmez, oldukça çekingen ve münzevi bir çocukmuş.

Sevük'ün edebiyat tarihinde Fikret'in Galatasaray'ı bitirdikten sonra memurluğa girişi, istifası, tekrar dönüşü, Galatasaray'a öğretmen oluşu, şairliğinin şekillenmesi kısa ve öz cümlelerle aktarılır. Sevük, öznel hükümler vermekten kaçınır. Ama yer yer Fikret'in şahsiyetine ait bazı özellikleri vermek amacıyla yaşamından kesitler sunar ve onun tavrını değerlendirir. İstifa ettikten sonra kendisine getirilen maaşı kabul etmeyip muhacir komisyonuna bağışlamasını, Galatasaray'da öğretmenken maaşlarından kesinti yapıldığında Fikret'in istifa ederek cevap vermesini makul ve olumlu bulur.

İsmail Habib Sevük, Fikret'in tutuklanmasını da "ilk acılık ve ilk siyasi darbe" olarak nitelendirir ve şairin II. Abdülhamid'i hicveden bir yazıdan dolayı tutuklandığını söyler. Bütün evi aranmasına rağmen bu yazı bulunamaz ve Sevük, bu bulunmayışa:[72]

Bereket versin ki bu hicviye Fransızca bir kitabın arasında kalmıştı. Bulamadılar.

Diyerek adeta sevincini belli eder. Fikret'in tutuklu kaldığı süre zarfında düşündüğü tek şeyin ailesi olduğunu belirtir ve şairin bu anlarını oldukça duygusal cümlelerle verir:[73]

Kendisi zaten çok temiz bir aile babasıydı. Titreyen kalbinden gelme bir samimiyetle, her okuyanın kalbini titretecek şu mısraları, o karakolda, eski bir mektup zarfının üstüne yazmıştı:

Ağlayan kim, ninen mi? Yavrucuğum,
Bizi pek çok seven mi yavrucuğum?
Sen Haluk'um, o, nazlı mâşukam?

[71] Sevük, s. 371
[72] Sevük, s. 373.
[73] Sevük, s. 374.

O mu kıymetli, sen mi yavrucuğum?
Sizi bir an tahattur etmeyecek,
Hangi mel'un, o ben mi yavrucuğum?

İsmail Habip Sevük, Fikret'in ikinci defa ilan edilen Meşrutiyet karşısındaki sevincini ve daha sonra bu ilandan umduğunu bulamamasına da değinir. Arkadaşlarıyla çıkardığı *Tanin* gazetesinde çok çalıştığını ama siyasi havanın boğuculuğuna dayanamayarak gazeteyi bıraktığını da ekler. Fikret'in hem çalışkanlığı ve hem de siyasetten bunalışı Sevük'ün karakteristik üslubuyla şöyle ifade edilir:[74]

Fikret, beyaz bir gömlek giymiş, gazetede yalnız kafasıyla değil, matbaada vücuduyla da çalışıyordu. Lakin beyazlığın saffeti onun yalnız gömleğinde değil, ruhunda da vardı. Siyaset havasının bulantılı çalkantıları o ruhu çabuk tiksindirdi.

Sevük, Fikret'in Galatasaray'a müdür olarak tayini ve buradaki memuriyeti hakkında da bilgi verir. Okula temiz, titiz bir hava vermeye çalışan Fikret, çok kırılgan olduğu için Maarif Nezaretinden gelen emirleri haksız bulur. İstifa eder. Maarif Nazırının bu istifa üzerine gazetelere verdiği bir yazıdan ötürü Tevfik Fikret, büsbütün kırılır, kızar ve ölünceye kadar çıkmayacağı Aşiyan'a çekilir.[75]

Sevük, Fikret'in toplumda oluşan olaylara sessiz kalmayıp kendisini yiyip bitiren, siyasi zorbalıklara öfke ama bir yandan da topluma merhamet duyan bir yapıya sahip olduğu için hastalandığından bahseder. Bu hastalık onu iyice güçten düşürdüğü halde yazmaya devam eder ve çocuk kitabı *Şermin*'i çıkarır. Sevük, Tevfik Fikret'in bu son zamanlarını duygusal bir üslupla kaleme almıştır. Fikret'in ölümünü yine Fikret'in kendi mısralarıyla verir.[76]

Artık hayat için yetişir bunca infial
Dünyada şimdi ben dahi bir fazla sıkletim

Tevfik Fikret hakkında en çok bilginin yer aldığı edebiyat tarihi İsmail Hikmet Ertaylan'ın *Türk Edebiyatı Tarihi'*dir.[77] (1925). Ertaylan, Tevfik Fikret'i iki bölümde

[74] Sevük, s. 375.
[75] Sevük, s. 375.
[76] Sevük, s. 376.
[77]İsmail Hikmet Ertaylan, *Türk Edebiyatı Tarihi 1-4,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

inceler. Birincisi, "Veladeti ve Hayatı", ikincisi ise "Lisanı, Dehâ-yı Sanatı, Mesleği ve Zevk-i Bediisi"'dir. Biz burada birinci bölüm üzerinde duracağız.

Ertaylan, Fikret'in hayatı hakkında dedelerinden başlayarak doğumuna kadar uzunca bir bilgi verir. Tevfik Fikret'in ilk adı Mehemmed (Mehmed) Tevfik'tir. Fikret doğduğunda Refet isminde biri onun doğumuna bir kaside ile tarih düşürür.[78]

Fikret, küçükken çok yaramaz, ele avuca sığmayan bir çocukken büyüdükçe sakinleşir ve uysallaşır. Üç buçuk yaşındayken başından bir aşk macerası geçer. Âşık olduğu hanım ne zaman evlerine gelse yanından ayrılmaz, o gidince de başını yastığa gömüp ağlar. Yine küçüklüğünde asker olmaya heves eden Fikret, evdeki kanepelerle savaşır, onları parça parça eder. Bu durum ortaya çıkınca Fikret asker olmaktan da vazgeçer.[79]

Ertaylan'ın verdiği bilgilerde Fikret'in çocukluğundan itibaren şahsiyetini şekillendiren amillerin izlerini görebiliriz Bir yandan kırılgan, duygulu ama diğer yandan mücadeleyi seven bir çocuk Tevfik Fikret. Kaplan da muhtemelen Ertaylan'dan hareketle Fikret'te çocukken görülen temayüllerden bazılarının öfke, saldırma ve paralama hissi olduğunu belirtir. Ardından şairin bir odaya çekilerek kendi hülyalarını gerçekleştirme arzusuna değinir.[80] Ertaylan, Fikret'in Mahmudiye Valide Rüştiyesi'nde hocaları tarafından sevilmesini, şairin "zekâ"sına ve "istidadı"na bağlar.[81] Şairin hayatını derinden etkileyen annesinin ve kız kardeşinin ölümünü, Ertaylan duygusal ifadelerle verir:[82]

> O zaman daha acılığını anlayamadığı tahassürü, hemşiresi de ölünce hakkıyla anlamış ve 318'de (1902) Hemşirem İçin" diye yazdığı mersiyeyi ninesine ithaf etmiş, ilk parçasında, kalbinde örtülmüş, küllenmiş sandığı yaralarının hala işlediğini, hala kanadığını anlamıştı.

Fikret'in hayatında çok önemli bir yer tutan bu iki yakın ölüm, onun şahsiyetini de sanatını da etkilemiştir.

Ertaylan, Fikret'in çocukluğundan başlayan ve şahsiyetinin şekillenmesinde etkili olan temayyülleri de sıralar:[83]

---

[78] Ertaylan, ss. 591-592.
[79] Ertaylan, s. 592.
[80] Kaplan, s. 67.
[81] Ertaylan, s. 592.
[82] Ertaylan, s. 594.
[83] Ertaylan, s. 594.

Fikret'in çocukluğundan beri ruhen sekînet ve murakabeye (*meditation*) meyyal olduğu görülüyor. Uzlet ve inzivaya çekilerek ruhunu dinlemeyi, hayatın güzellikleri, tabiatın inceliklerini derin derin okumayı sevdiği anlaşılıyor. Bu temayülü evde de, mektepte de, geçirdiği hayatta da görülmektedir. Birçok kimselerin, hatta Fikret'in son zamanlardaki münzevi hayatına bakarak kendisine merdüm-giriz (*misantrope*) demeleri onun bu temayülünden husule gelmiş bir zebahtır. O koca Fuzuli'nin:

"Dimezem vahşiyim tabiat ile
Talib-i zevk-i sohbetim amma
Bir diyar içreyim ki halkından
Eylemez hiç kim bana perva"

Dediği gibi Fikret tab'an vahşi değil belki pek munis ve pek muaşeretperverdir. Bu fıtratı daha küçücükten kendini göstermiştir. Fakat mürâîler, müzevvirler ve desise-kârlarla münasebeti insanlık haysiyetine münafî gören ruhu bu reddî tabiatlı mahlûklarla münasebetten kendini uzaklaştırmıştır.

Ertaylan'a göre Fikret, sakinliği ve murakabeye dalmayı çocukluğundan beri sever. O, böyle anlarda ruhunu dinlendirmekten, hayatın güzelliklerini ve tabiatın inceliklerini keşfetmekten büyük zevk alır. Dolayısıyla Fikret'i merdümgirizlikle suçlayanlar pek haklı değillerdir. Nitekim Fikret "mürailer, müzevvirler ve desisakârlar"la ilişki kurmaktansa Fuzuli gibi yalnızlığı tercih eder. Ertaylan'ın gayesi Fikret'in merdümgirizliğini şairin fıtratı ve birtakım karakter zaafı taşıyan kişilerle birlikte olmaktan kaçınmasıyla açıklayarak şairi tavırlarında haklı çıkarmaktır.

İsmail Hikmet Ertaylan, Tevfik Fikret'in okulda arkadaşları ile olan yakınlığından, Rıza Tevfik ile başlayan dostluklarından da bahseder. Fikret'in hocaları tarafından sevildiğini ve saygı gördüğünü söyler. Haksızlığa uğradığında bile ses çıkarmamasını çekingenliğine ve hassasiyetine verir. Fikret, çoğu zaman Rıza Tevfik'le isim benzerliği yüzünden haksızlığa uğradığında da ses çıkarmamıştır.[84]

Fikret'in "ev"le alakasını, sanatçı ruhunun ve şahsiyetinin şekillenmesinde "ev"in önemini, "ev"e çekilişini idealize ederek veren Ertaylan'nın şu sözleri önem arz eder:[85]

Evde de Fikret'in kendine mahsus bir odası vardı. Mektepten geldiği günler hemen soyunur, elbisesini değiştirir ve bu terbiyet-gâhına atılırdı. Evet Fikret'in bu hususî odası onun için bir terbiyet-gâh, bir tatbikathâne, zevk ve şiiri, haz ve sükûnu, aşk ve fedakâriyi, hakikat ve ulviyeti telkin eden bir cihan idi. Denilebilir ki Fikret'in bütün istidatları bu odacıkta nemalanmış, bu odacıkta terbiye görmüş, bu odacıkta ibdâ kuvvetini kazanmıştır. Bu odacık Fikret'in ilk "âşiyân"ı idi. Nitekim Fikret bütün hasletleri, bütün kudret ve kabiliyetleri, bütün hususiyet ve asaletleri (*originalite*) ile Fikret olduktan

[84] Ertaylan, s. 594.
[85] Ertaylan, s. 594

sonra bu Âşiyân'ı da bir kemâle (*perfection*) mazhar olmuştur ki bugün şairin milletine ve memleketine ithaf olunmuş bir küçücük sanâyi-i nefise müzesi gibi her sene vefatının sene-i devriyesinde bütün gençler ve kendini takdir edenler tarafından bir huşû-i vicdânî ile ziyaret edilmektedir

Ertaylan, Fikret'in evinde kendine mahsus odasının bulunması ve şairin okuldan gelince genellikle oraya geçmesini "terbiyet-gâha, tatbikathaneye çekilmek" olarak yorumlar. Fikret'in sanatının bütün inceliklerini "Aşiyan"ın ilk habercisi diyebileceğimiz bu mekân sayesinde keşfedişini izah ettiği kısımlar, Gaston Bachelard'ın *Mekânın Poetikası*'nda ev için söylediği aşağıdaki satırlar ile âdeta paralellik taşımaktadır:[86]

Çünkü ev, bizim dünyadaki köşemizdir. Çok kez söylendiği gibi ilk evrenimizdir. Ev gerçek bir kozmozdur… Ev olmasa, insan dağılmış bir varlık olurdu. Ev insanı gökten inen fırtınalara karşı koruduğu gibi, yaşamdaki fırtınalara karşı da ayakta tutar. Ev hem beden hem de ruhtur… Ev, düşlemeyi barındırır, düşleyeni korur; ev huzur içinde düş kurmamızı sağlar.

Hiçbir edebiyat tarihçisi, Fikret'in yalnızlığı tercih edişine, İsmail Hikmet Ertaylan kadar yer vermemiştir. Fikret bu odada ilk resimlerini yapar, ilk yazılarını yazar. Aynı zamanda eve davet ettiği misafirlerini burada ağırlar. Fikret'in ilk insani fikirleri, hisleri ve aşkı bu odada başlar. Daha sonra evleneceği dayısının kızını, dayısını ve yengesini de buraya davet eder ve dayısının kızıyla aşkı bu oda sayesinde alevlenir.[87]

İsmail Hikmet'e göre, Fikret'in şahsiyetinin şekillenmesinde evin ve ailenin çok büyük etkisi vardır. Babasının çok titiz, eğilmek bilmeyen dürüst bir adam olduğunu söyleyen Ertaylan, Fikret'in doğruluktan ayrılmayan ve insanlarla iç içe olmayı seven tarafını babasından aldığını belirtir. Fikret'in Ramazanlarda evinde büyük sofralar kurdurarak fakirlere ziyafet vermesi ve bu ziyafetlere "devlet erkânı, ağalar ve beyler"in davet edilmeyişi yüceltici ifadelerle verilir:[88]

Fikret insaniyetin bu yoksul tabakaya merhameti o dakikalardan öğrenmiş, hayatta muhtaç bir kitlenin, sefil ve ser-gerdân, perişan ve aç bir zümrenin yaşamak için sürüklendiğini çocukluğunda hissetmişti. Bu hissi onun büyük kalbinde derin izler bırakmış, onu nihayet bir inkılapçı, bir insaniyetçi olarak meydana çıkarmıştı.

[86] Gaston Bachelard, *Mekânın Poetikası,* İthaki, İstanbul, 2017, s. 34-36.
[87] Ertaylan, s. 594
[88] Ertaylan, s. 595.

Ertaylan, Fikret'in bu yönüne dikkat çekerek onun sosyal meselelere yönelmesinde, ezilen ve yoksul halkın dertleriyle ilgilenmesinde babasının bu tavrının etkili olduğunu gösterir. Halbuki Mehmet Kaplan Fikret'in bu şiirlerini "yapay" ve "taklitçi" bulur.[89]

İsmail Hikmet Ertaylan, Fikret üzerinde babasından başka anne tarafından büyük babası Hüsrev Efendi'nin de tesiri olduğunu ifade eder. Zarif ve düzenli olmayı, temiz kalmayı ve vakurluğu dedesinden alır. [90]

> Kıran da olsa kırıl, düş, fakat eğilme sakın!
>
> Kıran çok olmuş, kendi de çok kırılmış, fakat bir an için olsun eğilmemiş, nerede haksızlık, nerede zulüm, nerede vahşet ve cinayet gördüyse oraya şiddetle hücumdan bir an hâlî kalmamıştır. Bütün hayatı zalimler, caniler, mutaassıp riyakârlarla daimî bir mücadele ile geçmiştir.

İsmail Hikmet, yukarıdaki mısralerle Fikret'in hiçbir haksızlığa boyun eğmediğini, bu haksızlıklarla mücadele ettiğini belirtir. Bu özelliğini dedesinden alıp kendi şahsiyetiyle birleştirdiğini ifade eder. Tevfik Fikret'in çocukken Rıza Tevfik yerine kendisine ceza verilmesi karşısında ses çıkarmadığını söyleyen Ertaylan, yukarıdaki bilgiyle bir tezatlık oluşturmuştur.

İsmail Hikmet Ertaylan ve diğer edebiyat tarihçileri Fikret'in şahsiyetinin oluşumunda "ırsiyetin" veya "soyaçekimin" etkisi hususunda birbirine benzer yargılara varmışlardır. Fikret'in bazı huy ve davranışlarını aile bireylerinden aldığını ifadeyle birlikte bunun tetkiki üzerinde derinlemesine bir yorumlamaya gitmemişlerdir. Mehmet Kaplan da bu hususta benzer kanaatlere sahiptir. [91]

> Fikret'in şahsiyetine hâkim olan ve davranışlarına tesir eden büyük ahlak duygusunun, maddi ve manevi titizlik ve temizliğin, kendisini çevresinin üstüne çıkaran hal ve tavrının baba tarafından gelmiş olması muhtemeldir.

Kaplan bu hükmü, Fikret'in babasının ve hatta dedesinin yaşam tarzlarından, tahsillerinden, köyden şehre göç etmelerinden, Fikret'in babasının yaşadığı sürgünden bahsederek verir. Baba tarafından aldığı bu ırsî özelliklerin yanında anne tarafından

[89] Kaplan, s. 140.
[90] Ertaylan, s. 595.
[91] Kaplan, s. 62-63.

aldığı özelliklere de değinir. Fikret'in fikrî bakımdan büyük değişiklikler yaşamasını, anne tarafının din değiştirmiş Sakızlı bir Rum ailesinden gelmesiyle açıklar

Kaplan, Fikret'in hayatının bir döneminde iyimser olduğunu ama daha sonra karamsarlığa ve kötümserliğe kapılmasını ailesinin bu din değiştirmesi üzerinden açıklamaya çalışır. Bir zamanlar II. Abdülhamid'e sitayişler yazan Fikret'in daha sonra ona düşman olması bu bağlamda kendisine bir yer bulur. Fikret'in oğlu Haluk'un din değiştirmesinin de yine ırsî bir sebepten kaynaklandığını dile getirir.[92]

İsmail Hikmet'e göre Tevfik Fikret, Recaizade Mahmut Ekrem'in sadece sanat anlayışından değil şahsiyetinden de etkilenmiştir. Ertaylan'ın Fikret'ten aktardığına göre Recaizade derslerine ilk girdiği andan itibaren Fikret'in üzerinde büyük bir etki bırakmıştır. Recaizade giyinişinden, konuşmasına, dersi anlatışından anlattığı mevzulara kadar bütün meziyetleriyle Fikret'i kendisine hayran bırakmıştır. Recaizade'den sonra Muallim Naci'nin derslere girmesi ise Fikret için bir hüsran olmuştur. Naci "pejmürdeliği, solgun ve eski giysileri, uzamış sakalları, tumturaklı ve ezbere dayanan ders anlatımı" ile Recaizade'nin tam tersidir.[93]

Ertaylan, Fikret'i, Mekteb-i Sultani'den mezun olduktan sonra Babıâlî Hariciye İstişare Odası'ndaki memuriyetindeki idealist tavırlarından dolayı da över. Buradaki riyakarlık özgür ruhlu, vakur bir yaratılışa sahip olan Fikret'e zor ve sıkıcı gelmiştir. Kalemdeki en karışık görünen işi bir kere gözden geçirmekle halleder, arkadaşları onun bu yeteneğini takdir ederler. Boş kalan zamanlarında ise resimle uğraşır Fikret, en sonunda işsizlikten usanmış ve istifa etmiştir. Uzun bir süre ödenmeyen maaşları evine getirildiğinde "çalışmadığım işin parasını almam" diyerek parayı geri çevirir.[94]

Fikret'in çevresinde çok yankı uyandıran bu hareketini Ahmet Hamdi Tanpınar ise şöyle yorumlar:[95]

> Bu küçük hareket, belki çok dürüst bir ahlakın samimi bir tezahürüydü. Belki çok kuvvetli bir ihtirasın sakınılması imkansız bir aksülameliydi. Yani bir nevi tezahürdü, hatta belki de Fikret, bunu tamamıyla farkında olarak, hesaplayarak yapmıştı. Fakat ne olursa olsun, o zamanki cemiyet için lazım olan bir jest, ücreti sâyin hakkı değil, bir nevi atıfet telakki edenlere verilmiş bir dersti. Ve başkaları, içlerinde kendisinden daha yaşlı, daha şöhretliler de olduğu halde, hatta bütün bir cemiyet aksini

[92] Kaplan, s. 63.
[93] Ertaylan, s. 596.
[94] Ertaylan, s.70.
[95] Ahmet Hamdi Tanpınar, "Fikret Hakkında", *Edebiyat Üzerine Makaleler,* Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016, s. 267.

yaparken yalnız Tevfik Fikret, genç ve isimsiz bir şair, bu jesti yapabiliyor ve bir idare ve bir zihniyeti en karakteristik meselesinde utandırıyordu. Fikret, bütün hayatında bu jestin adamı olarak kalmış ve kendi kendisini tekzib etmemiştir.

Ancak Fikret daha sonra tekrar bu kaleme geri döner ve hatta burada yükselir. Bir yandan kaleme devam eder, diğer yandan Gedikpaşa'da bulunan bir mektepte Fransızca ve Türkçe dersleri verir. Mekteb-i Sultani'de açılan bir hocalık için Fikret davet edilir. Başka birinin daha bu hocalığa talip olmasıyla bir rekabet baş gösterir.[96]

Fikret müsabakadan çekinmiyordu. O zaten kendi ihtiyarıyla müsabakalara giriyor, birinciliği kazanıyordu. Bunda da kazandı. Mekteb-i Sultânî'nin iptidaî üçüncü sınıfına Türkçe hocası oldu.

Ertaylan Fikret'in girdiği her müsabakadan birincilikle çıkmasını ve rekabetten korkmamasını onun çalışkan ve zeki olmasına bağlar.

Ertaylan, evlendikten sonra Fikret'in hayata başka bir ruh ve başka bir bağla bağlandığını belirtir. Haluk'un doğmasıyla Fikret'in faaliyetlerine başka bir kuvvet geldiğini de ekler ve aşağıdaki kıt'ayı delil olarak gösterir:[97]

"Benim olanca huzurum, sürürüm işte fedâ
Çocukça, nazlı, küçük bir dakika şevkın için;
Büyür gözümde seninle hakikat-i ferdâ:
Bugün çalışmalıyım ben yarınki zevkin için"

Diğer edebiyat tarihlerinde ve Fikret üzerine yazılan incelemelerde, farklı kelimelerle ama birbirine benzeyen anlamlarıyla Fikret'in Servet-i Fünundaki yeri tespit edilir. İsmail Hikmet: "Fikret; Servet-i Fünûn'un ruhu idi." der.[98] Buna benzer tabirleri yukarıdaki iki edebiyat tarihinde de gördük, bundan sonraki edebiyat tarihlerinde de göreceğiz. Fikret'in çalışkanlığına sıkça değinen İsmail Hikmet, onun neden *Servet-i Fünun*'un ruhu olduğunu şöyle açıklar:[99]

Gece yarılarına kadar çalışırdı. "Yatarsam uyurum, tashihleri yapamam!" diye yatağına bile gitmez, babasının oturduğu mindere oturur, mütemadiyen çalışırdı. Tab'an titiz, temizliğe ve doğruluğa âşık olduğundan her şeyi güzel, her şeyi temiz, her şeyi muntazam isterdi. *Servet-i Fünûn*'daki

[96] Ertaylan, s. 602.
[97] Ertaylan, s. 603.
[98] Ertaylan, s. 611.
[99] Ertaylan, s. 611.

resimlerin bile bir kısmı kendi kaleminden çıkmıştır. *Servet-i Fünûn*'un bütün inceliklerini kendine mahsus bir nüfuz-ı nazarla, bir dikkat-i rü'yetle görüp tasarlayan üstad Fikret'ti.

Servet-i Fünun başyazarı olduktan sonra, bu dergi için canla başla çalışması, gece gündüz demeden düzeltmelerle uğraşması ve bunu yaparken hiç gocunmaması onu bu derginin ve de dönemin en önemli şahsiyeti yapar. Ertaylan bunu örneklendirerek sık sık verir. Yukarıda verilen alıntıda yine dikkat çeken husus, Fikret'in titizliği ve her şeyi muntazam istemesidir. Şahsiyetinin bir özelliği olarak beliren bu hususlar zamanla onun şiirinin ve sanatçılığının da karakteristik özellikleri olacaktır.

Ertaylan, Fikret'in memuriyetten ekonomik bakımdan çok istifade etmediğini iddia eder. Kalemdeki işsizlik, maaşlarda yapılan kesintiler Fikret'i sık sık istifa ettirmiştir. Memurlarının maaşından keserek bütçe açığını kapatmaya çalışan hükümetin bir memuru olarak çalışmayı gururu kabul etmez:[100]

> Bütün milleti kasıp kavuran sarayın keyfine, sarayın sefahatine sultanların, damatların, şehzadelerin başıboş, azgın ve taşkın israflarına para yetiştirmek için milletin ilim ve irfanına biraz ışık vermeye, biraz can ve ruh katmaya uğraşan, emektarlarının ekmeklerini kesen haysiyetsiz, vicdansız bir idareye bağlı kalmayı en büyük bir zillet addediyordu.

Ertaylan, Fikret'i burada kahramanlaştırır. Onu idealize eder ve örnek bir insan olarak sunar. İstibdata olan öfkesinin de yavaş yavaş alevlendiğine değinir.

Ertaylan, mektebe müdür olarak atanan Abdurrahman Şeref Bey'in Fikret hakkındaki beyanını da aktarır. A. Şeref Bey, "Fikret'in istifa etmesi çoğu kişi tarafından garipsense de ancak Fikret'in yapabileceği bir tavır olmasından dolayı hepimizce harika bir zuhur olarak görüldü" der.[101]

Daha sonra Ertaylan, Fikret'in şiirlerinden örnekler vererek, onun bu şahsi özelliklerini destekler.[102]

> "Kimseden ümmîd-i feyz etmem, dilenmem perr ü bâl
> Kendi cevvim, kendi eflâkimde kendim tâirim"
> Diyen Fikret azamet-i ruhuna, süfliyet-i imtinânı sığdıramıyordu.
> "Kaldığım varsa da gâh ekmeksiz

[100] Ertaylan, s. 612.
[101] Ertaylan, s. 613.
[102] Ertyalan, s. 613.

Kalmadım şimdiye mesleksiz!"

Diyor ve ekmeksiz kalmayı mesleksiz kalmaya tercih ediyordu.

Ertaylan, Fikret'in hiçbir servetinin olmadığını söyler. Ama onun elinde bitmek tükenmek bilmeyen bir hazine vardır, çalışmak! Diye de ekler.

Tevfik Fikret'in *Servet-i Fünun* dergisinde geç vakitlere kadar çalıştığını, düzeltmeler yaptığını, resimler çizdiğini söylemiştik. İsmail Hikmet bu hususa bir kere daha değinir. Fikret'in bütün aşk ve gayretini edebiyat için harcadığını, *Servet-i Fünun* dergisi için adeta bir "musahhih gibi" çalıştığını ekler. Ertaylan bu "musahhih gibi" tabirinin Fikret'in kendisine ait olduğunu yazar.[103]

Fikret orada lisanı, şiiri, zevki, hissi, zihniyeti, terbiyeyi, heyecanı, sanatı, ruhu; kısaca yolunu şaşırmış hâib ve ser-gerdân olan insanı tashih etti.

Fikret'in *Servet-i Fünun* dergisinde sadece yazıları incelemediğini bu yazıları kaleme alan yazarlara da tavsiyelerde bulunduğunu belirtir. Eserlerini vermeye başladığı dönemde edebiyatımızın bomboş olması [104] Fikret'i bu dönemin bir yol göstericisi yapar. Ertaylan'a göre Fikret, dergiye yazılan yazıların sadece şeklini değil, onu yazanların zihniyetini ve sanat anlayışını da düzeltir ve bu yaptıklarıyla kendisine bir otorite edinir. Ertaylan, bu hususta da Fikret'i döneminin ideal kişisi ve yazarı hâline getirir

İsmail Hikmet, Fikret'in Rumeli Hisarı'nda oturduğunu ve *Servet-i Fünun'*a girecek makaleleri gece geç vakte kadar gözden geçirip düzelttiğini tekrar söyler.[105]

Fikret 1897 yılında Robert Kolej'de öğretmenliğe başlar. Mekteb-i Sultani'den ayrıldığı için, biriken maaşları getirilir. Ama Fikret, diğer öğretmen arkadaşlarının maaşı hâlâ ödenmediği için bunu kabul etmez ve geri gönderir. İsmail Hikmet, mektebin müdürü Abdurrahman Şeref Bey'den şunları aktarır:[106]

İster meslek deyin ister huşunet, ister inat, ister bazılarının kavlince kaçıklık diyin, Tevfik Fikret emsaline uymaz, feleğe boyun eğmez bir ferd-i münferid idi…"

[103] Ertaylan, s. 613.
[104] Tanpınar, s. 266.
[105] Ertaylan, s. 613.
[106] Ertaylan, s. 614.

İsmail Hikmet, Fikret'in bir meslek ve bir karakter sahibi olduğunu söyler. Onu mesleğinden döndürecek hiçbir kuvvetin bulunmadığını ve ölene kadar alnı açık ve yüzü ak yaşadığını Fikret'in mısraleriyle kaydeder:[107]

"Ben utanmam, yüzüm ak, alnım açık
Sen utan yaptığın işten be alık"

İsmail Hikmet Ertaylan, Tevfik Fikret'in uğradığı itirazlara öznel bir yaklaşımla karşı çıkar ve Fikret'in tarafında yer alır. Ona göre yapılan tüm bu saldırılar Fikret'in kıymetini düşürmek içindir. Onun gençlik için yazdığı şiirlerin ve örnek ahlakının, menfaatperestler tarafından sevilmemesine neden olduğu kanısındadır. Tüm bu karalamalara rağmen Fikret'in kıymetinin daha da arttığını ekler.

Fikret'in II. Meşrutiyetten çok şeyler beklediğini söyleyen Ertaylan, yapılan yanlışların, Fikret'i öfkelendirdiğini ve kızdırdığını belirtir. Bu hususta Fikret'in yazdığı şiirlerle bu yeni rejime karşı çıktığını, kim olursa olsun zorbalığa benzer bir durum gördüğünde buna şiddetle karşı çıkacağını ekler. Fikret'in tüm bunlara şahsi bir düşünceyle değil, insani ve vicdani bir gaye ile karşı çıktığını söyler.[108]

Bütün bunlardan sonra diyebiliriz ki; İsmail Hikmet Ertaylan, edebiyat tarihinde Fikret'in penceresinden bakan bir tavır takınır. Bir edebiyat tarihçisinin göstermesi gereken objektif tavrı gösterememiştir. Tevfik Fikret'in şahsiyetini idealize ederek yaşadıklarını ve yaptıklarını haklı çıkarma gayesindedir.

İsmail Hikmet Ertaylan, Tevfik Fikret'e yakınlığı ile bilinen bir şahsiyettir. Galatarasay Mekteb-i Sultânîsi'nde hem öğrencisi hem de meslektaşı olmuştur. Fikret, Mekteb-i Sultânî müdürlüğünden istifa ettiği zaman burada öğretmen olan İsmail Hikmet de istifa etmiştir. *Tanin* gazetesinde yazı hayatına atılan İsmail Hikmet, o dönemde Tevfik Fikret'in etrafında toplanan gençlerdendir.[109] İsmail Hikmet de Tevfik Fikret gibi Robert Kolej'de çalışır. Ayrıca Tevfik Fikret hakkında birçok eser kaleme alır. Kurduğu *Düşünce* adlı dergide 1918 yılında, Tevfik Fikret'in ölüm yıldönümü dolayısıyla özel bir sayı yayımlar.[110]

---

[107] Ertaylan, s. 614.
[108] Ertaylan, s. 629.
[109] Ömer Faruk Akün, "İsmail Hikmet Ertaylan", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, Cilt 11, 1999, ss. 309-312.
[110] Detaylı bilgi için bakınız: Seval Şahin, *Tevfik Fikret Düşünce Dergisi Nüsha-i Mahsusâ 1918*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.

Mustafa Nihat Özön *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi*'nde[111] (1930) Tevfik Fikret'in hayatını ve şahsiyetini daha objektif bir şekilde vermeye çalışır ve Ertaylan gibi ayrıntılara girmeden özetlemeyi tercih eder. Özön de diğer edebiyat tarihçileri gibi Tevfik Fikret'i Servet-i Fünunun önemli şahsiyetlerinden biri olarak görür. Hatta Edebiyat-ı Cedide'nin nazımda yaptığı birçok yeniliğin Tevfik Fikret tarafından gerçekleştirildiğini söyler.

Mustafa Nihat Özön, Tevfik Fikret'in hayatını dipnotta verir. Bu metin içinde Fikret'in hayatı ve şahsiyetiyle ilgili hiçbir bilgiye yer vermez, sadece onun şairliği ve edebi yönüyle ilgili kısımlara değinir. Özön'ün dipnotta verdiği bilgiler ise çok net ve kısadır. Doğum tarihinden başlayarak Fikret'in gittiği okullar, memuriyetleri ve basın hayatına nasıl dahil olduğundan bahseder. Burada Tevfik Fikret'in şahsiyetiyle ilgili bilgi yer almaz. Sadece, Fikret'in Galatasaray müdürlüğü esnasında ömrünün en gürültülü ve en titiz zamanını yaşadığı söylemekle yetinilir. Fikret'in buradan istifa ettikten sonra tamamen inzivaya çekildiğini belirten Özön, ölüm tarihini vererek dipnotu kapatır.

Uzun yıllar okullarda ders kitabı olarak da okutulan Agâh Sırrı Levend'in *Edebiyat Tarihi Dersleri*[112] de (1932) Tevfik Fikret'in hayatından çok kısa bahseder. Asıl üzerinde durduğu Fikret'in şahsiyetidir. Bunu yaparken de Fikret'in şiirlerinden örnekler verir ve şahsiyeti ile sanatçılığı arasında bağ kurar. Agâh Sırrı, Fikret'in hayatını özetleyerek verir. Daha çok basın ve memuriyet hayatını ele alır. Tevfik Fikret'in siyasi gelişmeler karşısındaki tavrını ortaya koymak için kendi yorumunu katar:[113]

> Meşrutiyet inkılabından sonra Hüseyin Cahit ve Hüseyin Kazım ile birlikte *Tanin* gazetesini çıkarmaya başladı. Fakat siyasi hayat onun dar ve titiz ruhuna uygun gelmedi. Arkadaşlarından çarçabuk ayrıldı.

Agâh Sırrı, Tevfik Fikret'in Servet-i Fünun şiirine etkisi ve getirdiği yeniliklerden bahsederken, Fikret'in hakkını teslim ederken onu idealize de eder:

---

[111] Mustafa Nihat Özön'ün *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1930.
[112] Agâh Sırrı Levend, *Edebiyat Tarihi Dersleri*, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1938.
[113] Levend, s. 17.

Fikret Servet-i Fünun şiirinin mümessilidir. Hakikatte o, zevkindeki doğruluk, sanatındaki titizlik lisanındaki kudret ve tasarrufla devrinin en üstün bir şahsiyetidir. Servet-i Fünun şiirinde görülen şekle ait yeniliklerin çoğunu Fikret yapmıştır.[114]

Agâh Sırrı Levend'in, Tevfik Fikret'in şahsiyetini incelerken onun eserlerinden yola çıktığını söylemiştik. Levend'in Fikret'in şahsiyeti konusundaki yorumları hayli öznel yorumlar içermektedir. Fikret'in şahsiyetini çizerken bir hayli ayrıntıya girer:[115]

Hiçbir şair kendini, eserlerinde Fikret kadar doğrulukla aksettirmemiş ve onun kadar samimi olamamıştır. Onun zavallılara karşı duyduğu şefkati aile ve ahlak hususunda gösterdiği titizliği, iyiliğe ve güzelliğe karşı beslediği ihtiras ve meftunluğu, çirkinliğe ve fenalığa karşı duyduğu tiksinmeyi, hülasa tabiatındaki bedbinliği, ruhundaki asaleti ve gururu hep eserlerinde görürüz.

Agâh Sırrı, Tevfik Fikret'i idealize ederken bir yandan da onun eserleri ile şahsiyeti ve hayatı arasındaki münasebete değinir. Levend'e göre Fikret, hayatını ve şahsiyetini şiirlerine en başarılı şekilde aksettiren az sayıda şairden biridir. Levend bu durumu olumlu bir meziyet olarak görür. Bu durum Agâh Sırrı Levend'in şiir seçimine de etki eder. Fikret'in hayatı ve şahsiyetini açıklamak için şiirleri arasından kendi fikirlerini destekleyen şiirleri seçer. Bunlar "İzler", "Hâluk'un Bayramı", "Süha ve Pervin", "Nesrin" gibi Mehmet Kaplan'ın *"Fikret'in kendi ben'ini, duyuş tarzını anlattığı şiirler"* adıyla tasnif ettiği şiirlerdir.[116]

Tevfik Fikret'in şahsiyetini şiirlerinden yola çıkarak tahlil eden Agâh Sırrı Levend, onun şahsiyetinin belli özellikleri üzerinde durur. Şairin gururlu oluşu, hürriyetperver, kendine inanan, şefkatli, hüzne ve melale müptela, bedbin, hayalci olması ve yeri geldiğinde umuda kapılması, şiirleriyle açıklanan mizaç özellikleridir.

Agâh Sırrı Levend'in Tevfik Fikret ile ilgili en ilginç tespitlerinden birisi de Fikret'in sanatta aristokrasiyi kabul etmesine mukabil topluma yönelik, topluma hitap eden şiirler yazmasıdır. Levend, bu hususu şöyle izah eder:[117]

Bu noktada Fikret'teki dualiteye işaret etmek lazımdır. Sanatta aristokrasiyi kabul eden Fikret "varsın Makber'den halk bir şey anlamasın, ne çıkar?" demişti. Vakıa sanatta aristokrasiyi kabul etmek, sanatkârı ferdiyetçiliğe götürür. Fakat buna rağmen o ferdiyetçi kalmamış, "Balıkçılar", "Kayıkçı",

[114] Levend, s. 17.
[115] Levend, s. 22.
[116] Kaplan, s. 99.
[117] Levend, s. 26.

"Ramazan Sadakası", "Zelzele", "Haluk'un Bayramı" gibi manzumelerinde halkın dertleri ile alakalanmış, zavallıları, dertlileri ve öksüzleri düşünerek onlara acımıştır. Bunda Fransız cemiyetinin o zamanki vaziyetinin de tesirleri vardır. Fransa'da sosyalizm cereyanının o tarihlerde kuvvet alması, içtimai fikirlerin münakaşası, ona bu gibi mevzuları ilham etmiştir.

Agâh Sırrı, Tevfik Fikret'in sosyalist fikirlerden etkilenmesini ve ondaki dualiteyi dile getiren ilk edebiyat tarihçisidir. Onun tamamen halkçı bir şair olmadığını kabul etmekle beraber halkın sorunlarından tamamen uzak kalmadığını söyleyerek Fikret'ten yana bir tavır takınır. Tevfik Fikret'in sosyal meselelere yönelişinde babasından gelen ırsî özelliklerin etkili olduğunu söyleyen İsmail Hikmet Ertaylan'a nazaran, Agah Sırrı'nın bu tespiti daha makuldür

Levend'in Tevfik Fikret'i idealize ettiği ve haklı çıkarmaya çalıştığı diğer bir mevzu vatanseverliğidir. Bu hususta çok öznel değerlendirmelere başvurur.[118]

Onun Haluk'un Amentüsü adlı manzumesindeki

Toprak vatanım nevi beşer milletim... İnsan

İnsan olur ancak bunu izanla inandım.

Beytine bakarak vatanseverlik hakkında şüpheye düşenler olmuştur. Gerçi bu beyit yalnızca okunduğu zaman, bunu yazan şairin, vatanı bütün yeryüzünü kucaklayacak, milleti de bütün insanoğullarını içine alacak kadar geniş manasıyla aldığı ve insanlığı öteki mefhumların üstünde tuttuğu düşünülebilir. Ancak bu manzumeyi okuduğumuz zaman görürüz ki, şair fennin kudretine inanıyor ve demek istiyor ki, yapılan fenalıklar bizi ürkütmemelidir. Elbette karanlıktan sonra aydınlık gelecek, aklın kudreti batılı yere geçirecek, karanlık sönüp hak parlayacak, kollar ve boyunlar çözülüp yumruklar zincirlerle bağlanacaktır ve bu beklenen şeyler, ancak bilgi kudreti ile olacaktır. Tabii bunu yapacak da elbette insanlardır. İşte bu manzumede şair oğluna bunları anlatırken, bu arada ruhunun bir tesellisi olarak, insanlık hakkında beslediği uzak ideali de göstermekten kendini alamıyor. Onda insanlığa karşı olan bu sevgi, vatan ve millet sevgisinden ayrı ve ona aykırı değildir. Biz bu beytin ifade ettiği mefhumu doğru bulmamakla beraber onun vatanseverliği hakkında şüpheye düşmeyi haksız buluruz.

Tevfik Fikret'in mücadeleci tarafına da değinen Agâh Sırrı Levend, onun bir ihtilal şairi olmayacağına kanaat getirir. Fikret'in mizaç olarak atılgan bir ruha sahip olmadığını, bütün heyecan ve kızgınlıklarını içine akıtarak bunu dışarıya aksettirmediğini söyler. Levend, Fikret'in bu halinin bir mizaç meselesi olduğunu savunur.

Agâh Sırrı Levend son olarak Tevfik Fikret'in inancı konusundaki münakaşalara değinir. Levend'in bu hususta ki tavrı da özneldir ve Fikret'ten yanadır. "Tarih-i Kadim"'den dolayı "dinsizlik" ile itham edilen Fikret'i, Yunus Emre'yi ve Kaygusuz Abdal'ı örnek göstererek bu ithamın dışına çıkarmak ister.[119]

[118] Levend, s. 28.
[119] Levend, s. 30

Fakat umumi telakkilere uygun düşmeyen birçok fikirlerin kendine göre dayanacak bir noktası olduğunu kaydetmek istiyoruz. Onlar tasavvuf felsefesine bel bağlayan serbest düşünceli bir şairin zarif ifadelerle süslü manzumeleridir. "Tarihi Kadim" ise insanlığın elemi karşısında, hedefini bulamadığımdan dolayı yumruğunu nereye sıkacağını bilemeyen şairin kinini gösterir. Yoksa mesela başka bir manzumelerinde:

dünyada şereftir yaşatan milleti, ferdi

diye samimi olarak düşündüğünü söyleyen şairin Tarihi Kadim'de:

her şeref yapma her saadet piç
her şeyin iptidası, ahiri hiç.

demesini hakiki düşüncesinin bir ifadesi sayabilir miyiz? Herhalde Tarihi Kadim, Fikret'in bedbin ve elemli bir zamanında yazılmış bir manzumeden başka bir şey değildir.

Fikret'in yazdığı ve yaptığı her şeyin muhakkak bir dayanak noktası olduğuna inanan Agâh Sırrı, bu tavrıyla Fikret'in savunucusu konumundadır.

Orhan Rıza Aktunç *Türk Edebiyatı Tarihi*'nde[120] (1934) öncelikle Tevfik Fikret'in doğumundan ölümüne kadar olan hayatını, edebi kişiliğini ve eserlerini özet şeklinde ve kısa cümlelerle verir. Daha sonra "Seciye ve Şahsiyeti" başlığını açarak Fikret hakkındaki bilgilerde detaya iner. Aktunç, Fikret'in özgürlüğe düşkünlüğünü idealize ederek verir.[121]

Siyasi hayattan ve şahsi menfaatten nefret eden ve *İnhına tavk-ı esaretten girandır boynuma, fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür bir şairim.* diyen Fikret B. daima haksızlığa ve zulme karşı gür bir sesle bağırmaktan çekinmemiştir.

Aktunç'a göre Fikret, gerçeği açıkça söylemekten çekinmeyen biridir. Galatasaray Lisesinden istifasının nedenlerini açıkladığı bir mektubu arkadaşı Hüseyin Cahit'e göndermiş ve *Tanin* gazetesinde yayınlanmasını istemiştir ama Hüseyin Cahit bu mektubu yayınlamamış ve Fikret, onu sert bir dille eleştirmiştir. Aktunç, Fikret'in bu yaptıklarını olumlu bir şekilde bize sunar.

"Doksanbeşe Doğru" ve "Han-ı Yağma" şiirlerinden alıntı yaparak Fikret'in II. Meşrutiyet'in ilanından sonra bilhassa İttihatçılara cesaretle hücum ettiğini söyler.[122] Aktunç'a göre Fikret, kişilik olarak "çelik gibi sağlam, bütün kötülüklere korkmadan

[120] Orhan Rıza Aktunç, *Türk Edebiyatı Tarihi,* Suhulet Matbaası, İstanbul, 1934.
[121] Aktunç, s. 135.
[122] Aktunç, s. 136.

isyan eden namus heykeli"dir.[123] Fikret'in gençler üzerindeki etkisine de değinen Aktunç, onun temiz, titiz ve laubalilikten hoşlanmayan biri olduğunu söyler. Şiirlerinden mısralar halinde birkaç alıntı yapan Aktunç, Fikret'in kendisi gibi seciye sahibi olmayanları gördükçe hırçınlaştığını ve bedbinleştiğini iddia eder. Ona göre Fikret, gençlere "ilmin ve hakikatin nurlu yolu"nu göstermiştir.[124]

Orhan Rıza Tevfik Fikret'in hayatı ve şahsiyetine çok az değinir. Hayatıyla ilgili kısımları özet şeklinde verir. Şahsiyeti hususunda ise sadece belli noktalar üzerinde durur. Bu noktalar, Fikret'in mücadeleci, fazilet sahibi, haksızlığı kabul etmeyen, bedbin ve hırçın olmasıyla sınırlı kalır. Aktunç'un edebiyat tarihinde Fikret'in daha çok İstibdat ve Meşrutiyet yönetimleri karşısındaki duruşu üzerinde durulur. Bu duruş Fikret'in şiirlerinden örneklerle desteklenir.

Hıfzı Tevfik Gönensay, *Türk Edebiyatı Tarihi*'nde[125] (1940) Tevfik Fikret'i "Serveti Fünun'da Nazım" başlığı altında inceler. Gönensay bir paragraflık kısa bir girişten sonra Fikret'in hayatından bahseder. Doğumundan, annesi ve babasından, okuduğu okullardan ve memurluklarından söz açar. Memurluktan çekildikten sonra Fikret'in basın hayatına değinir. Fikret'in *Mirsad* ile başlayan yayın hayatı *Servet-i Fünun*'da devam etmiştir. *Servet-i Fünun*'daki faaliyetlerinden ve dergi kapatıldıktan sonra Robert Kolej'de çalışması, Aşiyan'a çekilmesi, burada devri eleştirdiği ve kendisini meşhur eden şiirlerini yazması, Gönensay'ın tarihinde de yer alır. Meşrutiyetin ilanından sonra yeniden basın hayatına dönen Fikret'in umduğunu bulamadığını söyleyen Gönensay, bütün vazifelerinden istifa ederek tekrar Aşiyan'a çekildiğini belirtir. Şair birçok eleştirilere maruz kalmış ancak bunlara cevap vermekte de gecikmemiştir. Gönensay, şairin kendisine zangoç diyenleri hiç affetmediğini, milli edebiyatın yükselişiyle beraber vezin konusundaki eleştirilere ölümüne yakın yazdığı *Şermin* eseriyle cevap verdiğini dile getirir.[126] Şairin ölümüyle "Hayatı" kısmını bitirdikten sonra "Üslubu ve Edebi Şahsiyeti" başlığı altındaki bölüme geçer.

Gönensay, Fikret'in şahsiyeti hakkında neredeyse hiçbir bilgi vermez. Satır aralarında, şairliğinden veya edebi kişiliğinden bahsederken şahsiyeti hakkında da bazı bilgiler verir. Fikret'in şiirinde elem ve ıstırabın olduğunu söyleyen Gönensay, bu durumun onun birçok şiirinde olduğuna değinir. Aynı şekilde Fikret'in bu elem ve

[123] Aktunç, s. 136.
[124] Aktunç, s. 137.
[125] Hıfzı Tevfik Gönensay, *Türk Edebiyatı Tarihi,* Remzi Kitabevi, İstanbul, 1949.
[126] Gönensay, s. 166.

ıstırabının onu devrinin şairi yaptığı kanaatindedir.[127] Fikret'in meyusiyetinin ve bedbahtlığının saf bir gönle sahip olmasından kaynaklandığı görüşündedir. Bu meyusiyetin ve bedbahtlığın bütün şiirlerine sindiğini de ekler.[128] Dolayısıyla Gönensay, edebiyat tarihinde daha çok Fikret'in edebi kişiliği ve sanatı üzerinde durmuştur.

Edebiyat tarihleri arasında farklı bir özelliğe sahip olan Nihat Sami Banarlı'nın *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*'dir.[129] (1948) İçinde barındırdığı resimlerle diğer edebiyat tarihlerinden ayrılır. Nihat Sami Banarlı, Tevfik Fikret'i belli başlıklar altında inceler. İlk başlığı Tevfik Fikret'in hayatı ile ilgilidir.

Banarlı, Fikret'in hayatından bahsederken anne ve babasından aldığı mizaç özelliklerine değinir. Hatta Mehmet Kaplan'ın yazdığı bir monografiyi dipnotta vererek onun şahsiyetini ve mizacını ailesi ile açıklamaya çalışır. Banarlı, bu hususta ırsiyete inandığını gösteren cümleler sarf eder.[130]

> Anadolulu, inanmış ve Müslüman ailenin oğlu ile, din değiştirmiş bir aile kızının izdivacından doğan Fikret, vücudunun sağlam yapısını babası tarafından ve ruhunun imandan imana, hatta imansızlığa kayan taraflarını ise anasından miras edinmiş sayılabilir.

Banarlı, daha sonra Fikret'in okuduğu okullardan bahseder. Fikret'in çok çalışkan bir öğrenci olduğunu ama buna binaen çok az okuduğunu söyler. Bu sözünü Halit Ziya'nın Fikret için "pek az, azın bütün manasıyla pek az okuyan bir şairdir" alıntısıyla destekler. Banarlı, bu az okumanın sebebini çok erken yaşta şöhret kazanmanın verdiği bir itiyatla oluştuğunu da kendi cümleleriyle ifade eder.[131]

Nihat Sami Banarlı, Tevfik Fikret'in memuriyetten ayrılma sebeplerini sıralarken, Fikret'in içinde bulunduğu şartları daha gerçekçi bir bakışla açıklar. Fikret'in memuriyetten sıkıldığını kabul etmekle birlikte, onun bu vazifeyi kendi şair ruhuna yakıştırmadığını ve maaşları geciktiği için buradan ayrıldığını yazar. Ayrılmasının en önemli sebebinin ise maaşlarının geciktirilmesi olarak gösterir. Bilindiği gibi Fikret, vazifeden ayrıldıktan sonra geciken maaşları kendisine getirilir ama bunu kabul etmez. Banarlı, Fikret'in bu yaptığını dikkat çekici bir jest olarak görür. Ancak tırnak arasında verdiği "Fikret'in başka bir geliri vardı" cümlesiyle onun bu jestini daha farklı bir şekilde tevil eder. Nitekim Fikret'in tekrar memuriyete

---

[127] Gönensay, s. 168.
[128] Gönensay, s. 168.
[129] Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi 2*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997.
[130] Banarlı, s. 1024
[131] Banarlı, s. 1025.

döndüğünü Banarlı da belirtir.[132] Banarlı'nın daha önceki birkaç edebiyat tarihçisi gibi Fikret'in bu memuriyetten ayrılışını romantik bir üslupla vermediğini görürüz. Fikret'in şahsiyeti gereği verdiği bazı tepkileri de görmezden gelmeyerek onu gerçekleri içerisinde ele alır. Bu, nesnel bir yaklaşımdır.

Banarlı, Fikret'in evliliğinin şairin hayatında sıradan bir hadise olmadığını belirtir.: Bu evlilik, Fikret'in sadece hayatını değil şairliğini, sanatını da etkilemiştir. Bu hususta Mehmet Kaplan'ın görüşünü dipnotta vererek ona katıldığını belirtir.[133]

Prof. Mehmed Kaplan'ın, aynı eserde: Fikret aşk şiiri yazmamaya kendisini adeta mecbur tutmuş, ilhamını başka yerlerde aramış, açıktan açığa içtimai davaları müdafaa etmeğe zaman müsaid olmadığından, hisleri, zaruri olarak hayattan şikâyet ve tabiat temlerine inhisar etmiştir, tarzındaki izahı da yine yerinde bir görüştür.

Nihat Sami Banarlı, Tevfik Fikret'in Aşiyan'a çekildikten sonra yazdığı "Sis", "Bir Lahza-i Teahhur" gibi şiirlerini şuur dışı bulur. Bir zamanlar methiyeler dizdiği II. Abdülhamid'e düşmanlık duyduğunu ve bu düşmanlığın da Osmanlı'yı yıkmak isteyen iç ve dış propagandalardan etkilendiğini yazar. Banarlı bu kısımlarda nesnelliğini kaybeder. Üslubu coşkulu bir hal alır.[134]

Hemen yarı yaşına kadar dindar hatta sofu olan Fikret, yine bu yıllarda "Tarih-i Kadim" manzumesini yazacak kadar, dinin aleyhine döndü, Kur'ana hücum etti. (1905) Hatta kahramanlık vasfının, tarih boyunca en çok Türk milletinin fazileti olduğunu hiçe sayarak kahramanlığa lanet yağdırdı, bayrağı kana buladı.

Yine de Banarlı, bütün bu yapılanların Fikret'in şahsiyetinin bir sonucu olduğunu söyler. Ardından Fikret'in "bir feylesof, bir fikir adamı" gibi telakki edilmesine itiraz eder ve Halit Ziya'nın şairin az okuduğuna dair yaptığı yorumu destekleyecek tespitlerde bulunur.[135]

Esasen Tevfik Fikret, çok okuyan bir insan değildi. Hayat ve kitaplar arasında, metodlu ve disiplinli bir kültürle beslenen bir fikir adamı veya karanlıklara ışık salmaya çalışan bir feylesof mevkiinde bulunmuyordu. Bu sebeple onun Türk şiirinde şöhret yaptığı ve otorite sayıldığı yıllarda birtakım tefelsüfler yapması ve bu arada milletinin inandığı faziletleri, Allah'ı ve onun kitabını inkara kalkması, ciddi bir tefekkür sayılamazdı. Bunun içindir ki Fikret'in şiirlerindeki fikri cephe üzerinde bir tartışma beyhudedir. Edebiyat tarihi, büyük şairin bu hareketlerini, onun iç aleminde dalgalanan bir buhran; kaynağı, tamamiyle mizacı ve şahsi bir infial eseri ve bir şair kaprisi olarak karşılamak zorundadır.

[132] Banarlı, s. 1025.
[133] Banarlı, s. 2026.
[134] Banarlı, s. 2026.
[135] Banarlı, s. 2027.

Banarlı, Fikret'in bütün bu buhranlardan sonra Meşrutiyetin ilanıyla birlikte tekrar ümitlendiğini ve arkadaşlarıyla çıkardıkları *Tanin* gazetesinde "bir amele gibi" çalıştığını yazar. Ama Fikret'in çok çabuk kırılan ve darılan bir ruha sahip olduğunu söyleyerek karşılaştığı en küçük engelde hemenAşiyan'ına çekildiğini o da vurgular. Banarlı Fikret'in bu kırılganlığını ve dargınlığını teessüfle karşılar. Onun Galatasaray'a müdür olmasını büyük bir şans sayar ve Fikret'in buradan istifa etmesine de üzülür. Ancak Fikret'in uğradığı eleştirilere karşı da düzen ve estetiği seven Galatasaray müdürünün tarafını tutar.[136]

Onun Galatasaray'daki Müdürlüğü, eğitimde yenilik, rnaarifçilik hatta sanat yolunda şüphesiz, ideal bir vazifeydi. Az zamanda büyük şevkle çalışmış, mektebini güzelleştirmiş; bu binaya tarihi denilebilecek bir konferans salonu da kazandırmıştı. Müdür odasını, idare odalarını, gerek talebeye iyi telkinlerde bulunacak, gerek de mektebe uğrayacak ecnebiler üzerinde iyi tesir uyandıracak bir estetikle tanzim ettirmiş ve öyle döşetmişti. Bu mektep süsleyişler, Galatasaray'ın bir kısım hocaları arasında dedikodu sebebi olmuş, bilhassa müdür odasına gelin odası demek gibi gerçekten kırıcı ve adi söylentiler yayılmıştı. Bütün bunlardan tabiatiyle çok alınan Fikret, önce Abdurrahman Şeref Bey'in Maarif Nazırlığı zamanından, sonra, bu sefer Maarif Nazırı ile de arası açıldığı için Emrullah Efendi'nin Nazırlığı devresinde Galatasaray Müdürlüğünden birkaç defa istifa etti. Böylesine mühim bir kültür müessesesinin başına, bütün arkadaş ve amir kaprislerine rağmen, atılıncaya kadar kalıp hak bellediği yolda yalnız yürümek varken ve kendisini seven talebesi ile diğer şahsıyetler tarafından türlü ricalar ve türlü kombinezonlarla tekrar tekrar vazifesi başına getirildiği halde Emrullah Efendi zamanındaki ayrılışı kat'i oldu. (1909)

Nihat Sami Banarlı, Tevfik Fikret'in her yerden istifa edip sadece Robert Kolej'den istifa etmemesini dikkate şayan bir gelişme olarak görür. Hüseyin Cahit'e yazdığı bir mektuptan alıntı yaparak Fikret'i eleştirir.[137]

Son ve kat'i olarak Kolej çevresine döndüğü zaman, Hüseyin Cahid'e yazdığı, Nisan 1326 tarihli bir mektupta "Bugün say ü irfanım tebdil-i tabiiyyet ediyor demektir. Buna dünkü fena hayatımızda çaresiz katlanmıştım. Bugün yine öyle yapmaya mecburiyet görmüyor ve Kolej'in hürriyet-nevazane ve kadirşinasane açtığı rağbete işte sürükleniyorum" demesi ise Türk kültür hayatının kolay unutmadığı, çok fevri ve yanlış sözleri arasında yer aldı.

Banarlı, Fikret'in Robert Kolej ve çevresinden ayrılmamasını onun hürriyet aşığı bir kişiliğe sahip olmasına ve bu görevin maddi getirisine bağlar. Fikret'in rahat bir havası olduğu için Robert Kolej'i tercih ettiği düşüncesindedir.

Fikret'in İttihat ve Terakki'ye duyduğu öfkeyi haklı bulan Nihat Sami Banarlı, bu meselede onun tarafındadır. Meşrutiyetten ümitlenen Tevfik Fikret, İttihat ve

[136] Banarlı, s. 2027-2028.
[137] Banarlı, s. 2028.

Terakki'nin yaptıkları karşısında eski umutsuzluğuna geri döner ve bu sefer daha sert bir üslupla bu yönetimi eleştirir. Banarlı, Fikret'in bu sert üslubunu onun şiirlerinden örneklerle verir.

Son olarak Banarlı, Tevfik Fikret'in ölümüne yakın uğradığı itham ve saldırılardan bahseder. Onun dine hücum etmesini, Türk mektepleri yerine yabancı bir kolejde çalışmayı seçmesini uğradığı saldırıların sebebi olarak gösterir. Banarlı bu bahislerde şahsi yorumlarda bulunmaz, tam tersine hadiseleri olduğu gibi aktarmaya gayret eder. Fikret'in hassas ruhunun ve yorgun bedeninin bu saldırılara dayanamayarak 1915 senesinde vefat ettiğini ve cenazesine çok az kişinin katıldığını hayıflanarak anlatır.

Büyük Türk Edebiyatı Tarihi'nde[138] (1964) Vasfi Mahir Kocatürk, Tevfik Fikret'in hayatını dipnotta verir ve çok kısa ve özet şeklindeki birkaç cümleyle yetinir. Buna rağmen bu kısa dipnot Fikret'in şahsiyeti ile ilgili hayli subjektif ve çarpıcı tespitler içermektedir. Kocatürk, Tevfik Fikret'i adeta aklama çabası içindedir. Onun tarafını tutar ve yaptıklarını adeta mazur görmeye çalışır. [139]

> Yerin ve göğün bütün tasallutlarından azade, yalnızca ilminin ve vicdanın kanunlarına tabii yüksek bir insanlık tahayyülü fena mı? Çok Güzel. İşte bu güzellik Fikret'i meftun etmiştir. Evet, o.
>
> Toprak vatanım nev'-i beşer milletim insan
> İnsan olur ancak bunu iz'anla inandım.
>
> beytini de söylemiştir. Fakat bunu bir nevi siyasi sosyalizm veya enternasyonalizm düsturu şeklinde tefsir etmek, Fikret'in ruhuna karşı en büyük günahı işlemektir. Zira o, burada ve bu cinsten daha birkaç mısraında yalnızca yüksek insanlık ruhunu ve onun geniş cüretini samimiyetle terennüm etmek istemiştir. Ondaki kan, zulüm, tahakküm ve taassup nefreti hiçbir zaman vatan ve millet duygularına muhalif değildir.

Kocatürk, bu tespitlerinden sonra Fikret'ten farklı olarak kendi hamasî duygularını verir. Fikret'in tüm insanlığı kucaklayan görüşü ile kendi görüşleri arasında bir fark olmadığını ama diğer milletlerin de kendilerine böyle yaklaşması gerektiğini, aksi takdirde kahramanca karşı koyacaklarını ifade eder. Fikret'le bu noktada ayrıldıklarını belirttikten sonra Fikret'in o zaman içinde bulunduğu buhranı göstererek onun mazur görülmesi gerektiğini iddia eder.[140]

---

[138] Vasfi Mahir Kocatürk, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi,* İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016.
[139] Kocatürk, s. 674.
[140] Kocatürk, s. 675.

Kocatürk, "hür, laik, dürüst, hassas, titiz bir insan olan Fikret'in kusursuz bir şahsiyete sahip olduğu inancındadır. Ona göre Fikret aynı zamanda ideal bir şair tipidir. Onu her bakımdan idealize ettiği aşikârdır.[141]

Kenan Akyüz'ün *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*[142] (1969) diğer edebiyat tarihlerinden farklı bir yöntemle yazılmıştır. Her dönemi türler bakımından ele alan bu çalışmada, şair ve yazarlar da eser verdikleri türler bağlamında değerlendirilirler. Tevfik Fikret "Servet-i Fünun Edebiyatı" üst başlığının "Şiir" alt başlığında incelenir.

Akyüz, Fikret'in doğumundan kısaca bahsettikten sonra memuriyetleri ve öğretmenlik yaptığı okullara da kısaca değinir ve Fikret'in hayatını dört kısma ayırır:[143]

> Hayatını "Servet-i Fiinun'dan evvel" (1867-1896), "Servet-i Fünun'da" (1896-1901), "II. Meşrutiyet'e kadar" (1901-1908) ve "II. Meşrutiyet'ten sonra" (1908-1915) gibi dört döneme ayırmak kolaylıkla mümkün olan şair, devrinin siyasî olaylarıyle de yakından ilgilenmiş; bu yüzden II. Abdulhamid devrinde birkaç defa tevkif edildiği gibi, 1908'den sonraki siyasî hareketlere de muhalif kalarak kendisi için yıpratıcı olan çetin bir mücadeleye girişmiştir.

Bu kısa ve özet şeklindeki açıklamalardan sonra Akyüz, Fikret'in edebî hayatını ilk yıllarından itibaren başlayarak mümkün olduğunca ayrıntılara inerek anlatır, sadece II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki dönemi kısaca verir: [144]

> *Servet-i Fünun*'dan ayrıldıktan sonra hiçbir devlet hizmeti kabul etmeyen, yalnız İstanbul'daki Amerikan Koleji'nde Türkçe öğretmenliği yapan şair, hürriyetsizliğin ağır baskısı altında, Âşiyan'ında inzivaya çekildi. Ordunun 23 Temmuz 1908 de yaptığı hükümet darbesiyle II. Abdülhamid'in tahttan indirilerek Meşrutiyetin yeniden ilânı üzerine, yedi yıl süren bu inzivasından ayrılıp, Hüseyin Cahit ve Hüseyin Kâzım ile birlikte *Tanin* gazetesini kurdu.

Fikret'in hayatına dair bu bilgilerden sonra Akyüz, şairin şahsiyetinden hiç bahsetmez. Belli aralıklarla Fikret'in şiirlerini açıklarken onun mizacını ve fikirlerini verse de ayrı bir bölüm olarak şahsiyetini işlemez.

Ahmet Kabaklı *Türk Edebiyatı Tarihi'*nde[145] (1965) Tevfik Fikret'ten bahsetmeden önce Servet-i Fünun dönemi hakkında bilgi verir. Daha sonra "Servet-i Fünun Şiirinin Özellikleri" başlığı altında bu dönemin şiirinden bahseder. Tevfik Fikret, bu şiir bölümünden sonra yer alır.

---

[141] Kocatürk, s. 676.
[142] Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1979.
[143] Akyüz, s. 79.
[144] Akyüz, s. 81.
[145] Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı Tarihi,* Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1966.

*Türk Edebiyatı Tarihi'*nde Tevfik Fikret şu başlıklar altında incelenmiştir: "Hayatı", "Kişiliği", "Sanatı", "Eserleri" ve "Biçim-Muhteva Özellikleri". Biz burada "Hayatı" ve "Kişiliği" başlıklarını ele alacağız.

Ahmet Kabaklı, Tevfik Fikret'i doğumundan itibaren anlatmaya başlar. Fikret, annesinin vefatı ve babasının da görevi nedeniyle uzakta olması sebebiyle dayısının yanında büyümüş ve ardından da dayısının kızıyla evlenmiştir. Bu girişten sonra Kabaklı, Fikret'in Galatasaray'da okumasına ve okuldan sonra da memuriyet hayatına değinir. Şairin dergicilik faaliyetlerine de yer veren Kabaklı, onun yazdığı şiirlerden dolayı hiçbir baskı görmediğini dile getirir.[146]

> … biraz da kolej muhitine sığınmış olmanın verdiği güvenlikle istibdata karşı ağır ve kötümser şiirler yazmış ve buradaki ikameti ile öğretmenliğine devam etmiştir. Bu sırada yazdığı lanetleyici şiirler elden ele dolaşmış ise de Fikret herhangi bir kovuşturmaya uğramamış, hiçbir baskı veya mahkûmiyet görmemiştir.

Görüleceği üzere Kabaklı, Fikret'in baskı görüp mahkûm edildiğini iddia eden İsmail Habip Sevük ve Kenan Akyüz'ün aksine "hiçbir baskı ve mahkûmiyet görmediği" görüşündedir. Hem Sevük hem de Akyüz, Fikret'in II. Abdülhamid döneminde tutuklandığını ifade ederler.[147]

Kabaklı, Meşrutiyetin ilanından sonra Fikret'in tekrar basın hayatına döndüğünden ve sonra buradan ayrılıp tamamen inzivaya çekilişinden de bahseder. Hastalığını ve ölümünü de verdikten sonra "Kişiliği" bölümüne geçer.

Kabaklı'ya göre Tevfik Fikret, mizaç ve tabiatını şiirine yansıtan şairlerdendir:[148]

> Sevgi ve nefretleri, kırgınlık ve sevinçleri, umut ve bezginlikleri, fazileti, gururu buğuz ve istihzası, elle tutulurcasına şiirinden sezilir. Bu yüzden Fikret'in kişiliğini iyi tanımamız gerekir. Bu mizaç, aşağıdaki dörtlükte tam ifadesini bulmuştur:
>
> Kimseden ümmid-i feyz etmem, dilenmem perr ü bâl
> Kendi cevvim, kendi eflâkımda kendim tâirim.
> İnhinâ, tavk-ı esaretten girandır boynuma
> Fikri hür, irfânı hür, vicdânı hür bir şâirim.

Fikret'in mağrur, gururlu ve etkili bir kişiliğe sahip olduğunu belirtir ve bu hususta birkaç kişiden alıntı yapar.[149]

---

[146] Kabaklı, s. 680.
[147] Detaylı bilgi için İsmail Habip Sevük ve Kenan Akyüz'ün edebiyat tarihlerinin incelendiği kısımlara bakılabilir.
[148] Kabaklı, s. 681.
[149] Kabaklı, s. 681.

Hüseyin Cahid'e göre: "Hangi muhitte olsa Fikret temayüz edecek ve etrafındakilere otoritesini kabul ettirecekti. Fikret'in kuvvetli, bariz, ezici bir şahsiyeti vardı." Kaleme girdiği sırada arkadaşı olan biri de şunları söylüyor: "Bilmem neden arkadaşlarımız Fikret'ten kaçınırlardı. Onun öyle ezici bir vakarı vardı ki herkesi karşısında küçültür, herkesi kendisine hürmete mecbur ederdi." Rıza Tevfik ise: "Tevfik Fikret'in gayet müstehzi, hicivci ve arkadaşlarının her birine garip adlar takmak alışkanlığında olduğunu…" Prof. Mehmet Kaplan'a söylemiştir.

Ahmet Kabaklı, yukarıda verdiği dörtlük üzerinden Fikret'in kişiliğini inceler. Ona göre yukarıdaki dörtlükte "bir meydan okuma, bir itham" vardır.[150] 1901'den sonraki şiirlerinde de bu meydan okumanın ve ithamın izlerini görür. Fikret'in istibdat döneminde her şeyi pisliğe bulaşmış gibi gördüğünü ve bu yüzden inzivaya çekildiğini belirten Kabaklı, onun bu pisliğe bulaşmayışını ve gençliği de bundan uzak tutmak isteyişini pasif bir kahramanlık addeder. Ona göre Fikret bazen bu meydan okumada ileri gider ve nefretini olmadık yerlere "mesela tarihe, atalara, Kur'an'a ve Tanrı'ya kadar" sarf eder.[151]

Kabaklı, verdiği dörtlüğe göre Fikret'in kişiliğini tahlil etmeye şöyle devam eder.[152]

Dörtlüğün ikinci mısraında "kendi gök boşluğunda ve kendi semalarında kendim uçarım" diyerek hem inziva severliğinden hem aşırı fertçiliğinden hem de kimseyi asla taklit etmeyen (orijinal) bir insan olduğundan söz etmektedir.

Gerçekten, onun bir "mizantrop" (insanlardan kaçıcı) olduğunu dostları söylediği gibi olaylar da göstermiştir. 1900 yıllarında, Servet-i Fünun'u bir hiç yüzünden bırakmıştır. Yine 1908'de *Tanin*'den, sebepsiz çekilmiştir. Yıllar yılı Aşiyan'ından çıkmamıştır. Daha ilk memurluğundan başlayarak hayatı istifalarla doludur. Bütün dostları ile sık sık darılmış sonra pek azıyla barışmıştır.

Kabaklı, Fikret'in kişiliğini onun şiirinden yola çıkarak açıklamaya çalışırken kendi yorumlarını da katar. Verdiği dörtlüğe göre Fikret'i tahlil etmeye devam eden Kabaklı, onun ahlaklı ve cesaretli biri olduğunu da teslim eder Fikret'in bu ahlaklı ve cesaretli oluşundan hiç taviz vermediğini ve taviz verenleri de bağışlamadığını belirtir Fikret'in "fikri, irfanı, vicdanı hür bir şair" olduğunu ve bu yüzden hiç kimseyi umursamadığını özellikle vurgular.[153]

İçinde yaşadığı çağın şartlarına bile aldırmadan din, tarih, vatan gibi konularda ağzına gelen aykırı ve en aşırı şeyleri söylemekten sakınmamıştır. Dost, ahbap hatırı, şunu bunu incitmek tasası gütmeden konuşmuş ve yazmıştır. İstibdat devrinde elden ele dolaşan şiirler söylemiş fakat kendisine dokunan olmamıştır. İttihat ve Terakki'nin zalimleşen idaresini, hiçbir devirde kolay kolay

[150] Kabaklı, s. 681.
[151] Kabaklı, s. 682.
[152] Kabaklı, s. 682.
[153] Kabaklı, s. 683.

yutulmayacak ağır sözlerle hicvetmiştir. Fikirlerini beğensek beğenmesek bu medeni cesaret, Fikret'in önemli bir tarafıdır.

Bundan sonra Kabaklı Fikret'in kişilik özelliklerini sıralar. Ona göre Fikret, edebiyatımızın en karamsar şairidir. Alıngandır ve hisleri ile düşünceleri sürekli değişir. Hayatı kendine ve çevresine zehrettiği kanısındadır. Fikret'in ıstırap çektiğini ve bu ıstırabın zamanla toplum ve ömrünün son yıllarında da bütün insanlık için bir yakınmaya döndüğünü söyler.

Ahmet Kabaklı, Fikret'in şiirleri için seçtiği atsmosferlere ve bunun kişiliği ve kronik rahatsızlıklarıyla olan bağlantısına da değinir. Bu tarz ayrıntıları vermesi, psikanalitik birtakım tahlillere gitmeye çalışması bakımından Kabaklı'nın edebiyat tarihi diğerlerinden bir parça daha farklıdır. Kabaklı âdeta Fikret'i idealize ederek çizenlere bir cevap vermenin, bir imada bulunmanın gayesini taşımaktadır.[154]

Şiirlerinin çoğuna dekor olarak gece veya akşam gibi karanlık saatleri ve hüzünlü sonbaharı seçmiştir. Her şaire mutluluk veren "ilham perisi" bile Fikret'i ezip perişan eden bir eziyet timsalidir. Tıpkı "âşıklarını öldürmedikçe vuslata erdirmeyen Kleopatra'ya" benzer. "En seçme şiiri, böyle eziyetlerden sonra mükafat olarak" şaire vermektedir. Fikret, ölümü bile yaşamaya tercih eder gibidir. Yaşamak bazan sırf bir vazife olur. Görülüyor ki, bugün edebiyatta "bunalım" denilen şeyi Fikret, pek derinliğine yaşamıştır. Bu öldürücü, zehirleyici duygu, biraz soyundan fakat daha çok vücudundaki hastalıklardan (şeker ve romatizmaya müptela idi) ve zamanın havasından gelmektedir.

Kabaklı'ya göre Fikret çok düzenlidir ve dış görünüşe önem verir. Bu önem veriş onun şiirlerine de yansımıştır. Recaizade ile Muallim Naci'yi dış görünüş olarak kıyasladığını ve Naci'yi beğenmeyip Recaizade'yi takdir ettiğini Kabaklı da tekrar eder ve Fikret'in bu konudaki sözlerini örnek gösterir.[155]

"Recaizade Ekrem, edebiyat hocamız olmuştu. Bizde memnuniyete nihayet yoktu. Ekrem, saçını sakalını tarayışı, oturuşu, kalkışı, selam verişi ile canlı bir edebiyat muallimi idi."

Muallim Naci'yi ise sırf görünüşe kızarak lüzumsuz şekilde kınamaktadır.

"Yerine Naci Efendi tayin edildi. Hiç unutmam, ilk derse geldiği gündü. Boyunbağı bir tarafa gitmiş, ceket yerine giydiği sof, birkaç renk olmuş, sakalı bıyığı birbirine karışmış, geniş bir gülümseme ile kapıdan girince soğuk bir duş yapmıştık."

Son olarak Fikret'in "hayalsever" bir kişi olduğunu söyleyen Kabaklı, onun bulunduğu yerlerden kaçmak için hayallere veya uzak yerlere sığındığını belirtir. Yeni Zelanda ve Manisa'ya kaçma planlarından bahseder. Aynı şekilde Fikret'in Amerikan Kolejinde ders verdiğini söyler ve bundan dolayı Fikret'i yargılar.[156]

[154] Kabaklı, s. 683.
[155] Kabaklı, s. 684.
[156] Kabaklı, s. 684.

Fikret'in Amerikan Koleji'nde devamlı öğretmenlik yapması da bir çeşit kaçış ve sığınıştır. O, "kirli, geri ve çirkin" farz ettiği ve maalesef hakaretler yağdırdığı bizim muhitimizden, Batı medeniyetinin küçük bir "sitesi" saydığı Amerikan muhitine kaçıp sığınmıştı. Hatta Hüseyin Cahit'e yazdığı bir mektupta "Bugün sây ve irfanım tebdil-i tabiiyet ediyor" gibi incitici cümleler yazması, Türk çevresinde acı tepkiler uyandırmıştır. Mehmet Akif'in onunla kırıcı bir polemiğe girişmesinin sebebi de budur.

Fikret'in kişiliğini ve mizacını onun şiirinden aldığı bir dörtlükle açıklamaya çalışan Ahmet Kabaklı, yer yer öznel hükümler verir. Fikret'i olumsuz eleştirirken bazı yerlerde de hakkını teslim eder. Üslubu daha sade ve sohbet havasına yakındır. Kişiliği hususunda söylediği son cümleler hem öznelliğe ve hem de olumsuz eleştiri ile hakkını teslim etmeye bir örnek teşkil eder.[157]

Ama bütün bunlar, fazilet ve hataları ile bir şairin mizacı meselesidir. Belki Fikret, ekmeğini kazanmak zorunda olsa yahut bütün ömrünce İstanbul'da oturacağına, birkaç seyahat yapmak imkanını bulsaydı, bu kadar içine kapanmaktan kurtulur, nefrette ve sevgide daha ölçülü olurdu. Ama temenniler ve dilekler hiçbir şeyi değiştirmez. Fikret, hayatı "bir mizaç arasından" yansıtmış olan sayılı sanatçılardandır.

Şükran Kurdakul'un *Çağdaş Türk Edebiyatı*[158] (1976) II. Meşrutiyet ile başlar. Kurdakul, Tevfik Fikret'i "XX. Yüzyıl Şairi: Tevfik Fikret" başlığıyla tanıtır. Fikret'i "Sanatı", "Şiirinin Biçim Özellikleri" "Dünya Görüşü" ve "Yapıtları" başlıkları altında inceler.

Buraya kadar ele aldığımız edebiyat tarihçilerinden farklı bir yöntem izleyen Kurdakul, Fikret'i içerisinde yaşadığıdönemin siyasî hadiseleriyle birlikte inceler. Kurdakul'a göre Tevfik Fikret, birçok kesim tarafından yirminci yüzyılın ilk büyük ustası olarak görülür:[159]

9 yaşındayken (doğ. 24 Aralık 1867) ilan edilen ilk Osmanlı Kanuni Esasisi (anayasa) uyarınca toplanan meclis kapatıldı. 13 yaşındayken dönemin ünlü sadrazamı Mithat Paşa, padişah II. Abdülhamid tarafından kurulan düzmece bir mahkeme kararı ile zindana atıldı. Galatasaray'ı bitirdiği yıl, Namık Kemal, sürgün bulunduğu Sakız adasında öldü.

Kurdakul'un bu cümlelerle Fikret'i bir "başkaldırı kahramanı" gibi görmek ve göstermek istediği açıktır. Ona göre Fikret, gençlik zamanlarında toplumun içinde bulunduğu koşulları değerlendirecek bir düzeyde olmadığını ve bunun için II. Abdülhamid'e yazdığı bir sitayişte birinci olduğunu söyler.[160] Kurdakul'un bu yorumuyla Mehmet Kaplan'ın Tevfik Fikret'i incelerken Alman tipolog

[157] Kabaklı, s. 684.
[158] Şükran Kurdakul, *Çağdaş Türk Edebiyatı*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1992.
[159] Kurdakul, s. 35.
[160] Kurdakul, s. 35.

Kretschmer'den hareketle psikanalitik birtakım değerlendirmelere gitmesi hayli farklıdır. Bildiğimiz gibi Kaplan, Fikret'in piknik-atletik bir tip olduğunu, bu tiplerin manik depresifliğe ve şizofreniye müsait olduğunu ve buna istinaden hayatının bir döneminde çok mutlu iken birdenbire karamsarlığa düştüğünü iddia eder ve bir zamanlar padişaha sitayişnameler yazan, ezanın kutsallığını öven şiirler kaleme alan Fikret'in tarihe, yaşadığı şehre nefretle bakmasını bu ruh halinin bir neticesi olarak değerlendirir.[161]

Kurdakul'un, Fikret'in hayatı ve şahsiyeti hakkındaki yazdıkları yukarıdakilerle sınırlıdır. Edebiyat tarihinde daha çok Fikret'in şairliği ve şiiri üzerinde durur.

Seyit Kemal Karaalioğlu'nun *Resimli Motifli Türk Edebiyatı Tarihi*[162] (1982) içeriği bakımından diğer edebiyat tarihlerinden farklıdır. Seyit Kemal, Tevfik Fikret'i uzun bir incelemeye tabi tutar. Bu incelemede Fikret hakkında söz söyleyen birçok kişiden alıntı yapılmıştır.

Karaalioğlu Fikret bahsine, onun kendisini anlattığı şiiri ile başlar. Daha sonra Fikret'in doğumundan ve okuduğu okullardan bahseder. Fikret'in soyu hakkında bilgiler veren Karaalioğlu, onun "soyca garip bir tecelli"ye sahip olduğunu söyler. "Anne tarafından Rumluk"unun "düşmanları tarafından" kullanılacağını iddia ederken Fikret muarızlarına bir cevap verme derdindedir.[163]

> Tevfik Fikret'in soyca garip bir tecellisi vardır. Bir yandan katıksız bir Anadolu'luk tarafı, öte yandan da Rum'luğa çalan yönü. Bu durumun daha açık ifadesi şöyledir. Fikret'in büyükbabası Çankırı'nın Çerkes kazası ileri gelenlerinden Ahmet Ağa'dır. Bu Ahmet Ağa'nın oğlu Hüseyin Efendi memleketinde ilköğrenimini yaptıktan sonra İstanbul'a gelmiş, biraz rüştiye (ortaokulda) okumuş, Arapça ve Farsça öğrenmiş, sonra Hariciye Mektûbî kalemine mümeyyiz olarak girmiştir. İyi kötü hayatını kazanmaya başlayan bu Hüseyin efendiyi eşi dostu, tanıdıkları Hatice Refiz adlı bir genç kızla evlendirirler. İşte bu Hatice hanımın babası Hüsrev Efendi Sakız adası Rumlarından iken sonradan Müslüman olmuş bir adamdır. Tevfik Fikret, Çerkesli Hüseyin Hüseyin Efendi ile Sakızlı ve Rum soylu Hatice Refia hanımdan, 24 Aralık 1867 yılında dünyaya gelir. Fikret'in anne tarafından büyükbabasının Rum asıllı bulunmasının ileride onun düşmanları için bir tutamak tarafı olacaktır. Oğlu Haluk'un Hristiyan olmasında bazı kimseler bir ırsiyet arayacaklardır.

Karaalioğlu, Fikret hakkında söylenenleri edebiyat tarihine alırken yazı boyutunu düşürmüş ve cümlenin sonuna da söz sahibinin adını yazmıştır.

---

[161] Kaplan, s. 64.
[162] Seyit Kemal Karaalioğlu, *Resimli Motifli Türk Edebiyatı Tarihi*, İnkılap ve Aka yayınları, İstanbul, 1982.
[163] Karaalioğlu, s. 615.

Karaalioğlu, "Servet-i Fünun Günleri" başlığı altında Fikret'in ders verdiği okullardan, yazı yazdığı dergilerden, evliliğinden, kullandığı müstear isimlerden bahsettikten sonra *Servet-i Fünun*'un başına nasıl getirildiğine değinir. İsmail Hikmet Ertaylan'ın Fikret'in *Servet-i Fünun*'un başına geçmesiyle ilgili sözlerini alıntılar. O da Fikret'in *Servet-i Fünun*'un başına geçtikten sonra dönemin önde gelen şair ve yazarlarını bu dergiye topladığı iddiasını tekrar eder.

"Hareket Kuralı" başlığı altında Fikret'in *Servet-i Fünun*'un kapatılmasından sonraki dönemi anlatılır. Burada Fikret'in tutuklanmasından, İstibdat aleyhinde şiirler yazmasından, Meşrutiyetin ilanından sonra tekrar basın hayatına dönmesinden ve buna da dayanamayıp tekrar inzivaya çekilmesinden bahsedilir. Karaalioğlu, Fikret'in hayatı boyunca benimsediği davranış biçimini onun mısralarından örnekler ile, Fikret'i âdeta "kahraman" gibi göstererek verir.[164]

> "Hak bellediğin bir yola yalnız gideceksin" "Kıran da olsa kırıl, fakat eğilme sakın!" İsyanlara rağmen, siyasi durum, istibdat perişanlığı içerisinde devam ediyor, iktidar koltuğuna oturunlar yalnız midelerini, yalnız keselerini doldurmayı düşünüyorlardı. Fikret, 1912 haziranında bunlara karşı, o keskin istihzalı Han-ı Yağma'yı yazdı.

Karaalioğlu, Fikret hakkındaki bu yorumundan sonra, kendini destekleyen birkaç kişinin sözlerini de verir. Nazım Hikmet'in Eylül 1930'da *Resimli Ay* dergisinde çıkan "Tevfik Fikret" başlıklı yazısının tamamını edebiyat tarihine alan Karaalioğlu, bu yazıdan sonra birçok kişiden uzunca bir alıntı yapar. Nazım Hikmet'in yazısında Fikret'in hayatı ve kişiliği ile ilgili söyledikleri dikkat çekicidir. Hikmet, Fikret'i cezrî, ferdî ve küçük burjuva münevveri diye tarif eder ve Fikret'in kişiliğindeki gel-gitleri bununla açıklar. Ayrıca Nazım Hikmet yazısında Fikret'in insaniyetçi bir şair olduğu ama anarşist fikirleri savunduğu ve bunun da ferdî ve küçük burjuva hareketi olduğunu yazar.[165]

Nazım Hikmet, *Cezaevinden Memet Fuat'a Mektuplar*'da[166] Tevfik Fikret ile ilgili tespitlerde bulunur. Nazım Hikmet, Tevfik Fikret'in "Türk şiirine Avrupalı insanı getirdiğini" söyler. Fikret'in içinde yaşadığı şartlardan dolayı mücadeleci bir kimliğe sahip olduğunu, insana olan güvenini kaybetmediğini dile getirir. Fikret'i anlamak için yaşadığı yılların ve toplumun durumu ile fizyolojik yapısının çok önemli bir "anahtar" olduğunu savunur.

---

[164] Karaalioğlu, s. 617.
[165] Karaalioğlu, s. 619.
[166] Nazım Hikmet, *Cezaevinden Memet Fuat'a Mektuplar*, Sözcükler Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 45-46.

Karaalioğlu, Nazım Hikmet'in değerlendirmelerinden sonra Fikret'in hep ferdî ve insaniyetçi yönlerine değinir.

"Örnek İnsanlığı" başlığında şairin doğruluktan ayrılmayan bir kişi olduğunu ve bu yönünü de babasından aldığını söyleyen Karaalioğlu, onun korkusuz bir adam olduğunu da ekler. Şairin şeker hastalığından öldüğünü söyleyen Karaalioğlu, Ruşen Eşref Ünaydın'ın bu elim hadiseyle ilgili anısına da yer verir. Bundan sonra Fikret'in Eyüp Mezarlığı'na gömüldüğünü, cenazesine sadece birkaç kişinin katıldığını ama mezarı Aşiyan'a taşınırken tören yapıldığını ve binlerce insanın bu törende bulunduğunu da belirtmeyi ihmal etmez. Karaalioğlu, Fikret'in ölümsüz tarafının sağlam bir ahlaka sahip olmasından, doğruluktan ve faziletten ayrılmamasından kaynaklandığını savunur. Bütün bunlardan sonra Ahmet Haşim, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin gibi şair ve yazarların Fikret'le ilgili söylediklerine yer verir.

"Atatürk'ün Hayranlığı" başlığı altında da Karaalioğlu, Atatürk'ün Tevfik Fikret ile ilgili anılarına ve hayranlığına değinir. Bu anıları Mustafa Baydar'dan aktarır. Atatürk'ün, Fikret'in fikirlerini, inkılapçı yönünü, gericiliğe karşı oluşunu hayranlıkla benimsediğini söyleyen Baydar, bu hususta birçok anıya yer verir. Atatürk Fikret'in bazı şiirlerini ezbere bilir ve toplantılarda veya meclislerde söz açılınca bu şiirleri okur.[167] Mustafa Baydar, Atatürk'ün, Mehmet Akif ve Tevfik Fikret'i karşılaştırdığını ve Mehmet Akif'in İstiklal Marşı dışında vatana herhangi bir faydasının olmadığını ama Fikret'in yazdıklarıyla, yaşadıklarıyla ve fikirleriyle devrimin ilham kaynağı olduğunu ifade ettiğini aktarır.[168]

…Mehmet Âkif yeni ölmüş, kendisine resmî merasim yapılmamış, bu yüzden gençlik bazı hareketlerde bulunmuştu.

Atatürk, toplantıya gelir gelmez etrafı gençlerle çevrildi. Büyük Önderin sinirli bir hali vardı. Kendisini dinleyenlere hitaben söze başladı:

- Ben gençliğe kızgınım. Biz güya İstiklal Marşı şairine lazım olduğu kadar hürmet göstermemişiz. Sorarım size. Mehmet Akif bu memlekete ne kazandırmıştır? Mehmet Akif, bizim inkılapçılarımızın düşmanı idi. Evet, İstiklal Marşını yazdı. Ama onu bir ümmet düşüncesi ile yazdı. Türk milleti düşüncesiyle yazmadı. Eğer hahikaten Türk milletinin istiklalini düşünseydi Rum malı olan fesi, başından çıkarmamak için Mısır'a gidip esareti tercih etmezdi. Halbuki biz bu memleketi, muasır medeniyet seviyesine çıkarmak gayesiyle onu bütün geriliklerden kurtarmak için çırpınıyoruz. Gençler! Sorarım size, bu milletin ve memleketin şan ve şerefle medenî dünya milletleri arasında yaşayabilmesi için lazım gelen her şeyi yazan, düşünen ve hayatını bu uğurda feda eden kimdir?

- Hâmit

[167] Karaalioğlu, s. 624.
[168] Karaalioğlu, s. 627.

- Hayır
- Namık Kemal
- Hayır.
- Ziya Gökalp
- Hayır, bilemediniz.

Ve Atatürk kendine has Rumeli şivesiyle cevap verdi:

- Fikret be çocuklar, Fikret be çocuklar, Fikret be çocuklar...

Atatürk'ün en sevdiği eserin "Tarih-i Kadim" olduğunu belirten Karaalioğlu, Fikret'in "Fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür bir şairim" mısraını da Atatürk'ün çok beğendiğini ve irfan ile vicdan kelimelerinin yerini değiştirerek, öğretmenlerden yeni nesli buna göre yetiştirmeleri direktifini verdiğini belirtir.[169] Atatürk'ün Fikret hayranlığını anlattıktan sonra Atatürk Türkiye'sinin ideal kişisinin Tevfik Fikret olduğunu yazar. Karaalioğlu'nun bu satırlarla Fikret'i bir şair olarak görmekten çok yeni kurulan Türkiye Cumhuriyet'inin "örnek bir fikir adamı ve aydın"ı olarak görmek istediği, onu sanat dünyasıyla sınırlamak istemediği çok açıktır.[170]

Atatürk asker olmasına rağmen Fikret'i iyi okumuş ve iyi anlamıştı. Halbuki okullarda kitapları okutulan nice ünlü edebiyat hocası Fikret'i anlayamadı. Taassubun en yoğun devresinde laik düşüncenin, özgür inanışın Türkiye'de en büyük temsilcisiydi Fikret. Onu layıkıyle anlıyabilmek için her şeyden önce laik ve devrimci bir düşünüşe ve görüşe sahip olmak lazımdır. Atatürk devrimleri laiklik temeli üzerine kurulmuştur. Fikret'in düşünce ve inanç dünyası da aynı temek üzerinde yükseliyordu. Bugün Fikret, toplumcu, medeniyetçi ve devrimci cephenin sembolüdür.

Karaalioğlu, "Sosyal Istırapları" başlığında Fikret'in 1901 yılına kadar tabiat ve bazı yaşanmış olaylar karşısındaki kişisel davranışlarla şiirler yazdığını ve bu tarihten sonra sosyal konulara yöneldiğini belirtir. Yakup Kadri, Çetin Altan, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi yazarların bu hususstaki sözlerini alıntılayan Karaalioğlu, Asım Bezirci'nin Fikret ile ilgili yazısının tamamını alır. Bezirci yazısında, Tevfik Fikret'in bireysel bir şairken toplumsal bir şair oluşunun sebepleri üzerinde durur. Bu yorumlarda Fikret'in toplumculuğunun Marksist bir bakış açısıyla ön plana çıkarıldığını görürüz.

"Amerikalı Gözüyle Fikret" başlığı altında da Robert Kolej'de görev yapan Stanwood Cobb adındaki bir Amerikalının Tevfik Fikret ile ilgili fikirlerine yer verilir. Cobb'a göre Fikret, o zamanki gençlik için bir önder, neşeli, anlayışlı, duygulu ve sezgili bir adamdır.[171] Amerikalı Hoca Fikret'in o dönemde yaşadığı zorluklardan ve

[169] Karaalioğlu, s. 624.
[170] Karaalioğlu, s. 631.
[171] Karaalioğlu, s. 664.

bu zorluklara nasıl karşı geldiğinden, çevresi tarafından nasıl göründüğünden, kişiliğinden ve hayatından da bahsetmektedir.

Karaalioğlu "Çağdaş Uygarlığı" başlığı altında daFikret'in bütün sıkıntılarının gerilikten, cahillikten kaynaklandığını ve geriliği yok etmek için çırpındığını söyler. Onun, uygar olmanın sadece bilimle değil, sanat, teknik ve manevi ahlakla olabileceğini savunduğunu ileri sürer.

Fikret'in hayatı ve şahsiyeti hakkında çok net bilgiler vermeyen Seyit Kemal Karaalioğlu, bütün edebiyat tarihini alıntılarla doldurmuştur. Birbirini takip etmeyen konularla ve kompozisyondan yoksunluğuyla bu edebiyat tarihi dağınık bir görünüm arzederKaraalioğlu'nun, eserine aldığı bütün değerlendirmeler, Fikret'i idealize etmeye, yüceltmeye yöneliktir.

İnci Enginün'ün *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*[172] (2006) edebiyat tarihlerinin sonuncusunu oluşturur. Enginün, edebiyat tarihinde türlere göre bir sınıflandırma yapmıştır. Tevfik Fikret de "Şiir" içerisinde yer alan "Servet-i Fünun" başlığı altında incelenmiştir.

Enginün, Tevfik Fikret'in hayatına ve kişiliğine edebiyat tarihinde geniş bir yer vermez. Fikret'i daha çok eserleri ve şiirleri üzerinden inceler. Şiirlerini açıklamak için zaman zaman hayatına ve kişiliğine gönderme yapar. Fikret'in doğum ve ölüm tarihini verdikten sonra onun Servet-i Fünun'un önde gelen şairi olduğunu söyler.[173] Fikret'in Servet-i Fünun yıllarını olgunluk dönemi olarak değerlendiren Enginün, onun bu dönemde kötümser, karamsar ve hayattan şikâyet eden biri olduğunu söyler ve bunun sebebini de II. Abdülhamit istibdatına bağlar. Aynı şekilde Fikret'in ahlaklı ve ailesine bağlı olduğunu da dile getirir. Enginün, bazı araştırmacıların Fikret'in karakterinin şiirlerine yansıdığını söylemelerine değinir ve Mehmet Kaplan'ın bu konudaki tespitlerini tekrarlar.

Tevfik Fikret'in *Tefelsüf* şiirinden bir kıta veren Enginün, onu hayatında disiplinli ve düzenli olduğu kadar şiirlerinde de disiplinli ve düzenli olduğunu söyler. Enginün'e göre Fikret'in, duygularını hakimiyeti altına aldığı için "ıstıraptan zevk alan mazoşist" bir yanının da olduğunu savunur.[174] Son olarak Enginün, Fikret'in Namık Kemal'in insan anlayışını paylaştığını ve doğruyu bütün cesaretiyle savunan aydın biri

[172] İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2015.
[173] Enginün, s. 534.
[174] Enginün, s. 541.

olarak gelecek nesiller üzerinde etki yarattığını söyleyerek şairi bir edebiyat tarihçisinden beklenen bir objektiflikle değerlendirir.[175]

"Tevfik Fikret'in Hayatı ve Şahsiyeti"ni incelediğimiz bu başlıkta edebiyat tarihçileri hemen hemen birbirine benzer fikirler beyan etmişlerdir. Bütün edebiyat tarihçileri Fikret'in ahlak ve dürüstlükte üstün bir yaratılışa sahip olduğu konusunda hemfikirdirler. Yine aynı şekilde bütün edebiyat tarihçileri, Tevfik Fikret'in mizaç ve şahsiyetini şiirlerine aksettiren ender şairlerden biri olduğunu kabul ederler. Tevfik Fikret'i *Servet-i Fünun*'un "ruhu" olarak görürler.

Cumhuriyet'e gelene kadarki edebiyat tarihlerinde edebiyat tarihinin mahiyeti tespit edilemediği için Tevfik Fikret hakkındaki yorumlar genellikle şahsîdir. Cumhuriyet'ten önceki edebiyat tarihlerinin çoğu ders kitabı olarak hazırlandığı için Tevfik Fikret'in şiirlerinden çokça örnekler verilir.

Edebiyat tarihçilerinin benzer yönlerinden biri de Tevfik Fikret'in şahsiyetini açıklarken onun şiirlerinden faydalanmalarıdır. Şiirlerden mısraler veya kıt'alar vererek onun şahisyetini bu örnekler üzerinden açıklarlar.

Tevfik Fikret'in şahsî özellikleri verilirken bazı edebiyat tarihçileri onu haklı çıkarmaya çalışırken bazıları ise eleştirir. İsmail Hikmet Ertaylan Fikret'in gerek memuriyet gerekse basın hayatında yaptıklarını haklı bulur. Nihat Sami Banarlı ise, Fikret'in memuriyetten sürekli istifalarını onun maddi durumunun iyi olmasıyla bağdaştırır.

Tevfik Fikret'in hayatında yaşadığı değişimler de edebiyat tarihçileri tarafından değerlendirilir. Gençlik yıllarında "sofu" olan Fikret'in sonraki yıllarda dine karşı olan tavrı hakkında da farklı değerlendirmeler vardır. İsmail Hikmet Ertaylan, Vasfi Mahir Kocatürk, Âgah Sırrı Levend, onun bu tavrını olumlu bulurken, Nihat Sami Banarlı ise sert bir dille eleştirir. Edebiyat tarihçileri Fikret'in bu değişimini onun ailesiyle ve ruhsal durumuyla açıklamaya çalışırlar.

[175] Enginün, s. 551.

1.2. EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ŞAİRLİĞİ

Tevfik Fikret'ten bahseden ilk edebiyat tarihinin Şehâbeddin Süleyman'ın *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye*'si olduğunu söylemiştik.[176] Bu edebiyat tarihinin yayımlandığı 1912 yılında, Fikret hâlâ hayattaydı; ancak şairliğinin ve ömrünün son yıllarını yaşamaktaydı. Dolayısıyla bu edebiyat tarihi bilhassa Fikret'ten ilk bahseden edebiyat tarihi olması bakımından konumuz açısından hayli önemlidir.

Şehâbeddin Süleyman, Tevfik Fikret'in hissî değil fikrî bir şair olduğunu savunur. Ona göre Fikret, bir ressamdır. Kalemini bir fırça gibi kullanır ve göstermek istediğini en iyi şekilde gösterir. Şehâbeddin Süleyman, Fikret'in ressamlığının şiirine de yansıdığını ifade eder. Aynı zamanda Fikret'in "emekçi" bir şair olduğunu da belirtir. Fikret'i, şiirleri üzerinde uzun süre düşünen, onları inceleyen ve hatta bazı zamanlar yorulduğunda dinlenen ama yine de yazmaya devam eden bir işçi gibi tasvir eder.

Şehâbeddin Süleyman'ın dili edebi ve romantiktir. Fikret'in edebi kişiliğini ve şairliğini tasvir ederken bir araştırmacı gibi değil de bir romancı gibi davranır:[177]

> Yani Tevfik Fikret Beyde endişe-i san'at her şeye faiktir, sanki o san'atın iyi bir hizmetkârı, iyi bir amelesidir, senelerce ihtiyacatını, maksadını, gayesini, lüzumunu görmüş, anlamış ve sonra gayet sakin ve mutedil bir surette onları tedarik etmeye başlamıştır.

Şehâbeddin Süleyman, Tevfik Fikret'in "sanat"ına önem veren "emekçi" bir şair olduğuna dikkat çekerken zaman zaman sübjektif yargılarda bulunur. Fikret, en basit konularda yazarken bile muhakkak bunun altında başka bir fikir, başka bir amaç vardır. Dolayısıyla şiirindeki nesneler de temsilî istirare veya mürsel mecaz yoluyla bizi mutlaka bir fikre, bir hisse götürür.[178]

> Mesela size bir fener tasvir etmek ister? Bir şiir yazar, şiir şekl-i hariciyesiyle kelimeleriyle, hayalleriyle, terkipleriyle sizin nazarınızda feneri yaşatır. Fakat bu sathî manasıdır. Bunun altında büyük bir fikir, büyük bir his gizlidir. Bütün bu tasvirin altında
>
> Benim hayalime en çok şu halidir dokunan
> Zavallı dahil olurken sabaha pür âmâl
> Söner ….. baran içinde girye-i künan

[176] Şehâbeddin Süleyman, *Tarih-i Edebiyatı Osmaniye*, Sancakyan Matbaası, İstanbul, 1327 (1912), s. 361-365.
[177] Süleyman, s. 362.
[178] Süleyman, s. 363.

sözlerine tesadüf olunur. Demek ki maksat doğrudan doğruya tasvirat-ı hariciye değildir, maksat bir fikir, bir his saklamak için bir çerçeve tedarikidir.

Şehâbeddin Süleyman, Tevfik Fikret'in şiiri bir çerçeve olarak yalnızca eşya ve şekillerde değil, zaman ve şahıslarda da kullandığını ifade eder. Bu konuda "Timsal-i Cehalet" şiirini örnek gösterir ve bu şiirin bir şahsı tasvir etmekten çok, zamanın meşhur bir adamını eleştirmek için yazıldığını iddia eder.[179]

Şehâbeddin Süleyman, Fikret'in toplumsal sorunlara duyarsız kalmadığını belirtir. Onun şiir yazmadaki gayelerinden biri de toplumun yaralarına biraz da olsa merhem olmaktır. Süleyman, burada Fikret'in sosyal mevzulara olan ilgisini genel hatlarıyla izah eder.

Tevfik Fikret'e göre iyi bir şiir yazmak için bazı duyguların varlığı şarttır. Bunlar, bedbinlik, hüzün ve ümitsizliktir. Şehâbeddin Süleyman, Fikret'in şiirinin bunlarla beslendiği kanısındadır. Bununla birlikte bu bedbinlik ve ümitsizliğin sadece Fikret'in şahsı ile ilgili olmadığını, bunun asrın bir hastalığı olduğunu savunur. "Yeis", "Rücu" ve "Yağmur" şiirlerinde, bu bedbinlik ve ümitsizlik iyice belirgindir.[180]

Şehâbeddin Süleyman, Tevfik Fikret ile ilgili son olarak ondabir haricî bir de dahilî iki sima olduğunu ekler. Haricî simasında şekle ve ifadeye dair özellikler, tasvirler, sade ve basit bir şekilde yer alır. Dahilî simasında ise, marazî bir ruh, belirsizlik, elem ve acı vardır.[181]

Bu edebiyat tarihinde Tevfik Fikret'in edebi kişiliği ve şairliği derinlemesine bir incelemeye tabi tutulmaz. Daha çok yüzeysel ve duygusal bir anlatım hakimdir.

İbrahim Necmi Dilmen *Tarih-i Edebiyat Dersleri*'ne, Tevfik Fikret'in, Servet-i Fünun edebiyatının ruhu olduğunu söyleyerek başlar.[182] Dilmen'in üslubu, Şehâbeddin Süleyman'ınki gibi romantik değildir ama tam anlamıyla gerçekçi de değildir. Fikret'in şiire nasıl başladığından ve etkilendiği şairlerden bahsederken bilgiye dayalı fikir cümlelerini tercih eder. Şairliği ve edebi kişiliğini açıklamaya çalışırken ise daha romantik ve sübjektif yorumlara yer verdiği görülür.

Dilmen, Tevfik Fikret'in şiir yazmaya erken yaşlarda başladığını ve ilk zamanlar Muallim Naci tarzında şiirler yazdığını söyler. Okuldan çıktıktan sonra bazı dergilerde yazmaya başlar ve Recaizade Mahmut Ekrem'in eleştirilmesine karşı

[179] Süleyman, s. 363.
[180] Süleyman, s. 364.
[181] Süleyman, s. 365.
[182] İbrahim Necmi Dilmen, *Tarih-i Edebiyat Dersleri*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1337 (1922), s. 297-302.

çıkarak onun tarafında yer alır. Bu ona *Servet-i Fünun'un* yolunu açar. Ekrem'in yardımıyla *Servet-i Fünun'a* başmuharrir olur. Recaizade ile kurulan bu yakın ilişki Fikret'in şiire bakışını değiştirir ve *Servet-i Fünun'*un başına geçtikten sonra yazdığı şiirlerle bir yenilik heyecanı yaratır. Bütün bunları bir sıra dahilinde veren İbrahim Necmi Dilmen, Fikret'in asıl şairliğini kanıtladığı *Servet-i Fünun* zamanlarını daha detaylı verir. Fikret, derginin başına geçtikten sonra dönemin çok güçlü kalemleri de ona katılır. Bu da Dilmen'in Fikret'i Servet-i Fünun'un öncüsü olarak görmesinin bir neticesidir.

İbrahim Necmi'ye göre Fikret dergiye katılanların bir rehberi, onlara gayret ve şevk veren bir arkadaşlarıdır.[183] Fikret'in burada gayet neşeyle ve çokça çalıştığını belirten Dilmen, onu ümitsizliğe düşüren ilk şeyin arkadaşlarının dergiden ayrılması olduğunu söyler. Bu ayrılıktan sonra hükümetin dergiyi kapatmasıyla da Fikret iyice ümitsizliğe kapılmış ve Aşiyan'ına çekilmiştir.

Dilmen, Tevfik Fikret'in eserlerinden de bahseder. Onlar hakkında bilgi verir ve şiirlerinin konularına kısaca değinir. Bu bahisten sonra Dilmen, Tevfik Fikret'in şiirinin iki yönü olduğunu belirtir: Mana ve Üslûp.[184]

İbrahim Necmi Dilmen, Fikret'in şiirini değerlendirirken sanatkârane bir üslubu tercih eder, Fikret'in şairliğini âdeta bir destan kahramanının özellikleriymiş gibi coşkuyla anlatır. Bu hususta bütün cümleler öznel yargılarla doludur.

Mana yönüyle ilgili olarak; Fikret'in, felsefi yönden bedbin olmadığını, bilinenin aksine imanı kuvvetli bir şair olduğunu ve bu yüzden de şiirlerinde düşünceye aykırı her tavra karşı durduğunu belirtir. Fikret'i bir mücahit olarak görür. Ona göre Fikret'i mücahit yapan, uğradığı her saldırıya ve itiraza karşı durarak asla yılmaması ve doğru bildiği yoldan şaşmamasıdır.

Üslup yönüyle ilgili olarak da Fikret'i hayli mübalağalı ifadelerle anlatır. Lisanı düzgün bir şekle soktuğunu söyler. Mana ile vezni bir araya getiren, onu yeknesaklıktan kurtaran, ona ahenk veren Fikret'tir. Bu yüzden Dilmen Fikret bahsini şu şekilde bitirir:[185]

> Şu edebi evsafından dolayı Tevfik Fikret, Servet-i Fünun edebiyatı denilen tarzın hem müessisi hem de mümessil ve reisi add edilmeye bihakkın layık olmuştur.

[183] Dilmen, s. 299.
[184] Dilmen, s. 301.
[185] Dilmen, s. 302.

İsmail Habip Sevük, *Yeni Edebi Yeniliğimiz "Tanzimattan Beri I" Edebiyat Tarihi*'nde[186] Tevfik Fikret'i beş bölümde inceler: "Hayatı", "Teceddüdü ve Şiirleri", "Umumi Netice", "Eserleri" ve "Hakkındaki Eserler". Biz esasen burada "Teceddüdü ve Şiirleri" üzerinde duracağız ama Fikret'in edebi kişiliği ve şairliği hakkında diğer bölümlerden de yeri geldiğince istifade edeceğiz.

Sevük, Fikret'in hayata atıldığı ilk zamanlarda bazı gazete ve mecmualara şiir göndererek şöhretinin ilk tohumlarını serpmeye başladığını söyler. Onun daha Galatasaray'dayken bazı manzumeler yazdığını ve hocası Feyzi Efendi'nin de bu yazıları düzelttiğini belirtir. Fikret'in yazdığı ilk şiirlerinde ders aldığı ilk hocalarının tesiri vardır. Fikret'in bu tesiri uzun bir süre devam ettirdiğini söyleyen Sevük, onun bu yıllarda henüz şair şahsiyetini bulmadığını da ekler. Ayrıca Fikret, bu yazdıklarından da maddi hiçbir kazanç sağlamaz. Ancak bir yarışmada birinci olmuş ve dikkatleri üzerine çekmiştir.[187]

Sevük, Tevfik Fikret'in *Servet-i Fünun*'un başına getirilene kadarki basın hayatını, yazdığı şiirlerin tarzlarını ve yavaş yavaş Recaizade Mahmut Ekrem'in şiir anlayışını benimsemesini anlatır. Fikret, asıl şahsiyetini *Servet-i Fünun*'un başına geçtikten sonra bulmuştur.

Servet-i Fünun'un sorumluğunu üzerine alınca *Rübab-ı Şikeste*'yi neşreden Fikret, bu kitaptan sonra çok az şiir yayımlar.[188]

Rübap, kitap halinde çıktıktan sonra Fikret, ruhu boşalmış gibidir. Artık şiirleri *Servet-i Fünun*'dan pek seyrek görünüyor, bunlara da imzasını bile atmıyor, müstear nam kullanıyordu.

Servet-i Fünun kapatıldıktan sonra Fikret Aşiyan'a çekilir ve İstibdat yönetimini eleştiren şiirler yazar. Bu şiirler elden ele dolaşmakta ve aydınlar tarafından büyük bir heyecan ve takdirle rağbet görmektedir.

Sevük, Fikret'in Aşiyan'ına çekildikten sonra yazdığı şiirlerini betimlerken coşkulu bir üslup kullanır. Nesnelliğini kaybeder. Fikret'in sadece şairliğini değil, onun siyasî gelişmelere yaklaşımını da değerlendirir:[189]

Şehrâyin ile Abdülhamidin cülûsu gecesinde donanan İstanbul'un gafletine ve müstebit hükümdarın zulmüne "Sis"le, tabaka tabaka açılan bir zillet gibi "köhne Bizans"taki ruhu teşrih ediyordu. "Lahza-i Teahhur"da camiden biraz geç çıktığı için Abdülhamid'in atılan bombadan

[186] İsmail Habib Sevük, *Yeni Edebi Yeniliğimiz "Tanzimattan Beri I" Edebiyat Tarihi,* Remzi Kitabevi, İstanbul, 1940.
[187] Sevük, s. 372.
[188] Sevük, s. 374.
[189] Sevük, s. 374.

kurtuluşuna hiddet etmekte, lakin o müstebidin bütün ceberrutunu artık bu bir iki dakikalık gecikmeye medyun olduğunu düşünerek müteselli olmaktadır.

Bir kavmi çiğnemekle bugün eğlenen deni

Bir lahza-i teahhura medyun bu keyfini

İstibdadı devirmek için çalışan İttihat ve Terakki Komitesinin talebi üzerine yazdığı "Millet Şarkısı"ndan biraz sonra, şairin dediği gibi, "hakkın bükülmez kolu" "zulmün topuna ve güllesine" galebe çalarak Meşrutiyet ilan edildi.

Sevük, Tevfik Fikret'in siyasî gelişmeler hakkındaki değerlendirmelerine de yer verir. Abdülhamid'i ve onun idaresini eleştirdiği gibi Meşrutiyetin ilanından sonraki hükümeti de eleştirir. Sevük, Fikret'in sadece idarecileri ve hükümeti eleştirmekle kalmayıp "mutaassıp ve dindarlara" karşı da şiddetli şiirler yazdığını söyler.[190]

Sevük, "Teceddüdü ve Şiirleri" bölümünde en çok Fikret'in aruz veznine olan hakimiyeti üzerinde durur. Fikret'in *Servet-i Fünun*'da yayımladığı ilk şiiri "Hasta Çocuk"tur. Fikret, bu şiirden hareketle şiirde yapmak istediği yenilikleri açıklar. Sevük de tıpkı Fikret gibi şiirden bir parça vererek Fikret'in yaptığı yenilikleri bir hikâye üslubuyla gösterir.[191]

- Bugün biraz daha rahattı. Çok Şükür…
- Elbet

Geçer bu korkulacak şey değil

- Fakat nevbet

Zavallı yavrucuğun halini harap ediyor.

İşte bu tarz ile devam eden manzumede, görülüyor ki, her şeyden evvel Aruz'a azami Türkçe edayı veriş vardır.

Sevük, Fikret'i Tanzimatçılarla da karşılaştırır. Tanzimatçıların Aruz'u Türkçeye uydurmada muvaffak olamadıklarını ama Fikret'in "Hasta Çocuk" manzumesiyle bunu başardığını söyler.

Sevük, Fikret'in aruza Türkçe bir eda katması üzerinde çok durur. Onun bu sayede nazmı nesre yaklaştırdığını ve hangi şekilde okunursa okunsun şiirlerin anlamlarından hiçbir şey kaybetmediğini belirtir.[192]

Mesela "Mazi-Ati" manzumesini evvela mısra mısra okuyalım:

Mazi, o şimdi gölge iken şimdi zihayat

[190] Sevük, s. 376.
[191] Sevük, s. 377.
[192] Sevük, s. 378.

Bir cism olan; o şimdi ölen, şimdi canlanan

Mevcut. Evet o dalga, o girdab-ı hatırat

İnsan için nedir?.....

Bu mısralar yanyana konunca; işte hiçbir kelimenin yerini değiştirmeye, araya hiçbir kelime ilave etmeye lüzum görmeksizin; adamakıllı bir nesir okuyabiliriz.

Sevük, Aruz'un Fikret'in elinde yalnızca edasını değil, bünyesini de değiştirdiğini söyler. Böylece, her mevzuya göre bir Aruz ortaya çıkmış olur.[193]

Derin, ulvî tahassürleri terennüm etmek, biraz romantik mevzuları nazma geçirmek istediği zaman, aruzun dört "mefâîlün"lü uzun ve geniş vezinlerine müracaat ediyordu, meselâ "İnanmak İhtiyacı"nda olduğu gibi:

Bütün boşluk, zemin boş, asüman boş, kalb ü vicdan boş

Tutunmak isterim bir nokta yok piş-i hasarımda.

Sevük, bu hususta da birkaç örnek verir.

Fikret'in şiirlerinin nesre dönüştürüldüğünde anlamından bir şey kaybetmeyişini olumlu bir durum olarak telakki eder.

Sevük, Fikret'i Tanzimatçılarla kulak için kafiye mevzusunda da karşılaştırır. Hatta Recaizade Mahmut Ekrem'in savunduğu ama eserlerinde uygulayamadığı bu kafiye tarzını, Fikret'in başarıyla kullandığını söyler. Arap alfabesinin Türkçeye uygulanması konusundaki zorluklarına da değinen Sevük, bu zor işin Fikret'e nasip olduğunu belirtir.

Kafiye konusundaki diğer bir hususun kelime cinsleriyle alakalı olduğunu belirten Sevük, Fikret'in bunu da başarıyla tatbik ettiğini söyler. Kelime ister isim olsun ister fiil olsun, Fikret ona denk gelecek en uygun kelimeyi bularak mühim bir yeniliğe imza atar. Sevük, Fikret'in bu yeniliği sayesinde şiirlerinde bazen kafiyenin farkına bile varılamaz der.[194]

Sevük'e göre Tevfik Fikret, şiirin yalnızca nazım şekillerini değil, mevzularını da genişletmiştir. Bu hususta da Fikret'i Tanzimatçılarla mukayese eder. Tanzimatçılar, yalnızca şiirde tabiatı işlemişlerdir, oysa Fikret, hatıra gelmeyecek her şeyi şiirine dahil etmiştir.[195]

Sevük, Fikret'in ressamlığına da değinir. Edebiyatımıza resmi Fikret'in getirdiğini iddia eder.[196]

---

[193] Sevük, s. 379.
[194] Sevük, s. 379.
[195] Sevük, s. 380.
[196] Sevük, s. 380.

Parmaklarında güzel sanatlara karşı hakiki bir istidat vardı. *Rübab*'taki "Resim Yaparken" isimli bir şiirle bize bu kabiliyetini ifşa etmek fırsatını da bulmuştur:

Fırçam kadit bir ağacın hasta bir dalı,

Destimde müşteki heyecanlarla titriyor,

Güya çiçek diye.

İşte fırça ile yaptığı bu ressamlığı kalemle de yapmak istedi. Bu suretle edebiyatımıza tabiat manzaraları, birer resim tablosu halinde ilk defa onun kalemiyle girdi.

Sevük, Fikret'in "Aveng-i Şuhur" ile edebiyatımıza ilk defa senenin on iki ayını da getirdiğini söyler. Fikret'in her ayı kendine has özellikleriyle bir tablo gibi gözümüzde canlandırdığını belirtir. Mart, nisan, mayıs ve temmuz aylarına ait birer mısra ile örnek verir.[197]

Sevük'e göre, Fikret'in edebiyatımıza dahil ettiği bir başka yenilik "portre şiirler"dir. "Aveng-i Tesavir" ile de edebiyatımızın Fuzuli, Nedim, Nef'i, Hamit gibi büyük şahsiyetleri, bir tablo gibi mısralar ile çizdiğini söyler.[198]

Bütün bunlardan sonra İsmail Habip Sevük, Fikret'in vatanperverliğine değinir. Sevük, Fikret'in bu vatanperverliğini üç safhaya ayırarak, her safhayı şiirleri bağlamında ele alır. Sevük, bu kısımlarda üslubunu tamamen öznelleştirir ve romantik bir tavır takınır. Fikret'i hayli mübalağalı ifadelerle anlatır: Onu bir "vaiz ve bir mürşit" olarak tarif eder.[199] Fikret'in bu sıfatla yazdığı şiirlerde ferdî bir şair olmaktan çıkıp, cemiyetin şairi olduğunu söyler. Sevük, Fikret'in cemiyet ve vatan için söylediği her şiirinde yüksek bir sanat değeri bulur.

Sevük edebiyat tarihinde, Fikret'in edebiyatımız için yaptığı en önemli hizmetlerden birinin de şiirimize laikliği getirmesi ve ümmet zihniyetini tamamen silmesi olduğunu söyler. Tanzimatçıların bu ümmet zihniyetinden kurtulamadıklarını ama Fikret'in ümmet akidelerini ve Acem çeşnisini tamamen yıktığını savunur. Örnek olarak da "Tarih-i Kadim"i verir.[200] Yıkılan bu akidelerin yerine Fikret'in "Bir Mücahit Lisanından" manzumesini vererek, en doğru akidenin bu şiirde anlatıldığını söyler. Sevük, Fikret için son olarak şunu der:[201]

Anlıyoruz ki şairin kanaatince en doğru din, tabiat ve hayatın dinidir, hakiki dindarlık kainatın azametine hayran olmaktır.

---

[197] Sevük, s. 381.
[198] Sevük, s. 381.
[199] Sevük, s. 382.
[200] Sevük, s. 383.
[201] Sevük, s. 383.

Sevük'ün bu değerlendirmelerinde Cumhuriyet devrinin radikal Batıcı ve laiklik taraftarı eğilimlerin yansımalarını görmemek imkânsızdır.

"Umumi Netice" başlıklı bölümde ise Fikret ile ilgili bilgileri genel bir sonuca ulaştırmaya çalışır. Fikret'in çok yüksek bir sanatkâr olduğuna, bir devir açtığına ve gençleri etkilediğine bir kere daha değinir. Ama Fikret'in eskisi gibi çok okunmadığından yakınır ve bunun sebeplerini de sorgular. Fikret'i Hamit ile de kıyaslar. Şiirlerin zamanla değişen taraflarının olduğunu söyleyen Sevük'e göre, değişmeyen tek şey özdür. Fikret'in kendi zamanı dışında var olamamasını bu özün eksikliğine bağlar.[202]

İsmail Hikmet Ertaylan'ın *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eseri dört ciltten oluşmaktadır[203]. Servet-i Fünun edebiyatı üçüncü cilt içerisinde yer alır. Bu dört cildi bir araya toplayan kurulun başında bulunan Abdullah Uçman, kitabın önsözünde İsmail Hikmet'in tarafsız olmadığını ifade eder. İsmail Hikmet'in takdir ettiği kişileri mübalağalı bir şekilde överken beğenmediklerini ise son derece olumsuz çizgilerle verdiğini yazar. Servet-i Fünuncular içerisinde İsmail Hikmet'in en çok üzerinde durduğu, Tevfik Fikret'tir. Uçman, İsmail Hikmet'in Fikret'i merkeze alarak bu cildi yazdığını, Fikret'in karşısında gördüğü Mehmet Akif'i ağır ifadelerle eleştirdiğini ve diğer Servet-i Fünun mensuplarını da Fikret'in sanat anlayışı etrafında ele aldığını ifade eder. İsmail Hikmet'in Fikret hayranı olduğunu ve bu hayranlığını her fırsatta dile getirdiğini de ekler.

İsmail Hikmet, Fikret'i iki kısımda incelemiştir: "Veladeti ve Hayatı", "Lisanı, Dehâ-yı San'atı, Mesleği ve Zevk-i Bediîsi". Başlıklara bakıldığında ikinci kısmın Fikret'in edebi kişiliği ve sanatı ile ilgili olduğu düşünülebilir ama Ertaylan'ın edebiyat tarihi okunduğunda hiç de öyle olmadığı hemen anlaşılır. "Veladeti ve Hayatı" kısmına elli sayfa, diğer kısma ise sadece on sayfa ayrılmıştır. Bu elli sayfalık ilk kısımda İsmail Hikmet Fikret'in sadece hayatından bahsetmez. Hayatı içerisinde Fikret'in edebi kişiliğinden ve sanatından da bahseder. Ertaylan, şairin hayatını ve şahsiyetini eserlerine yansıttığını iddia eder. Fikret'in hayatını ve şahsiyetini edebi kişiliği ve sanatıyla birlikte inceler. Bu yüzden birinci kısımda Fikret'in sadece veladeti ve hayatı yer almaz; edebi kişiliği ve sanatçılığı ile ilgili çokça bilgi de yer alır.

---

[202] Sevük, s. 384.
[203] İsmail Hikmet Ertaylan, *Türk Edebiyatı Tarihi 1-4,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

Ertaylan, Fikret'in on dört, on beş yaşlarında şiire başladığını söyler. İlk şiiri *Müntehabat-ı Tercüman-ı Ahval*'de çıkar. Ertaylan Fikret'in şiire başladığı ilk zamanlara ait bir bir makaleden de istifade eder. Fikret'in "vezinli yazmak için Aruz okumaya gerek yoktur" sözünü destekler ve Fikret'in Aruz bilmeden vezinli şiir yazmasını, onun "sevk-i tabiatla ve fıtrî bir âşinâî ahenk" ile yazdığını söyler. [204]

Fikret, okuldaki hocalarının etkisiyle şiire başlamıştır. İlk hocası Feyzî Efendi'nin etkisinde birçok şiirler ve nazireler yazar. Daha sonra Muallim Naci etkisine girer. Ertaylan, Fikret'in eski zihniyetle şiir yazmasının, onun ruhunu "incittiği"ni savunur:[205]

> Ara sıra kendi kuvve-i ibdâiyesini de işlemekten hâlî kalmıyordu. Eski zihniyet Fikret'in ibdâ-kâr ruhunu incitiyor fakat aradığı yolu da tamamıyla kestiremiyor, yeni zihniyeti kendi kendine olanca şaşaasıyla meydana atamıyordu. Her halde daha talebe iken bir teceddüt taraftarı olduğu görülüyordu.

Ertaylan, Fikret'i hep bir yenilikçi olarak görür. Fikret bir arkadaşına yazdığı mektupta, yeni tarzda yazdığı bir şiiri beğenip beğenmediğini sorar. Daha sonra Recaizade Mahmut Ekrem'in edebiyat hocası olması, Fikret'i diğer hocalarının etkisinden tamamen uzaklaştırır.[206]

Ertaylan, Fikret'i Ekrem'e yaklaştıran sebepler üzerinde de durur. Fikret'in hem şekil hem de fikrî yönden Recaizade'den etkilendiğini belirtir. Bunu da Fikret'in sözlerinden alıntılar yaparak gösterir. Fikret, Recaizade'yi ilk önce dış görünüş olarak Muallim Naci ile kıyaslar. Daha sonra dersi anlatış, hareketlerindeki kibarlık Fikret'i etkilemiştir. Muallim Naci ise Recaizade'nin tam aksine Fikret'in üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır.

İsmail Hikmet, Fikret'in okulu bitirdikten sonra tamamen Recaizade Mahmut Ekrem'in izinden gittiğini söyler. Artık Fikret tanınmış bir şairdir. Dergi ve gazeteler ondan şiirler almak için yarışır. *Mirsâd* mecmuasına şiirler yazan Fikret, derginin sahibi İsmail Safa'nın takdirini kazanır. Ertaylan, Fikret'in *Mirsâd* için yazdığı şiirlerden ve şairliğinin hususiyetlerinden bahseder. İsmail Safa, Fikret'i âdeta bir kahraman gibi kardeşine anlatmıştır.

Fikret, *Mirsâd*'ın açtığı "Tevhid" konulu edebiyat yarışmasını kazanır. Ertaylan, Fikret'in birincilik kazanan bu "Tevhid"in tamamını verir ve onu över:[207]

---

[204] Ertaylan, s. 595.
[205] Ertaylan, s. 599.
[206] Ertaylan, s. 601.
[207] Ertaylan, s. 605.

Tamamıyla Sinan Paşa'nın tesiri altında yazmıştır. "Tazarruât"ın en güzel, en canlı bir nazîresidir.

Ertaylan, Fikret'in Recaizade ve Abdülhâk Hâmid'e yazdığı nazireleri de örnekleriyle verir ve Fikret'in bu iki üstadın sıkı takipçisi olduğunu söyler. *Mirsâd* kapandıktan sonra İsmail Safa ile dostluğunu ilerleten Fikret, onunla kafiye oyunları yapar. Ertaylan, Safa'nın kafiye için sürekli Fikret'e danıştığını ve Fikret'in de hiç zorlanmadan bunu düzelttiğini belirtir.[208]

Tevfik Fikret *Mirsâd* kapandıktan sonra yazı hayatından çekilir. Ancak Fikret artık tanınan bir şairdir ve gençler onunla görüşmeye can atar. Ertaylan, Ali Ekrem'in uzun bir anısını verir. Bu anıda Fikret'in *Malûmat* dergisinden *Servet-i Fünun'*un başına getirilişine kadar yaşanan gelişmeler anlatılır. Ali Ekrem'e göre, Fikret'in *Servet-i Fünun'*un başmuharriri olması ve "Edebiyat-ı Cedide"nin oluşması *Malûmat'*ın çıkarılması için yapılan görüşme neticesinde ortaya çıkmıştır.[209] Ertaylan, bu görüşe katılır ve bu anıyı vererek, Fikret'in basın hayatındaki serüvenine değinir. Fikret hakkındaki yorumlarını da bu anılarla destekler.

Ertaylan, Tevfik Fikret'in "Fikret" mahlasını nasıl aldığına da değinir ve bu bağlamda da iki farklı anıyı, pek yorum katmadan aktarır.

Fikret için "*Servet-i Fünun'*un ruhudur" der.[210] Dergiye şekil veren Fikret'tir. *Servet-i Fünun'*un her sayfasına Fikret'in dikkat ve titizliği damgasını vurmuştur.[211] Ertaylan, Fikret'in *Servet-i Fünun* için çok çalıştığını birkaç kere daha farklı şekillerde tekrar eder. Bu tavır, Fikret'i Servet-i Fünun'un ruhu olarak görmenin bir tezahürüdür.

Ertaylan, Fikret'in "*bir teceddüd vadisi"* açtığını ve "*bu vadide arkadaşlarını savunarak yürüdüğünü"* söyler.[212] Bu dönemde üç farklı şiir anlayışı ve üç üstad vardır: Hâmid, Ekrem ve Naci. Hâmid, kendi şiir anlayışında yalnızdır. Naci öldükten sonra taraftarları iyice güçten düşmüştür. Geriye bir tek Ekrem'in şiir anlayışı kalır ve Fikret, Ekrem'i canla başla destekler. Ertaylan, Fikret'in bir taraftan Recaizade'nin etkisinden kurtulmak istediğini de belirtir ki bu çok önemlidir: [213]

Şüphe yok ki Fikret, Ekrem cereyanının da fevkine çıkmak, onun da tahakkümünden sıyrılmak, bütün bütün yeni, sağlam ve güzel bir bina istiyordu.

[208] Ertaylan, s. 608.
[209] Ertaylan, s. 611.
[210] Ertaylan, s. 611.
[211] Ertaylan, s. 611.
[212] Ertaylan, s. 614.
[213] Ertaylan, s. 615.

Fakat vicdanen merbut bulunduğu üstadına karşı borçlu vaziyette gördüğü nefsini, üstadına atılan silahlara siper ediyordu.

Her türlü yorumu ve değerlendirmesiyle Fikret'in yanında yer alan Ertaylan, onu Recaizade'nin de üstünde görür. Fikret'in üstadının yanında yer almasını bir "vazife" olarak telakki eder ve Fikret'i bu bakımdan da idealleştirir.

Fikret'in okuldan arkadaşı Feylesof Rıza Tevfik, Ekrem'e en güçlü hücumu gerçekleştirir. Ona cevap veren Fikret olur. Ertaylan, Fikret'in sadece Feylesof Rıza'ya değil, kendi şiirlerine hücum eden herkese karşı çıktığını söyler ve ardından İsmail Safa'nın kardeşinin sözlerini aktarır:[214]

Artık 'Edebiyat-ı Cedide' sevimli bir çocuk vaz'ıyla sahne-i sanatta kendini gösteriyor ve Fikret bu çocuğun elinden tutup koşturuyordu. O zaman sahneyi göremeyen, anlayamayanlar tarafından bu çocuğa ne kadar taşlar atıldı; fakat o taşlar ona yetişemiyor, o koştukça, uçtukça serpilip büyüyordu. Bütün o dekadan top atan alaylarına, bütün o tarizlere, tenkitlere, hatta sövmelere cevap olmak için Fikret'in bir 'Zavallı, Evet'i kâfi idi. Böylelikle Edebiyat-ı Cedide hiçbir taşla yıkılamayacak derecede büyüdü ve gürbüzleşti. Eğer bu çocuğun mürebbisi o zamanın hükümet-i müstebidesi tarafından susturulmamış olsaydı elbette o çocuk sonraları tereddiye düşmekten kurtulmuş olacaktı. Edebiyat-ı Cedide'nin şiirde anâsır-ı erbâası hükmünde olan Fikret'le Cenab, Ayın Nadir'le İsmail Safa yazık ki hep susmuşlar, yani susturulmuşlardır.

Ertaylan, bu alıntıyla ileride söyleyeceklerini hazırlamaktadır. Fikret'in bütün hücumlara, nezih ve ince bir şekilde karşılık verdiğini ifade eder:[215]

Fikret, *Servet-i Fünûn*'da eski edebiyatın ruhsuzluğunu, sahteliğini misallerle gösteriyor, edebi musahabelerinde gazel-serâlığı, nazîre-perdâzlığı boş buluyor; "Taklidin bizde mâruf olan sureti edebiyatımız için hiç faydalı sayılamaz!" diyor, bir iki sene evvel iştirak ettiği nazire-perdâzlığın faydasızlığını söylüyor; aslın nazireye fâik olduğunu misallerle ispat ediyordu: "Şükürler olsun ki mehâsin-i hakikiye-i fikriye ve hissiyat-ı samimiye-i kalbiye ile perverde-i letafet ve belagat olarak gittikçe kesb-i vüs'at ve kıymet eden tarz-ı cedid-i edebimizde öyle mazmun-nevâzlığa, nazire-perdazlığa artık hiç de mahal yoktur." diyor. Bir diğer yerde lisân-ı şi'rin; lisân-ı tahassüs, lisân-ı rûh olduğunu anlatıyor: "Evet manzum olsun, mensur olsun, şiirin kendine has bir lisanı, bir tavr-ı bedi-i beyanı vardır; onu ruh söyletir, ruh dinler, ruh anlar." diyor ve "Evet Edebiyât-ı Cedide 'zerrâttan şümûsa kadar her güzel şey şiiridir!' hakikatini meydana koydu; üdebâ-yı cedide bu hakikati onun kadar parlak âsâr ve emsal ile ispata muvaffak olurlar." sözlerini ilave ederek şiirin eskilerce ne kadar yanlış anlaşılmış olduğunu gösteriyordu.

[214] Ertaylan, s. 618.
[215] Ertaylan, s. 618.

Ertaylan Fikret'in şiir hakkındaki görüşlerini verirken delil olarak onun bizzat kendi cümlelerini kullanmıştır. Ertaylan, Fikret'in Recaizade'den etkilendiğine daha önce değinmişti. Yukarıdaki alıntı Recaizade'nin "güzel olan her şey şiirin konusu olabilir" sözünü destekler niteliktedir. Ertaylan, Fikret'in Recaizade tarzını takip ettiğine bu vesileyle bir kere daha değinmiş olur. Fikret'in eski edebiyata karşı oluşunu destekler ve eskilerin şiiri çok yanlış anladığını vurgular.

Ertaylan, Fikret'in yeni bir edebi tarz ortaya çıkardığını savunarak Servet-i Fünun'un diğer şiir üstadı Cenab Şehâbeddin'in onun hakkındaki sözlerine yer verir. Cenab, Fikret'in genç bir üstat ve edebi bir yenilikçi olduğunu söyler.[216]

İsmail Hikmet'in edebiyat tarihindeki bilgiler hayli dağınık bir görünüm arzetmektedir. Fikret'in sanatçılığından veya şiirinden bahsederken birdenbire başka mevzuya geçer: Örneğin onun, yenilikçi tarafından bahsederken birden kendisini eleştirenlere karşı verdiği cevaplara geçer. Bu bağlamda, Ahmet Mithat Efendi'yi eleştirdiği "Timsâl-i Cehâlet" şiirine yer vererek onun şiirinin ne kadar güçlü olduğuna ve bu güçle muarızlarını susturduğuna değinir.[217]

> Bu müthiş tasvir Ahmed Midhat merhumu hem iskât hem de ibhât etmişti. Fikret'in silâh-ı tezyifi, hücum- tehzili pek yaman ve bî-amandı.

Ertaylan, Fikret'in edebi çevresini de ele alır. Dönemin bilinen yazar ve şairleriyle çok iyi dostluklar kurduğunu, zaman zaman toplaşıp edebî sohbetler ettiklerini ifade eder. Böyle bir sohbet gününde içlerinden birisi onları hükümete şikâyet etmiş ve Fikret bir gecesini karakolda geçirmek zorunda kalmıştır. Ertaylan bu anekdotla Fikret'in II. Abdülhamid yönetimine yaklaşımını verme gayesindedir. Fikret'in şahit olduğu bu hadiselerin şiirine nasıl yansıdığını verir:[218]

> Fikret bu istibdat ve tahakkümün ve ahlak ve vicdan zaafının uyandırdığı nefretle ve lanetlerle mütehassis ve müteheyyiç olarak birçok şiirler yazıyordu. Nihayet 315 [1900] senesinde *Rübâb-ı Şikeste*'si birinci defa olarak Servet-i Fünûn Matbaası'nda tab' edilmişti. Fikret'in yazılarında rûh-ı istibdatı iğneleyen çok fikirler ve hisler vardı. Fakat bunu o zamanın hükümeti ve erkânı görüp anlayamıyordu.

Fikret'in bu yaşadıklarından sonra matbuat âleminden çekildiğini söyleyen Ertaylan, onun hürriyeti heyecan ve özlemle beklediğini de ekler.[219]

---

[216] Ertaylan, s. 619.
[217] Ertaylan, s. 620.
[218] Ertaylan, s. 621.
[219] Ertaylan, s. 623.

Fikret yine kendi murakabesine (*meditation)* başlamıştı. Derin, nafiz, tenkit-kâr ve ihlas-perver nazarlarıyla hadisat-ı dehri tetkik ve müşahededen geçiriyordu. Bu murakabenin ilk zade-i ilham ve sanatı 19 Şubat 1317 [3 Mart 1902] senesinde yazdığı "Sis" manzumesi olmuştu.

Ertaylan, daha sonra "Sis"in uyandırdığı etkiye değinir. Nesnel olmayan, tamamen kendi şahsî görüşlerini yansıtan cümlelerle şiiri tahlil eder. Bunu yaparken de şiirden bazı mısraler verir. "Sis"in bütün baskılara rağmen neşrine engel olunamadığını söyleyen Ertaylan, Fikret'in bu şiirle uzaklardaki kardeş ülkelere bile seslendiğini iddia eder.[220]

Daha sonra İsmail Hikmet, Tevfik Fikret'in şiirlerinden örnekler vererek onun edebi kişiliğini ve şairliğini açıklamaya çalışır. Bu şiirler; "Hürriyet Yolunda", "İzler", "Hayat", "Perde-i Teselli" ve "Hemşirem İçin"dir. Ertaylan Fikret'in "Hürriyet Yolunda" çırpındığını ama kendi "İzler"inden başka bir iz göremediğini, oğlu Haluk için "Hayat" manzumesini yazdığını, insanlığın içine düştüğü karanlığı görmemek için bir "Perde-i Teselli"ye ihtiyaç duyduğunu ve "Hemşirem İçin" mersiyesi ile de bütün kadınlara ve kadınlığa ağladığını söyler.[221] Ertaylan'ın Fikret'in şiirlerinin başlıklarından hareketle yaptığı bu edebî tenkitte hayli şahsî ve romantik tavır sergilediği görülmektedir.

Bu şiirlerden başka Fikret'in II. Abdülhamid'e yapılan ancak bir anlık gecikmeyle "başarısızlık"la sonuçlandığı için hayıflanmalarını içeren "Bir Lahza-i Teahhur" manzumesine de değinir. Ertaylan da Fikret gibi Abdülhamid'in bu saldırıdan kurtulmasına hayıflanır.[222]

1322 [1906] senesinde pak gayr-i muntazar bir vaka bütün hürriyet-perestleri sevindirmişti. Sultan Abdülhamid Cuma Selamlığı'na çıktığı zaman kendisine bir bomba atılmıştı. Ne fayda ki Abdülhamid biraz gecikmişti. Bu gecikiş kendisini muhakkak olan ölümden kurtarmıştı.

Bu sefer intikam hırsı yine birçok zavallıların ölümünü intaç etmişti. Fikret bu teessürle "Bir Lahza-i Teahhur"unu yazdı.

Bütün bu korku zamanlarında Fikret'in çekinmeden sert bir dille padişahı eleştirdiğini ve yazdığı her manzumenin neşredilmediğini ama elden ele dolaştığını söyler. İkinci Meşrutiyetle birlikte Fikret "Doğan Güneşe" manzumesini yazar.[223] Daha sonra Fikret, "Sis"e karşı "Rücû"yu yazar. Ertaylan, Fikret'in yazdığı bu şiirlerle

[220] Ertaylan, s. 623.
[221] Ertaylan, s. 625.
[222] Ertaylan, s. 625.
[223] Ertaylan, s. 626.

o devirde çok saygı gördüğünü, takdir edildiğini söyler. Fikret Meşrutiyet'in ideal bir savunucusu olarak idealize edilir. Ertaylan, Fikret'in istibdata karşı çıkışını destekler ve Fikret'i yenilikçi ve hürriyet âşığı bir kahraman hâline getirir. Fikret'in şiirlerini incelerken de şairin siyasî duruşu veya ruh hallerini esas alır.

İsmail Hikmet Tevfik Fikret'in II. Meşrutiyetten sonraki faaliyetlerini değerlendirirken onu "fedakâr" bir "yol gösterici", bir "pedegog" gibi takdim eder:[224]

> Fikret bu inkılaba büyük bir ümit bağlamıştı. Gençliği, âtîyi istibdatın pençesinden kurtarmak için bir kuvvetli mübâreze açmak, haysiyet ve hürriyet düşmanlarıyla pençeleşmek için inkılabı içtimaiyat, fikriyat sahasına teşmil etmek emeliyle çırpınıyor ve hazırlanıyordu. Gençliği hürriyet, uhuvvet ve insaniyet fikirleri ile teçhiz etmek istiyordu. Her şeyi, hayatı, işi, ekmeği hükümetten bekleyen esir ruhlu yetişen gençlerin hayatı yükseltemeyeceklerini biliyor, onlara hayat-ı ictimaiyede müstakil ve namuskâr bir mevki tutabilecek kabiliyetler vermek, iktisadî hürriyetlerini kazanacak iyiliklerle teçhiz etmek arzularını besliyordu. Hayat-ı ilmiye ve ictimaiyede kudret ve kabiliyetin ancak bu suretle mümkün olabileceğine iman ediyordu. Bunun için de ilk iş cehaletle çarpışmak, taassupla vuruşmak genç dimağları köhne itikatlardan, muzır, öldürücü, müteaffin an'anelerden ayırmak; sağlam düşünceli, haysiyetli, alnının teri, elinin emeğiyle yaşamaya azimli, fedakâr bir cemiyet yaratmak olduğunu görüyor. Ve bu yüksek mefkureye doğru yürüyordu. Kendisini bir gazete çıkarmaya teşvik eden arkadaşlarından bu hususta vaat almadan yerinden kalkmadı. Hepsi söz vermişti. Fikret'in açmak istediği "yeni mektep"te hoca olarak fedakârane çalışacaklardı. O zaman Fikret sırf içtimaî ve ilmî ve terbiyevî bir gaye ile *Tanin*'i çıkarmaya teşebbüs etti. Bu umdeyi temin edecek olan haftalık *Tanin* hazırlanıncaya kadar *Yevmî Tanin* neşrolundu. Fikret gazetenin başında yine eski musahhihlik vazifesini omzuna yüklenmiş, sırtına amele gömleğini giymişti.

Ertaylan Fikret'in gençler için şiirler yazmaya devam ettiğini ve bu şiirleriyle onları azimli, çalışkan ve insancıl bireyler olarak yetiştirmek istediğini belirtir ve bunun için de "Halûk'un Âmentüsü", "Ferda", "Promete" şiirlerini örnek verir.

Fikret'in manzumelerinden bazı kesimlerin rahatsız olduğunu ve onu dinsizlik ile itham edilip aleyhinde propagandalara başladığını söyleyen Ertaylan, tüm bu baskılara rağmen Fikret'in değerinden bir şey kaybetmediği hatta kıymetini bir kat daha arttırdığı görüşündedir.[225] İsmail Hikmet, Tevfik Fikret'in siyasî gelişmeler karşısındaki tavrını şiirleriyle ortaya koyduğunu söyler. Bu bağlamda da Fikret'in şairliğinden çok onun fikrî yönü üzerinde durur. Fikret'in sadece toplumsal şiirlerini ön plana çıkararak onun şahsiyetini ve şairliğini en ideal bir şekilde tasvir eder. Gerek

[224] Ertyalan, s. 627.
[225] Ertaylan, s. 629.

II. Abdülhamid gerekse İttihat ve Terakki döneminde kaleme aldığı manzumelerinden örnekler veren İsmail Hikmet, Fikret'i daha çok bahsettiğimiz yönleriyle edebiyat tarihine dahil eder gözükmektedir. Fikret'in dili, sanatçılığı hakkında sadece on sayfa bilgi verirken hayatı ve şahsiyeti hakkında kırk sayfa bilgi verir. Bu da Ertaylan'ın Fikret'i yücelttiğinin, idealize ettiğinin göstergesidir. Burada önemli olan Ertaylan'ın kendi fikirlerini ispat etmek için Fikret'in şiirlerinden bolca örnek vermesidir. Bunlar, Fikret'in şahsiyetini, hayatını, dünya görüşünü, toplumsal hadiseler karşısındaki duruşunu yansıtan şiirlerdir. Bütün bunlar, Ertaylan'ın edebiyat tarihinde Fikret'in şairliğinden çok şahsiyetiyle ilgilendiğini bir kez daha gösterir.

Fikret II. Meşrutiyetten sonra uğradığı saldırılara yazdıklarıyla cevap verir. Ertaylan, Fikret'in bu dönem şiirlerini örnek olarak verirken de bu metinleri kullanır.[226]

> Bütün bir gençlik Fikret'le hem-avaz olarak haykırdı. O zaman *Servet-i Fünûn*'da yazı yazan Fecr-i Ati şair ve edipleri; Fikret'in namına bir nüsha-i mahsusa neşrederek Fikret'i müdafaa ettiler. Bu hadise Fikret'i memnun etmişti. Gençlikte ümit ettiği heyecan ve haysiyeti, aşk-ı hürriyeti görüyor, müdafa-i hakk hususundaki cesaretlerini, faziletlerini takdir ediyordu. Bu kutsî ilham Fikret'e bir bedia-i san'at ibda ettirdi. "Rübab'ın Cevabı!"
>
> …
>
> 1328 senesi Haziran'ında [Haziran/Temmuz 1912] Fikret memleketi ve halkı unutarak sırf kendi ihtiraslarına, kendi menfaatlerine düşen beyler, paşalar için "Hân-ı Yağma" manzumesini yazmıştı. [227]

Ertaylan, Fikret'in "Rübâb'ın Cevâbı"'nın Osmanlı şiirinin en güzel örneği olduğunu söyler:[228]

> 19 Kanun-i Sani 1327 [1 Şubat 1911] tarihinde küçük bir risale halinde basılan bu neşide Osmanlı şiirinin en asil, en temiz, en beliğ ve en bi-nazîr bir enmûzec-i san'atıdır. Hiçbir şairimiz bu kadar kudret ve kuvvetle ilhamını tercümeye muvaffak olamamıştır.

İsmail Hikmet, Fikret'in ölüm döşeğinde bile çalıştığına ve çocuk kitabı olan *Şermin*'i hasta haliyle yazdığına da değinir. Bu eser hakkındaki değerlendirmeleri de özneldir:[229]

---

[226] Ertaylan, s. 631.
[227] Ertaylan, s. 631.
[228] Ertaylan, s. 631
[229] Ertaylan, s. 632.

Fikret'i nevaib-i eyyam ecel döşeğine sermişti. Mamafih o, canıyla, hayatıyla uğraştığı dakikalarda da boş durmadı. Mini mini yavruları düşündü. Onlar için unutulmaz, zarif, inci tanesi gibi saf ve kıymetdar hediye etti: *Şermin.*

Şermin çocuk edebiyatının lâyemut bir numune-i giran-bahasıdır.

Ertaylan Fikret'in Mehmet Akif ile giriştiği tartışmada Fikret'in tarafında yer alır. Fikret'in halkı kandırmak için dini kullananlara ateş püskürdüğünü ve onlara hadlerini bildirdiğini söyler. "Tarih-i Kadim'e Zeyl" manzumesinin tamamını veren Ertaylan, Fikret'in bu şiirle gençlere bir fikir aşıladığını vurgular. [230]

Fikret bilhassa din perdesi altında menfaat-i şahsiyetlerine hizmete alışmış olan riyakârlara hadlerini bildirmek için adeta umumi bir mübareze açmıştı. Yazdığı *Safahât* unvanlı eserin ikinci kısmında Fikret için:

Şimdi Allah'a söver… Sonra biraz bol para ver
Hiç utanmaz, Protestanlara zangoçluk eder!

diyen, Mehmed Âkif'e "Tarih-i Kadim'e Zeyl" unvanıyla verdiği cevapta bugünkü gençlik için bir düstur-ı hareket olarak fikirler serd ediyor.

İsmail Hikmet Ertaylan'ın Tevfik Fikret'i iki bölümde incelediğini belirtmiştik. Yukarıdaki bilgilerin hepsi "Hayatı ve Veladeti" bölümüne aittir. Diğer bölüm ise "Lisanı, Dehâ-yı San'atı, Mesleği ve Zevk-i Bediisî" bölümüdür. Esasen Fikret'in edebi kişiliği ve sanatçılığı bu bölüme dahildir.

İsmail Hikmet, Tevfik Fikret'in dilde yaptığı yenilikler üzerinde de durur. Fikret'i Türk şairleri içerisinde dili en kuvvetli şair olarak telakki eder ve Fikret'in bu hususta bir deha olduğunu iddia eder:[231]

Fikret bütün Türk şairleri içinde lisana en çok ehemmiyet veren büyük bir şairdir. Lisanda gösterdiği sanat ve muvaffakiyet deha derecesine varmıştır.

Eline geçen lisanın solmuş, yıpranmış, istenilen hisleri ve fikirleri ifade edemeyecek kadar zayıflamış olduğunu gören Fikret, her şeyden evvel ona bir hayat, bir can, bir kudret-i beyan vermeye çalıştı ve verdi. Bu sayede hiçbir şairin muvaffak olamadığı bediaları yarattı, harikaları gösterdi. Lisanı her emrini ika ve ifadeye hazır bir bende-i ferman-ber haline getirmişti.

Ertaylan, bundan sonra Fikret'in dil üzerine kaleme aldığı bir yazısını verir. Bu yazıda Fikret hem kendi dili hem de Türkçenin o zamanki durumu hakkında bilgi

[230] Ertaylan, s. 633.
[231] Ertaylan, s. 639.

vermekte ve kendisini dil hususunda eleştirenleri cevaplamaktadır. İsmail Hikmet de Fikret'in dil konusundaki fikirlerini destekler. Fikret'in dildeki fazlalıkları süpürdüğünü ve ona kuvvet verdiğini savunur. Aynı zamanda Fikret'in vezne ve kafiyeye de bir kuvvet verdiğini ve onlarda âdeta bir inkılâp yaptığını söyleyen Ertaylan, Fikret'i Hâmid ve Ekrem'den daha yenilikçi ve radikal görür:[232]

Fikret, esasen vezni de kafiyeyi de vezin hususundaki kanaati de kafiye hakkındaki zihniyeti de yıkmış, kırmıştı. Eskiler bunu da anlayamıyordu. Fikret'in lisana, nazma, kafiyeye, vezne, ahenge, şiveye verdiği ciyadet ve kuvvet, üslup ve ifadeye getirdiği yenilik (*innovation*) ve inkılap eski kafaların kavrayacağı şeylerden değildir. Bu tekâmül (*evolution*) bir ihtilal (*revolution*) neticesi idi.

O zamana kadar yenilikten bahsedenler tamamıyla yeni numuneler verememişlerdi. Ekrem kavaidi tayin ve tespit etmiş, fakat kat'i bir tarzda kırıp atmamış, atamamıştı. Onda o cesaret-i edebiye yoktu. Hâmid, usulü kırmış geçirmiş bir intizam altına alamamış, lisanı mühimsememiş o hususta çok laubali görünmüştü. Fakat Fikret hem kırıyor hem yerine en güzel, en kavi, en beliğini ikame edecek bir deha-yı san'atkarane gösteriyor, bir üstad *(maitre)*, bir deha-perver sanatkâr (*artiste genial*) olduğunu ispat ediyordu

Ertaylan, Tevfik Fikret'in Yeni Lisan hareketine destek verdiğini ve tavsiyelerde bulunduğunu da ekler:[233] Bu konuda bir makalesini de örnek olarak verir.

Fikret her şeyden evvel lisanın sadeleşmesine, samimileşmesine, tabiileşmesine taraftar görünüyor ve bu cereyanı şiddetler alkışlıyordu. Lüzumu olmayan, his veya heyecanı, fikir veya manayı daha açık, daha selis, daha doğru veya daha kuvvetli ifadeye yaramayan herhangi bir kelime veya terkibi kullanmanın şiddetle aleyhinde bulunuyordu.

İsmail Hikmet, Tevfik Fikret'in bu yönü üzerinde dururken de haylî hissî cümleler kurar:[234]

Fikret'in lisanı en sade, en basit, hatta bütün çocukların anlayacağı temiz, güzel ve açık lisandan başlayarak en yüksek, en parlak, en sahir ve ahenkdar lisana kadar yükselir. Fikret'te lisan, hissiyatı takip eder, Fikret'in ardınca yürür. Boş, lüzumsuz, kıymetsiz bir lafzı yoktur. Her kelimeyi dehakâr zevkiyle seçmiş, sanatkâr nazarıyla evirmiş çevirmiş tetkik etmiş, maharetkar elleriyle yerlerine koymuştur. Yazıları mine gibi işlenmiş bir eser-i san'attır. Renkten, ahenkten, ziyadan müteşekkil bir nesice-i kıymettardır.

[232] Ertaylan, s. 640.
[233] Ertaylan, s. 641.
[234] Ertaylan, s. 641.

Fikret'in dilde sadeliği savunduğunu söyleyen Ertaylan, bunu Fikret'in şiirlerinden örnekler vererek destekler. Onun nazımda birçok yenilik ve sadelik yarattığını ifade eder.[235]

Rübâb-ı Şikeste'sinde "Balıkçılar", "Hasan'ın Gazâsı", "Para ve Hayât", "Nesrin" gibi birçok parçalarıyla hayatının son deminde, hasta yatağında mini mini yavrular için yazdığı *Şermin* unvanlı eseri baştan aşağıya kadar tekmil bu samimi, bu nezih, bu temiz lisanla yazılmış şiirlerle doludur:

İsmail Hikmet, Fikret'in sade dil ile ilgili görüşlerini ve bu hususdaki örnekleri verdikten sonra onun dilin "edebiliği"ni de ihmal etmediğini vurgulama çabasına düşer:[236]

Fikret'in bu sade ve samimi lisanı yanında yüksek bir de edebî lisanı vardır. Bu lisanın vücuduna meydan veren sebepler de o zamanın hayat-ı ictimaiye ve edebiyesinden, zihniyet-i lisaniye ve bediiyesinden doğmuştur. Bu lisan Edebiyat-ı Cedide'nin, Servet-i Fünun'un, yani Türkiye'de Fikret'in tesiriyle, Cenab'ın yardımıyla hayat bulan *Parnassien*'lik cereyanın lisanıdır. Türkiye'de on dokuzuncu asrın sonları ile yirminci asrın başlarında yaşayan bu edebiyat Avrupa'nın on dokuzuncu asrı ortalarında başlayan edebiyatın aynı olmuştur. Servet-i Fünun Türkiye'nin *Parnasse*'ı olmuştur.

İsmail Hikmet, Fikret'in iki farklı dil anlayışını vererek bu iki dilin oluşmasını zamanın dil anlayışına, edebi ve sosyal hayatına bağlar. Bu da Ertaylan'ın Fikret'i döneminin edebi cereyanlarını, toplumsal olaylarını takip eden, hayatın, aktüalitenin içinde birisi olarak gördüğünün göstergesidir.

Fikret'i Fransız Parnasyenleriyle de kıyaslar ve Fikret'i bu şairlerden daha üstün bulur.[237]

Fransa'da üç büyük şahsiyetin vücuda getirdiği yenilik ve güzelliği Türkiye'de bir tek Fikret vücuda getirmiştir.

Fikret bu üç şairin ayrı ayrı meziyetlerini şairliğinde birleştirmiştir.[238]

Francois Coppe'nin Fransız şiirinde birinci defa olarak vücuda getirdiği inkılabı, ifade ve üsluptaki sadelik ve seyyalliği, Leconte de Lisle'nin şiire verdiği azameti, şekle verdiği kemali (*perfection*), kelime ve terkiplere verdiği şaşaayı (*splendeur*), Sully Prudhomme'un, lisana, beyana, üsluba fikre ve hissiyata bahşettiği necabet, ismet, rif'at, rikkat ve nezahati Fikret tamamıyla Türk şiirine

[235] Ertaylan, s. 642.
[236] Ertaylan, s. 643.
[237] Ertaylan, s. 643.
[238] Ertaylan, s. 643.

bahşetmişti. “Bir Ayyaşın Karşısında”, “Ken’an”, “Valide”, “Verin Zavallılara” Türk nazmının en bedii, en sanatkârane yapılmış, en harikulâde numuneleridir.

Akabinde Ertaylan, sırasıyla bu üç Fransız şairinin Fikret’in şairliği ve şiirleriyle bağlantılarına değinir. Francois Coppe’nin Fransız şiirinde yaptığı yenilikleri, Fikret’in Türk şiirinde yaptığını savunur. Türkçenin Fransızcaya göre daha “serkeş ve vahşi” olduğunu söyleyen Ertaylan, ancak Fikret gibi bir dehanın bu dili “güzel yapacağı ve ehlileştireceği” kanaatindedir.[239]

Ahengi, vezni, muvaffakiyet ve selaseti o kadar tabiî (*naturel*), o kadar samimi (*sincêre*), o kadar asil (*original*)’dir. Bu muvaffakiyeti Fikret’ten başka gösteren olmamıştır. Fikret veznin yeknesak (*monotone*) ahengini kırmış, lüzumsuz tannaniyetini (*sonorite*)yumuşatmış, munis, tatlı bir şive haline getirmiştir. Adeta gözü yormadan okşayan rengarenk ziyalar gibi tatlılaştırmıştır ki Coppe’nin Fransız şiirinde yaptığı ancak bu füsun idi. Şu kadar var ki Türk lisanı Fransız lisanından çok daha serkeş, çok daha vahşi ve haşindir. Onu bu kadar munis, bu kadar ehlî, bu kadar mutî bir lisan haline getirmek ancak Fikret gibi bir deha-yı san’ata müyesser olabilirdi.

Ertaylan’ın Tevfik Fikret’i karşılaştırdığı diğer bir Fransız şair Leconte de Lisle’dir. Ahlak ve karakter olarak bu iki şairin benzediğini ama Lisle’deki bedbinliğin Fikret’te olmadığını savunur. Tam aksine Fikret’in ümit dolu olduğunun ve bu ümidini hiç kaybetmediğinin şiirlerinden dahi anlaşılacağını söyler ve örnek olarak “Ümîd Ölmez” manzumesini verir. Ona göre Fikret de Lisle gibi etrafına arkadaşlarını toplamış, eski edebiyatı devirmiş ve üstad olmuştur. Fikret’in tabiat tasvirleri konusunda da Lisle’e benzediğini ifade eder:[240]

Leconte de Lisle’in tasvir-i tabiat hususunda yaptıklarını, kemal-i şekilde mahareti Fikret Türk edebiyatında, Türk şirinde, Türk nazmında göstermiştir. Bir heykel gibi (*plastique*) bedialar vücuda getirmiştir; mükemmel bir tablo gibi (*pittoresque*) şiirler yaratmıştır. Bir “Sis” manzumesi bir şaheser-i san’attır. Hangi memlekette, hangi lisanda olsa taravet ve cidayetini, kıymet ve azametini muhafaza eder.

Ertaylan Lisle’e mukabil Fikret’in hissi bir şair olduğunu da ekler. Bu iddiasını Mehmet Rauf’tan yaptığı bir alıntıyla ispatlamak ister. Aynı zamanda Fikret’in en küçük bir şeyden bile bir şiir çıkarabileceğini ve yaratılış itibarıyla da hissi bir şair olduğunu söyler:[241]

[239] Ertaylan, s. 644.
[240] Ertaylan, s. 644.
[241] Ertaylan, s. 645.

Filhakika yazdığı şiirlerin kısm-ı azamı bir uzun veya bir ani tekeddürün ilhamıyla yazılıvermiş, hem de bir kelimesi bile değiştirilmeden, sanih olduğu gibi tab'a verilmiştir. Filhakika, Fikret'in derin bir sanat, keskin bir zevkle tartarak yazdığı şiirler de yok değildir. Onlar da birer tablo, birer musiki parçasıdır. "Aveng-i Tesavir", "Aveng-i Şühûr"u bu nevi manzumelerdendir. "Fuzuli"de, "Nef'i"de, "Nedim"de hepsinin lisanlarını, heyecanlarını, ruhlarını, telakkilerini ne büyük bir maharetle yaşatmıştır. Fikret'in gözü ve kulağı iki hassas vasıta-i sanattı. Fikret çok zaman en şedit intibaları gözü vasıtasıyla telakki ederdi. Onun için de basarî hayalleri (*images visuels*) keskin, cazip ve sarih olurdu. Tertip ve terkip hususunda gösterdiği ahenk kendisinde hakiki bir artist, sanatkâr ruhu olduğunu ispat eder. Gerek ibda gerek terkip, gerek eda itibarıyla "Tarih-i Kadim", "Sis", "Rübabın Cevabı" taklit olunmaz birer şaheserdir. (*Chef-d'oeuvre*). Denebilir ki Fikret hemen bütün meslek-i edebiyeye numune olacak eserler yaratmıştır. İstibdadın en koyu zamanlarında *Symbolisme*'in ianetinden istifade ederek Abdülhamid'in etrafına toplanan bir sürü haini bütün redaet ve sefaletleriyle halkın nazarında ne güzel yaşatmış, sansürden de eseri ne güzel kurtarmıştır. "Hande-i Bum" o menhus devris en canlı bir tasvir-i timsalidir. Ahmed Midhat merhum için yazdığı "Timsal-i Cehalet" ve kendisini kastettiği "Heykel-i Sa'y" da güzel birer sembolik şiirdir.

Ertaylan, Fikret'i sanatının bütün örnekleriyle "mükemmel bir örnek" olarak takdim etme gayesi ve çabasındadır. Fikret'i Fransız şair Sully Prudhomme'la mukayese ederken "Zerrişte" şiirini örnek verir. Ertaylan'ın Fikret'in parnasyen şiirlerinde bile bir ruhun yansımalarını bulması, tablo şiirlerinde tabiatın işlevini, mahiyetini belirlemesi önemlidir:[242]

Fikret kalemini her sahada tecrübe etmiş, hepsinde de bedialar yaratmıştır. Fakat canlı eserlerini enfüsiyet (*subjectivisme*) tesiriyle yazdığı şiirler teşkil teşkil etmektedir. Fikret burada hakikaten bir Suly Prudhomme kadar ince, hassas, mahir ve elemli bir şairdir. Eserine güzel bir tasvir-i tabiatla başlar. İnsan okurken natüralistçe yazılmış bir tasvir okuyorum zanneder. Nihayet yaralı bir kalbin eninin, elemli bir nazarın yaşlarını görür. Yani ruhunun tekeddürünü (*trouble*) anlatır. Tasvir ve hikâye ettiği tabiat arada bir vasıtadan başka bir kıymeti haiz değildir.

İsmail Hikmet, Tevfik Fikret'in "enfüsî bir tesirle" yazdığı diğer şiirleri de inceler. Bunlar "Âşiyân-ı Dil", "Akşam", "Heykel-i Giryan"dır. Fikret'in "Krizantem" şiirini Sully Prudhomme'ın "Kırık Billur" şiiri kadar zarif ve güzel olduğunu söyleyerek Fransız şairlerle olan mukayesesini neticelendirir.

Ertaylan, Fikret'in "Hemşirem İçin" şiirini de şairin "hüzünlü ruhu"na örnek olarak verir.

[242] Ertaylan, s. 646.

Fikret'in bu hassasiyetini tahrik edenlerden birinin toplumsal meseleler olduğunu savunur.[243]

"Tarih-i Kadim"ini, "Sis"ini, "Doksan Beş'e Doğru"suna, "Revzen-i Mahlu"unu "Rübab'ı Cevabı"ını "Haluk'un Vedaı"ını "Ferda"sını hep o aşk ile yazmış, hep o heyecan ile ibda etmiştir.

"Sen zanneder misin ki benim hep emellerim?
Heyhat! Ben nevaib-i eyyamı inlerim"

diyen Fikret hep o aşk ile yana yana, kavrula kavrula erimiş gitmiştir. İnsanları birbirine yediren ayrılıkların hepsine düşman olan Fikret, oğluna verdiği nasihatlerde:

"Âdem evladı bıkmamış cidden
Ne ezilmek, ne hakkı ezmekten"

dedikten sonra:

Bun arazı değil ukûl, elbet
Haktadır, haktır en büyük kuvvet.
Dün sönük titreyen bu şüphe yarın
Bir müşa'şa hakikat… Ey yarının
İnkılap ordusunda çarpışacak
Kahraman, öğren işte: Kuvvet=Hak!
Ve bu düstûr elinde, bi-perva
Yürü, dünyayı fetheder bu livâ.

diyor. Fikret haksızlığı hiçbir surette kabul edemiyordu. "Devenin Başı" unvanlı şiirinde de:
"Haksızlık eden başları bir gün koparırlar."
demişti. O baş da Abdülhamid idi. Dediği gibi de koparıldı.

İsmail Hikmet'in bu yorumlamalarda II. Abdülhamit'e Fikret'ten bile daha öfkeli olduğu aşikârdır. Mısraları tahlil ederken hamasî bir eda takınır. Fikret'in içinde bulunduğu toplum tarafından çok sevildiğini anlatmak için sadece arkadaşları tarafından değil, gençler tarafından da takip edildiğini belirtir. Fikret'in dilde yaptığı yeniliklerin zamanla bozulduğu halde şiir dilinin hâlâ eskisi gibi güzel kaldığı görüşündedir. Dilin bugünkü geldiği noktayı Fikret'e bağlar:[244]

Fikret'in dediği gibi "Fidan gürbüzlenip de bir kere silkinince bütün sahtelikleri, sun'ilikleri döküldü ve seyrine doyulmaz letafet ve taravetiyle kaldı. Bugünkü lisan hiç şüphe yok ki Fikret'in başladığı lisanın kemale ermiş gürbüz, sağlam ve neşeli bir evladıdır.

[243] Ertaylan, s. 647.
[244] Ertaylan, s. 648.

Ertaylan, Fikret'in şekil ve manada yaptığı yenilikleri de önemser ve onu Namık Kemal, Hamid ve Ekrem ile kıyaslar ve onların yapamadıklarını Fikret'in başardığını iddia eder:[245]

> Fikret'in getirdiği teceddütler içinde manaya ve şekle ait cihetler vardı. Eski şiirler perakende ve natamam eserlerdi. Ne vahdet-i mevzu, ne vahdet-i fikir vardı. Hatta Hâmid'in, Kemal'in, Ekrem'in şiirleri bile bir çerçeve içine alınmış tam bir tablo şeraitini haiz değildi. Servet-i Fünun edebiyatı şiire bu vahdet ve tamamiyeti getirmişti. Fikret'in on dört mısralık bir sone *(sonnet)* içine sığdırdığı o mükemmel fikirler bütün etrafındaki gençlik için bir numune oluyordu. Şekil itibarıyla eski edebiyatın, eski nazmın şekilleri bırakılmıştı. Hep yeni şekiller kullanılıyordu. Fikret'in en ziyade ihtiyar ettiği şekil *sonnet*'lerdi. Hem sağlam hem kıvrak hem temiz hem zarif bir şekildi.

Ertaylan'ın Fikret'in şiirini değerlendirirken tablo şiir, şiirde kompozisyon bütünlüğüne ve birliğe önem verme gibi tespitler ve değerlendirmeler, kendisinden sonraki edebiyat tarihçileri ve araştırmacıları tarafından da kullanılmıştır. Ertaylan son olarak Fikret'in kullandığı vezinlere değinir. Onun ahenkli vezinleri yek-avaz olduğu için tercih etmediğini belirtir. Fikret ile ilgili son cümlesi ise şöyle olur:[246]

> Fikret'in tesiri hem lisan hem sanat hem zevk hem şekil itibarıyla olmuştur.

Mustafa Nihat Özön *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi*'nde[247] Tevfik Fikret'ten bahsetmeden önce Servet-i Fünun dönemi hakkında kısa bir açıklama yapar. Bu açıklamadan sonra Tevfik Fikret'i anlatmaya başlar:[248]

> Fikret, Edebiyatı Cedidenin mühim simalarından biridir hatta birçok isimlerle anılan bu edebiyat mektebinin bir ismi de Fikret-Halit Ziya Mektebi'dir. Edebiyatı Cedidenin nazımda yaptığı yeniliklerin birçoğu Fikret'in eseridir.

Özön, bu girişten hemen sonra Fikret'in etkilendiği kişilerden bahseder. Ona göre, bu kişilerin etkisi farklı farklıdır.[249]

> Galatasarayda iken, Recaizade Ekrem'in talebesi idi. Zevk ve edebi eserler takdirinde onun çok tesirinde kalmıştır. Muallim Naci ona pürüzsüz yazmak ve Türkçe kelimelerin hakkını vermek tadını verdi. İlk eserlerinde bunların tesirleri apaşikar görülür. Mevzularda Ekrem ve Hamid daha müessirdir.

---

[245] Ertaylan, s. 648.
[246] Ertaylan, s. 649.
[247] Mustafa Nihat Özön'ün *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1930.
[248] Özön, s. 124.
[249] Özön, s. 124.

Özen'e göre Fikret'in *Servet-i Fünun*'un başına geçtikten sonra neşrettiği ilk şiir, "Hasta Çocuk"tur. Özön, bu manzumeden hareketle Fikret'i kendisinden önceki şairlerle mukayese eder.[250]

. O zamana kadar Ekrem ve Hâmit'te lisan hususunda maziden kalmış birçok pürüzler vardı. Fikret bunları kaldırdı. Muallim Naci lisan cihetiile bu ikisinden daha iyi idi. Fakat onda da ruh itibarı ile Kemal ve Ziya Paşa'dan bu tarafa geçemeyen bir gerilik vardı. İşte Fikret bu iki noktada kudretini gösterdi. Fikret bu endişe ile nazım lisanını nesre en çok yaklaştırdı. Bilhassa eski anane mananın beyitte tamamlanmasını icap ettiriyordu, bunu bozdu.

Mustafa Nihat, Fikret'i şiir diline getirdiği yenilikler bakımından Ekrem, Hâmit ve Naci'den daha üstün görür ve onların yapamadıklarını başardığını söyler. Fikret, şiiri düzyazıya yaklaştırarak eski şiirin kalıplarını kırmıştır. Aynı şekilde şairin tabiat tasvirlerinde de birçok yenilik yaptığını ve "bir ressam dikkat ve itinasıyla" buna muvaffak olduğunu dile getirir.[251]

Özön, Tevfik Fikret ile ilgili iki yazıya yer verir: Biri Ziya Gökalp'ın Eylül 1917'de *Muallim Mecmuası*'nda yazdığı "Tevfik Fikret ve Rönesans"; diğeri ise Ruşen Eşref'in 1919'da yayımlanan *Tevfik Fikret* kitabından "Rübab-ı Şikeste'nin Şiirleri" başlıklı yazısıdır. *Muallim Mecmuası* 1 Eylül 1333 (1917) yılında Tevfik Fikret için "nüsha-i mahsusa" yayımlar.[252] Bu nüshada dönemin önemli birçok şahsiyeti Tevfik Fikret'e dair yazılar yazarlar. Nüshanın içeriğinden bahsetmemiz konumuz dışında olduğu için sadece bu nüshanın varlığından yeri gelmişken değinmeyi yeterli buluyoruz. Mustafa Nihat Özön, Ziya Gökalp'ın bu mecmuadaki yazısını edebiyat tarihine dahil ettiği için yalnızca bu yazıdan bahsedeceğiz.

Ziya Gökalp'ın yazısında Fikret, "Rönesansımızı ikmal eden, bize Avrupa medeniyetinin vereceği hayat telakkisini pürüzsüz, saf, nezih bir surette gösteren bir müceddid" olarak tasvir edilir.[253] Yine bu yazıda Tevfik Fikret dil ve sanat anlayışı bakımından Namık Kemal ve Hâmid'den daha üstün tutulur. Gökalp'in bu fikrine Özön de katılır. Ruşen Eşref'in yazısında ise Tevfik Fikret'in şiirlerinden bahsedilir. Ruşen Eşref'in Fikret'in şiirlerinin nasıl yazıldığına ve şairin hayatında taşıdığı

[250] Özön, s. 124.
[251] Özön, s. 124.
[252] Detaylı bilgi için bakınız: Bahanur Garan, *Muallim Nüsha-i Mahsusâ Tevfik Fikret Özel Sayısı*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2015.
[253] Özön, s. 126.

manaya dair değerlendirmelerini Özön de önemser.[254] Bu sebeplerden söz konusu iki yazıyı arka arkaya verir.

Yazılardan hemen sonra "Nazmı" diye bir başlık açar ve Fikret'in şiirinden bahsetmeye başlar. Fikret'in nazmı hakkında çok kısa ve öz bilgiler verir.[255]

Fikret'in nazımda yaptıkları şekil, vezin, mevzu, kafiyeye aittir. Hâmid'in şekilde yaptıklarını büyük bir dikkatle işledi. Sone tarzında eserler meydana getirdi, müstezatları çokça kullandı. Konuşma tarzı Fikret'e kadar işlenmiş bir halde değildi. Bazı vezinlerin mevzu ve manayı daha iyi ifade edeceği kanaatile yazılar yazdı. Mevzuları çoğalttı. Her şeyin, duyduktan ve görülebildikten sonra şiire mevzu olabileceğini gösterdi. Kafiyede, Recaizade'nin "Kafiye göz için değil kulak içindir" nazariyesine geniş bir mana verdi. Bununla şiiri, konuşma diline ve nesre yaklaştırdı.

Bu bilgilerden sonra "Hasta Çocuk", "Balıkçılar" ve "Lâ Dans Serpantin" şiirlerini örnek olarak edebiyat tarihine alırken metinlerin altında da bazı kelimelerin anlamlarını verir.

İkinci başlık olarak "Vatan Hissi"'ni veren Özön, bu başlıkta yine kısa ve öz bilgiler verir. Fikret'in bu hisle yazılan şiirlerinin adlarını sayar.[256]

Edebiyatı Cedide şairleri, Osmanlı İmparatorluğunun son zaferi olan 1897 Yunan Muharebesi dolayısıyla manzumeler vücude getirdiler. "Kenan", "Hasan'ın Gazası", İsmail Sefa ile yaptıkları "Teşyiden Avdet" bu harbin Fikret'e ilhamlarıdır. Fikret bunlardan başka Asker Geçerken, Kılıç gibi sansörden geçirilebilen manzumeler de yazdı. Bazı manzumeleri de çok remizlidir: Kamisi Yusuf, Fener, İnanmak İhtiyacı v.s gibi. Bunlardan başka 1899 senesinde Abdülhamid'in cülus günü için "Şehrayin", sonra "Sis"i (Mart 1901), "Sabah Olursa"yı (Eylül 1905), "Lahza-i Teahhür" (Temmuz 1906), "Dün Gece" (Haziran 1908), "Millet Şarkısı" (Temmuz 1908), "Sis"e karşı ilk inkılap heyecanlaile "Rücu! (Temmuz 1908), "Ferda" (1910), "Doksan Beşe Doğru" (19 kanunısani 1912), "Rübabın Cevabı" (21 kanunısani 1912), "Han-ı Yağma" (Haziran 1912) manzumelerini yazdı.

Bu bilgilerden sonra Mustafa Nihat Özön, "Haluk'un Vedaı"ndan, "Sabah Olursa"dan ve "Rübab'ın Cevabı"ndan parçalar verir.

Özön üçüncü başlığında Fikret'in "Aile" telakkisine değinir ve bunu iki cümleye sığdırır:[257]

Tevfik Fikret evine ve çocuğuna çok düşkündü. Vefalı bir aile başı sıfatile yazdıklarından başka "Küçük Aile", "Tecdid-i İzdivaç", "Valide" manzumeleri doğrudan doğruya bu hissin tercümanlarıdır.

Örnek olarak da "Haluk'un Bayramı" şirinin metnini verir.

[254] Özön, s. 127.
[255] Özön, s. 127.
[256] Özön, s. 131.
[257] Özön, s. 133.

Dördüncü başlık Fikret'teki "Tabiat Duygusu"dur. Özön, bu başlığı da kısa tutar. Fikret'in tabiata dair tasvirlerinin o zamana değin edebiyatımızda yer almadığını ve Fikret'in şiirleri arasında bu tabiat şiirlerinin "büyük bir yekûn" tuttuğunu söyler.[258] Bu başlık için seçtiği örnek şiirler "Karlar", "Şehitlik'te" ve "Bir Yaz Levhası"dır.

Mustafa Nihat Özön'ün son başlığı "Çocuk Şiirleri"dir. Özön'ün buradaki değerlendirmeleri Fikret'in çocuk edebiyatındaki yerini tespit etmeye yöneliktir: [259]

Tevfik Fikret, son zamanlarında bir arkadaşının ısrarı üzerine çocuklar için bazı manzumeler yazmaya başladı. Bunlar bir cilt halinde çıktılar. Bu çeşit yazıların ilki olmakla beraber sonra bu yolda yazanların pek azı Fikret'in muvaffakıyetine yetişebildiler. Ruh, tahassüs ve heyecan noktasından hitap ettiği zümrenin seviyesine inebilen ve onu anlayan müstesna şahsiyet olmak husuiyetini muhafaza etti.

Bu başlığa örnek olarak da "Siyah Bacı" şirinin metnini verir.

Mustafa Nihat Özön edebiyat tarihinde bilhassa Ertaylan'dan farklı olarak daha tarafsız ve objektif davranır ve bu tavrı diline de yansır. Özetleme yapar ve çokça örneğe yer verir. Tevfik Fikret'in hayatını dipnotta vererek, metnin içerisinde sadece edebi kişiliğini ve şairliğini inceler. Aynı zamanda metne dahil ettiği iki yazıyla da fikirlerini destekler ve daha önce yapılmayan bir tarzı dener.

Agâh Sırrı Levend'in 1938'de ilk baskısını yapan *Edebiyat Tarihi Dersleri*[260] önce *Servet-i Fünun*'dan daha sonra ise bu dönemin şiirinden kısaca bahsederek başlar. Tevfik Fikret şiir başlığının altında incelenen ilk şairdir. Levend, Fikret'in hayatına çok yer vermez. Yer verdiği kısımlarda da onun şairliği, edebi kişiliği veya basın hayatı esas alınır. Fikret'in bazı mecmualarda çıkan manzumeleriyle tanındığını ama bu manzumelerinde henüz şahsiyetini bulamadığını söyler. Fikret'in *Servet-i Fünun*'un başmuharriri olunca şahsiyetini bulduğu düşüncesindedir.[261]

Agâh Sırrı, Fikret'in basın hayatına ve eserlerinin yayımlanma tarihlerine kısaca değindikten sonra şairin getirdiği yeniliklere geçer.[262]

Fikret Servet-i Fünun şiirinin mümessilidir. Hakikatte o, zevkindeki doğruluk, sanatındaki titizlik lisanındaki kudret ve tasarrufla devri'nin en üstün bir şahsiyetidir. Servet-i Fünun şiirinde

[258] Özön, s. 134.
[259] Özön, s. 136.
[260] Agâh Sırrı Levend, *Edebiyat Tarihi Dersleri*, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1938.
[261] Levend, s. 16.
[262] Levend, s. 17.

görülen şekle ait yeniliklerin çoğunu Fikret yapmıştır. Şimdi Fikret'in şiirimize getirdiği yenilikleri gözden geçirerek onun sanatını ve şahsiyetini anlatmaya çalışalım.

Agâh Sırrı Levend de Mustafa Nihat Özön gibi Tevfik Fikret'in "lisana ve vezne hâkim" olduğunu söyler.[263]

Fikret'e gelinceye kadar hiçbir şair vezne bu kadar kuvvetle tasarruf edememiştir. Ondan evvel gelenlerin imaleler ve zihaflarla uzatıp kısalttıkları kelimeleri aruza uydurmakta, o büyük bir beceriklilik göstermiştir. Gerçi kelimeler Fikret'te de eskidir hatta bazı kere, onun terkipler ile yüklü olan ifadesi diğer Servet-i Fünun şairlerinin ifadesinden daha ağırdır. Fakat lisana hâkim oluşu, lisanın vezne uyduruşu noktasından hepsinden daha kuvvetlidir.

Levend, Fikret'in edebi kişiliği ve şairliğinden bahsederken, şiirlerinden birçok örnek kullanır. Üslubu Özön'ünkine göre daha sübjektiftir.[264]

Fikret vezni mevzua göre seçme hususunda da büyük bir beceriklilik göstermiştir ve bu ustalıkladır ki aruzun paslı tellerinden en güzel sesi çıkarmaya muvaffak olmuştur. Mevzunun hususiyetine göre kısa veya uzun, hafif veya ağır vezinleri cümlede kullanmış, müstezat şeklini çoğaltılmış ve böylelikle manzumelerine tabii ahengi verebilmiştir.

Burada örnek olarak "Yağmur" şiirini verir.

Agâh Sırrı Levend Fikret'in şiirde yaptığı yenilikleri tek tek açıklar ve yukarıda olduğu gibi ona uygun örnek şiirlerle fikirlerini destekler. Bu yüzden Levend'in edebiyat tarihinde de Fikret'in birçok şiiri bulunmaktadır. Levend ele aldığı mevzuyu örneklendirirken "şu manzumeye bakalım, şunu okuyalım" gibi birçok geçiş cümlesine yer verir.

Fikret'in vezin konusundaki yetkinliğinden sonra onun şiiri nesre yaklaştırmasından bahsedilir. Şiirde tabiîliğe düşkünlüğünün şiiri nesre yaklaştırdığını iddia eder ve bunun için de "Zelzele" şiirini örnek verir.

Levend Fikret'in "konuşmayı, diyaloğu" nazma dahil ettiğini söyler ve bu hususta nesnelliğini yitirir.[265]

Nazmın nesre yaklaşması, konuşmanın şiire sokulması kafiyelere de bir serbestlik, bir tabiîlik verdi. Hakikatte Fikret'in kafiyelerinde çok ustalıklı bir değişiklik vardır. O "Hasta Çocuk" manzumesi için yazdığı bir müsahabede bu manzumeyi tenkit edenlere cevap verirken zarar-çıkar kafiyelerine

[263] Levend, s. 17.
[264] Levend, s. 18.
[265] Levend, s. 20.

ilişenlere cevap olarak kafiyeyi söze uydurmanın sözü kafiyeye bırakmaktan daha güç olduğunu, birkaç güzel kafiye hatırı için bir gazel söylemek devirlerinin artık geçtiğine kani olduğunu söylüyor. O aynı cinsten olan kelimeleri kafiye yapmamakla kafiyelere bir zenginlik, mısralara bir açıklık, ifadeye bir tabiîlik vermiştir. İşte Fikret'in klasik ve sağlam zevki şiirde güzeli ve iyiyi ona buldurabilmiştir. Fakat ilave edelim ki bu güzellik ancak doğruluk, düzgünlük ve açıklıkla parlayan bir güzelliktir.

Fikret'in şiirindeki mevzuları ve bunu ifade ediş şeklini anlayabilmek için ondan önceki şiire bakılması gerektiğini savunan Levend, Hâmid'in şekil, Naci'nin ise mevzu ve ruh yönünden dağınık olduğunu söyler. Fikret dağınık olan bu iki tarafı da şiirinde birleştirir ve bu onu Servet-i Fünun'u temsil ediş noktasına taşır.[266]

Fikret'in manzumelerinde mevzu noktasından büyük bir değişiklik ve zenginlik vardır. O ufak bir düşünceden, uzaktan geçen bir yelken gemisinden, karşısında oynanan bir danstan, uçucu bir duygudan, bir zavallı karşısında duyulan merhametten hemen ilham alan ve onu düzgün ve pürüzsüz bir lisanla ve ustaca bir zevkle bir şiir haline koyabilen bir şairdir. O, bu mevzuları yazarken şeklin esaretine boyun eğmemiş, şekilde güzelliği istemekle beraber mana ve ruhun şekil güzelliği ile beraber yürümesini mümkün kılmıştır. Gerçi bunlar halis şiirler değildir. Fakat açıklık, düzgünlük ve doğruluk itibarıyla her zaman için mükemmel birer nazımdır. O, bu noktada, klasik bir sanatkâr olarak kalmıştır. Burada klasik kelimesini güzeli isteyen ve daima mükemmeli arayan manasına kullandığımızı ifade etmeliyiz.

Daha sonra Fikret'in takip ettiği akımlara değinilir ve şiirleri bu akımlara göre tasnif edilir.[267]

Bütün Servet-i Fünun şairleri gibi, Fikret de, belli başlı edebi bir mesleğin prensiplerine bağlı kalmamış, sanatta serbest kalmayı kendine daha uygun bulmuştur. Onda, mevzunun icabına göre, zaman zaman romantizmin, realizmin, hatta sembolizmin akisleri görülür.

Manzumeleri bu noktadan ayırmak lazım gelirse, "Balıkçılar", "Nesrin", "Hasta Çocuk", "Kenan", "Valide", "Verin Zavallılara", "Ramazan Sadakası", "Vagonda", "Yağmur" gibi manzumeler de realizm; "Kahkaha-i Yeis", "Hande-i Bûm", "Heykel-i Sai" gibi manzumelerde sembolizm; "Derd-i Nihan", "Leyl-i Veda", "Ömrü Muhayyel" gibi manzumelerde ise romantizm hâkimdir. "Bahar-ı Mağmum", "Şekva-yı Firak", "Sükûn İçinde" ve "Bir Mersiye" gibi manzumeler de lirik şiire birer misal teşkil edebilir.

Tevfik Fikret'in ressamlık yönüne de değinen Agâh Sırrı Levend, onun bazı şiirlerinin bir tablo gibi realist olduğunu söyler ve "Verin Zavallılara" şiirini örnek olarak verir. Aynı şekilde "Aveng-i Tesavir", "Berf-i Zerrin", "Beyaz Yelken", "Ninni", "Sarhoş", "Çirkin" manzumelerinin de realist birer tablo gibi olduğunu kaydeder.

[266] Levend, s. 20.
[267] Levend, s.21.

Levend, Fikret'in realist özelliklerine değinirken onun bazı şiirlerinin sonunda kendisini bir filozof gibi gösterdiğini ifade eder.[268]

Bununla beraber o, en realist tasvirleri taşıyan manzumelerinin sonunda bile tefelsüf etmekten kendini alamaz. Gördüğü bir manzarayı, rastgeldiği bir hadiseyi bize en realist bir ressam doğruluğu ile tasvir ederken birden bu tablonun sonunda şairin kendisi görünür. O yalnız bu tabiî manzarayı veya hakiki hadiseyi çizmekle kalmamış, bize kendi düşünce ve duygularını ilave ederek ondan bir hikmet çıkarmak istemiştir. İşte muhtelif manzumelerinin sonundan aldığımız birkaç beyit ve mısra:

Acı bir levha şüphe yok ki hayat
Görmemek en büyük tesellidir
***
İnan Haluk, ezelî bir şifadır aldanmak
***
Hoş geçen her dem-i sevda ebediyyet sayılır
***
Sever hayatı beşer ta ser-i mezarında

Levend'e göre Tevfik Fikret'te lirizm yoktur. Ona göre Fikret'te erişilmez hayaller ve heyecanlar yerine, daha ölçülü ve durgun bir his vardır. Hayalden ve histen kaybettiği nispette ölçü ve sistemden kazanır.[269]

Agâh Sırrı, Fikret'i şiirleri üzerinden tahlil eder. Ona göre, hiç kimse Fikret kadar kendisini eserlerinde doğrulukla ve samimiyetle aksettirememiştir.[270]

Onun zavallılara karşı duyduğu şefkati aile ve ahlak hususunda gösterdiği titizliği, iyiliğe ve güzelliğe karşı beslediği ihtiras ve meftunluğu, çirkinliğe ve fenalığa karşı duyduğu tiksinmeyi, hülasa tabiatındaki bedbinliği, ruhundaki asaleti ve gururu hep eserlerinde görürüz.

Bu tespitlerden sonra Fikret'in şiirlerinden örnekler vererek, onun şahsiyetini, hayat telakkisini ve sanat hakkındaki görüşlerini açıklar. Levend kendisine has olan bu tarzıyla edebiyat tarihine farklı bir bakış kazandırmıştır. Fikret'i eserleri bağlamında değerlendiren bu bakış açısı biyografik yaklaşıma bir örnek olarak gösterilebilir.[271] Bilindiği gibi biyografik eleştiri metodunda, bir sanatçının psikolojisini ve kişiliğini aydınlatmak için onun eserlerine başvurulur.[272] Levend'in edebiyat tarihinde yaptığı da budur. Tevfik Fikret'in psikolojisini ve kişiliğini

[268] Levend, s. 21.
[269] Levend, s. 22.
[270] Levend, s. 22.
[271] Detaylı bilgi için bakınız: Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri,* Cem Yayınları, İstanbul, 1988, ss. 117-141.
[272] Moran, s. 118.

açıklamak için onun eserlerini birer belge olarak kullanır. Edebiyat tarihinin sonraki kısımlarında Agâh Sırrı, Fikret'in yazdığı bazı şiirleri onun psikolojik ve kişilik özelliklerine vererek Fikret'i savunur.

Levend, Fikret'in eserlerinden hareketle onun kişiliğini ve sanatçılığını hayli detaylıca açıklar. Fikret'in bedbinliğini, hüznünü, aşk telakkisini, hakikat karşısındaki tavrını, yoksul ve zavallıların halleri karşısındaki duygularını, tabiatı algılamasını şiirleriyle verir. Bunun sonrasında yine Fikret kadar kendisini şiirlerinde doğrulukla ve samimiyetle anlatan kimsenin olmadığını söyler:[273]

> Fikret, kendini kendi ruhunu ve tabiatını büyük bir doğrulukla eserlerinde aksettirdiği ve hiçbir şairin bu hususta onun kadar samimi olamadığını söylemiştik. Hakikat halde onun eserleriyle kendi mizacı arasında çok sıkı bir münasebet, bir bağ vardır. O nasıl eserlerinde iyiliği ve güzelliği ihtirasla arayıp göstermek ve sevdirmek istediyse, bu iyiliği ve güzelliği ferdî hayatta kendisi için, cemiyet hayatında da bütün başkaları için istedi. O nasıl eserlerinde fenalıktan ve çirkinlikten kaçındıysa hayatında da bu çirkinlik ve fenalıktan o kadar tiksindi ve uzaklaştı. Onda titiz, fakat temiz bir ahlak telakkisi vardır. O, bu hususta hiç müsamaha kabul etmeyen, kırılan fakat eğilmeyen, dürüst bir adamdır. Eserlerinde insanlardan istediği ve beklediği şeyler için kendi hayatını bir örnek yapmıştır:
>
> Kıran da olsa kırıl, düş fakat eğilme sakın

Levend'e göre Fikret, ferdiyetçi değil, cemiyet için çalışan bir şairdir. Fikret'in her ne kadar diğer Servet-i Fünun şairleri gibi "sanat sanat içindir" görüşünü kabul ettiğini söylese de aslında onun tam anlamıyla ferdî planda kalamadığı görüşündedir. Fikret'in şekil ve söyleyiş güzelliğinin dar bir çerçevede kalmadığını, toplumsal mevzuları göstermek için de kullandığını söyler. Ferdî hayatındaki hassasiyetlerinin ona kazandırdığı bütün yetenekleri daha sonra sosyal mevzulu şiirlerine uyguladığı görüşündedir. Bu hususta Agâh Sırrı Levend, Fikret ile ilgili ilginç bir tespit yapar.[274]

> Bu noktada Fikret'teki dualiteye işaret etmek lazımdır. Sanatta aristokrasiyi kabul eden Fikret "Varsın Makber'den halk bir şey anlamasın, ne çıkar?" demişti. Vakıa sanatta aristokrasiyi kabul etmek, sanatkârı ferdiyetçiliğe götürür. Fakat buna rağmen o ferdiyetçi kalmamış, "Balıkçılar", "Kayıkçı", "Ramazan Sadakası", "Zelzele", "Haluk'un Bayramı" gibi manzumelerinde halkın dertleri ile alakalanmış, zavallıları, dertlileri ve öksüzleri düşünerek onlara acımıştır.
>
> Bunda Fransız cemiyetinin o zamanki vaziyetin de tesirleri vardır. Fransa'da sosyalizm cereyanının o tarihlerde kuvvet alması, içtimai fikirlerini münakaşası, ona bu gibi mevzuları ilham etmiştir.

[273] Levend, s. 25.
[274] Levend, s. 26.

Agâh Sırrı, Fikret'in sosyalist fikirlerden etkilendiğini söyleyen ilk edebiyat tarihçisidir ve bu görüşünü yine Fikret'in şiirlerini örnek göstererek destekler. Fikret'in ferdiyetçi bir şair olmadığı konusunda ısrar eder. Bununla birlikte halkçı bir şair olmadığını da vurgular.[275]

Hele onun çekingen olması ve insanlardan kaçması, ferdiyetçi olmasına asla bir delil olamaz. Bir insan dağ başında insanlardan uzak yaşayabilir. Fakat cemiyetle, cemiyet meseleleri ile alakalı olmasına mâni olamaz.

Fikret şüphesiz halkçı bir şair değildir. Ona elbette halk şairi vasfı verilemez. Fakat halkının ıstıraplarına kayıtsız kalmadığı muhakkaktır. O, eserlerinin estetik vasfıyla halka nüfuz etmemiş fakat mevzu, hassasiyet ve merhamet bakımından onlara yaklaşmıştır.

Agâh Sırrı Fikret'in hem ferdiyetçi hem de toplumun dertlerini mesele edinen "cemiyetçi" yönlerine vurgu yaparak onu bütün cepheleriyle ortaya koymanın endişesi içindedir.

Agâh Sırrı, şairin vatanseverliğine de değinir. Fikret'in II. Meşrutiyetten sonra umduğunu bulamadığını ve Aşiyan'a çekilerek gençlere vatan ve millet düşüncelerini aşılayacak şiirler yazdığını söyler.[276] Bu görüşü için *Halûk'un Defteri*'ndeki şiirleri örnek verir. Agâh Sırrı'nın Fikret'in bu cephesini de olumlu bulduğu gözlemlenir. Fikret'in vatan için çalışmayı bir görev olarak addettiğini ve milletinin güldüğünü görünce sevindiğini, bu sevginin de bütün insanlığa doğru yayıldığını söyler. Fikret'in bir beytini vererek onun vatanseverliği hakkındaki eleştirilere karşı çıkar.[277]

Onun "Haluk'un Amentüsü" adlı manzumesindeki

Toprak vatanım nevi beşer milletim... insan

İnsan olur ancak bunu izanla inandım.

beytine bakarak vatanseverlik hakkında şüpheye düşenler olmuştur. Gerçi bu beyit yalnızca okunduğu zaman, bunu yazan şairin, vatanı bütün yeryüzünü kucaklayacak, milleti de bütün insan oğullarını içine alacak kadar geniş manasıyla aldığı ve insanlığı öteki mefhumların üstünde tuttuğu düşünülebilir. Ancak bu manzumeyi okuduğumuz zaman görürüz ki, şair fennin kudretine inanıyor ve demek istiyor ki, yapılan fenalıklar bizi ürkütmemelidir. Elbette karanlıktan sonra aydınlık gelecek, aklın kudreti bâtılı yere geçirecek, karanlık sönüp hak parlayacak, kollar ve boyunlar çözülüp yumruklar zincirlerle bağlanacaktır ve bu beklenen şeyler, ancak bilgi kudreti ile olacaktır. Tabii bunu yapacak da elbette insanlardır. İşte bu manzumede şair oğluna bunları anlatırken, bu arada ruhunun bir tesellisi olarak, insanlık hakkında beslediği uzak ideali de göstermekten kendini alamıyor. Onda insanlığa karşı olan bu sevgi, vatan ve millet sevgisinden ayrı ve ona aykırı değildir. Biz bu beyitin ifade ettiği mefhumu doğru bulunmamakla beraber onun vatanseverliği hakkında şüpheye düşmeyi haksız buluruz.

[275] Levend, s. 26.
[276] Levend, s. 26.
[277] Levend, s. 28.

Agâh Sırrı, Fikret'in "millîlik"i reddederek kendini bütün dünya insanlığına tabi olmasına katılmadığını bildirmekle birlikte onun vatanseverliği konusunda şüpheye düşülmemesi gerektiği kanaatindedir. Bu bağlamda da Fikret'e objektif olarak yaklaşmaktan ziyade onun müdafiliğini yapar.

Agâh Sırrı, Fikret'in II. Meşrutiyetten umduğunu bulmadığına bir daha değinerek bu dönemde artan haksızlık ve yolsuzluklara karşı "Doksanbeşe Doğru", "Rübabın Cevabı", "Revzen-i Mahlû" ve "Hân-ı Yağma" manzumelerini yazdığını söyler. "Rübabın Cevabı"ndan bir örnek verir. Fikret'in haksızlığa karşı haykırdığını ancak bu haykırışın ne yazık ki büyük yankılar uyandıracak kadar taşkın bir mahiyeti olmadığını savunur.[278]

Evet o, haksızlığa karşı en gür sesiyle haykırdı fakat bu seste derin akisler uyandıracak, cemiyeti sarsacak taşkın bir hassa yoktur. Manzumelerinde yolsuzluklar karşısında kızan ve tiksinen titiz bir sanatkârın heyecanları vardır, fakat bu heyecan coşacak ve başkalarını da coşturacak yerde için için kaynar ve ancak acısını kendi içine döker. Bu bir mizaç meselesidir. Fikret atılgan bir ihtilal şairi olamazdı. O, çekingen ve mağrur bir adamdı. Titizlik kendini daha bedbin yapmıştı. Sonra kavgacı bir ruha da malik değildi. O, nihayet:

Söyle ey muzdarip vatan, bildir
Çektiğin hangi kanlı seyyiedir.

diye bağıracak yahut "Doksanbeşe Doğru"yu ve "Han-ı Yağma"yı yazacak ve sonra küsüp köşesine çekilecektir.

Agâh Sırrı da Fikret'i değerlendirirken zaman zaman hislerinin etkisine kapılır. Şairi değerlendirirken şiirlerini esas alır ve onun şiirlerinde yer alan mevzuları, durumları, duygu ve düşünceleri şahsiyetiyle açıklar.

Agâh Sırrı Levend son olarak da Tevfik Fikret'in "dinsizliği" üzerinden yapılan tartışmalara değinir.[279]

Onun dinsizliğinin veya din severliğinin sanatının kıymeti üzerinde bir tesiri yoksa da şahsiyetini tamamlarken bu noktaya ilişmek ve söylenen şeyler hakkında bir taraf tutmak lazımdır. Bu hususta onun dinsizliğine misal olarak gösterilen "Tarih-i Kadim" adlı manzumesidir. Bu manzumenin nasıl bir ilhamla yazıldığını biliyoruz. Bir kurbanbayramından bir gün evvel karısı ve oğlu ile birlikte bir sandal gezisinden dönerlerken karşıdan gelen bir sandalın içinde iki kurbanlık koyunun götürüldüğünü gören şair hemen şu beyti söylüyor:

Din şehit ister, asuman kurban
Her zaman, her tarafta kan, kan, kan

[278] Levend, s. 29.
[279] Levend, s. 29-30.

Ve gece odasına kapanarak bu manzumeyi yazıyor. Fikret bu manzumede, asırların geçmesine ve medeniyetin ilerlemesine rağmen, hâlâ kılıcın ve kuvvetin hâkim olduğunu, insanlığın hâlâ zulüm ve işkenceden kurtulamadığını kaydettikten sonra buna vicdanıyla razı olamıyor. Ve bunun hakiki sebebini arıyor. Her şeyin hakiki yapıcısı olarak bize gösterilen Allah'tır. O halde şair soruyor: Eğer bütün bunlara sebep o ise o halde ona nasıl inanır ve o nasıl sevilir? demek istiyor.

Agâh Sırrı Levend, bu hususta da Fikret'i savunur. Fikret'in bu fikirlerinin Yunus Emre ve Kaygusuz'da da olduğunu söyleyerek onu haklı çıkarmaya çalışır. Yunus'un ve Kaygusuz'un tasavvufî dayanaklarına mukabil Fikret'in de *"*Tarih-i Kadim"inde insanlığın çektikleri karşısında yumruğunu nereye sıkacağını bilemeyen bir şairin kininin yansıdığını ifade eder.[280] "Tarihi Kadim"i bedbin ve elemli bir zamanda yazıldığını söyleyerek şairi haklı çıkarmak ister.

Agâh Sırrı, "Fikret" bahsini onun şiirlerinden aldığı örneklerle bitirir. Bu şiirler; "Balıkçılar", "Hasan'ın Gazası", "Ramazan Sadakası", "Balıkçılar", "Kahkaha-i Yeis", "Leyl-i Veda", "Hayat", "Ferda", "Haluk'un Vedaı", "Siyah Bacı"dır.

Orhan Rıza Aktunç'un 1934'te ilk baskısını yaptığı *Türk Edebiyatı Tarihi*[281] Tevfik Fikret'in edebi kişiliği ve sanatçılığı hakkında çok az bilgi içerir. Bu bilgiler, şairin genellikle İstibdat ve Meşrutiyet yönetimlerini eleştirmesiyle ilgilidir. "Doksanbeşe Doğru" ve "Han-ı Yağma" manzumelerinin bir kısmını edebiyat tarihine alan Aktunç, Fikret'in bu şiirlerle İttihat ve Terakki'yi sert bir dille eleştirdiğini söyler. Aktunç'a göre Fikret, Türk şiirine gerçek ayarını vermiş ve Aruzu pürüzsüz bir dille kullanmıştır.[282] *Servet-i Fünun*'da yazı yazan bütün şairlerin sesini Fikret'in sesine uydurmak zorunda kaldıklarını savunur. Ona göre şekil ve vezin değişmesine rağmen Fikret'in etkisi diğer şairler üzeirinde hâlâ devam eder.

Aktunç, Fikret'in tabiat ve resim tasvirlerini edebiyatımıza soktuğunu ve Batı'daki resme bakarak şiir yazma geleneğinden etkilendiğini söyler. "Tecdid-i İzdivaç", "Küçük Aile", "Dinle Ruhum", "Aveng-i Şûhur" şiirlerini bu bağlamda örnek verir. Aktunç'a göre sembolizmi edebiyatımıza dahil eden de Fikret'tir.[283]

Aktunç, Fikret'e yöneltilen eleştirilerin asılsız olduğu kanaatindedir ve bu konuda Fikret'i savunur.[284]

---

[280] Levend, s. 30.
[281] Orhan Rıza Aktunç, *Türk Edebiyatı Tarihi,* Suhulet Matbaası, İstanbul, 1934.
[282] Aktunç, s. 136.
[283] Aktunç, s. 136.
[284] Aktunç, s. 136.

Filozof Fikret'e, softalar "Tarih-i Kadim"ci; milliyetperverler insaniyetçi; terbiyeciler de ferdiyetçi demişseler de şairin hakiki ruhunu maalesef görememişlerdir. Eserlerinde vatan duygularını, millet sevgilerini, Türk gençliğinin zafer ve heyecanlarını terennüm eden Fikret'e karşı bu isnatlar tamamen asılsızdır.

Aktunç'a göre Fikret "son asırda yetiştirdiğimiz en büyük sanaatkardır" ve gençlere yol gösterme hususunda da öncüdür.[285] Fikret'in nazmı nesre yaklaştırdığına, vezin ile mana arasında bir bağ kurduğuna o da değinir. Fikret'in "emekçi bir şair" olduğunu vurgulayan Aktunç, onun sanatkârlığını şairliğinden üstün bulur.[286]

Şiir, Hamit'te muhayyilenin, Fikret'te say ve cehdin mahsulüdür; bu nokta-i nazardan Fikret'iin sanatkarlığı şairliğine galiptir; uzun eserlerden ziyade küçük parçalarda muvaffakiyet gösteren Fikret, edebiyatımıza Garb'ın sone şeklini de getirmiştir.

Aktunç'a göre Fikret bir isyan ve ihtilal şairidir. "Kıran da olsa kırıl, düş, fakat eğilme sakın!" mısra'ı bunun en güzel delilidir. Aktunç, felsefî bir şiir olarak gördüğü "Mazi…Âti" şiirine de değinerek Fikret'le ilgili bahsi bitirir.

Hıfzı Tevfik Gönensay'ın 1949'da basılan *Türk Edebiyatı Tarihi*'nde[287] Tevfik Fikret, şu başlıklar altında incelenir: "Hayatı", "Üslubu ve Edebî Şahsiyeti", "Şairliği" ve "Eserleri". Gönensay'a göre Tevfik Fikret, Servet-i Fünun şiirini en iyi temsil eden şairdir ve kendinden sonraki edebiyatı da etkilemiştir.

"Üslubu ve Edebi Şahsiyeti" başlığında Gönensay, Fikret'in kuvvetli bir Aruz şairi olduğunu tekrarladıktan sonra Tanzimat'tan beri şiirde yapılmaya çalışılan yeniliklerin gerçek uygulayıcısının Fikret olduğunu belirtir.[288]

Filvâki, Fikret'e kadar Aruz Türkçeye ısınmış değildir. En kuvvetli şairlerde bile Türkçe kelimelerin Aruz kalıpları içinde tabii ahenklerini kaybettikleri görülüyordu. İlk defa olarak Aruzu Türkçe ile o kaynaştırdı ve Türkçe kelimeler, tabiîi telaffuz ahenklerini bozmaksızın Aruz kalıpları içinde yer aldılar.

[285] Aktunç, s. 137.
[286] Aktunç, s. 137.
[287] Hıfzı Tevfik Gönensay, *Türk Edebiyatı Tarihi,* Remzi Kitabevi, İstanbul, 1949.
[288] Gönensay, s. 167.

Gönensay'a göre Fikret'in şiirde yaptığı yeniliklerden birisi de Divan şiirinden gelen anlamın mısrada ya da beyitte bitmesine son vermesidir.[289]

Tanzimat şairlerinde bir fikri bir mısra veya bir beyit içinde tamamlamak mutaddı. Hatta Hamid, manzum piyeslerinde bile bu kaideden ayrılmamıştı. Çok defa fikri bir beyte sığdırmak için ta'kide düşürmeye sebep olan bu ifade tarzı, Fikret'le beraber nihayete ermişti.

Gönensay "Şairliği" başlığı altında Fikret'in, sanatçılığı ve şairliği ile ilgili tartışmaları ele alır. Gönensay'a göre Fikret, şiirde yaptığı yenilikler ve üslubu sebebiyle bütün edebiyat araştırmacıları tarafından bir "sanatkâr" olarak kabul görmüştür.[290]

Bazı kimseler Fikret'i şiirimizin en değerli şahsiyetlerinden biri olarak kabul ettikleri halde bazı kimseler onu zayıf bir şair olarak göstermek istemişlerdir. Hakikati halde bu fikirlerin her ikisinde de taraftarlıktan doğma bir mübalağa vardır. Şüphesiz ki Fikret, mesela, Hâmid derecesinde kuvvetli bir şair değildir. Hayal ve his unsurları itibarıyle büyük bir şairde olması gereken zenginlik onda yoktur. O, tabiatı daha çok objektif bir gözle görmüş, tabiat güzelliklerine hayalinden fazla miktarda yeni unsurlar ilavesine imkân bulamamıştır. Hayat olayları karşısındaki tahassüslerinde de fazla bir derinlik göstermiş sayılamaz. Bununla beraber ister tabiat manzaralarından ister hayat olaylarından ilhamını almış olsun, Fikret'in bütün şiirlerinde samimi bir hassasiyetin elem ve ıstırabı okunur.

Gönensay'ın yukarıda bahsettiği elem ve ıstırabın, Fikret'i kötümser bir felsefeye sürükleyen ruhunun ıstırabı olduğunu söyler ve Fikret'in her şeyde bir elem sezmesinin bundan kaynakladığını savunur. Şiirinden bir örnek vererek Fikret'in devrinin ve muhitinin şairi olduğunu ifade eder ve bu konuda Cenap'tan da bir alıntı yapar.[291] Gönensay'a göre Fikret, şairliğinden çok şiirimizde yaptığı yeniliklerle önem kazanmıştır. Şiirde mevzuyu genişletmiş, şiire her şeyi dahil etmiştir. Tanzimatçılar ve Hâmid belli konulardan ileriye gidemedikleri hâlde Fikret, tabiattan, hayat olaylarına kadar türlü türlü mevzuları şiire dahil etmiştir. Fikret'in ressamlık yönüne de değinen Gönensay, onun fırçasını bir kalem gibi kullandığı fikrindedir.[292]

Tasvir etmek istediği manzarayı bütün renkleri ve çizgileri ile adeta bir tablo halinde göz önünde canlandırır, filozof Rıza Tevfik'in dediği gibi, bazen bu tablo (Sis) manzumesinde görüldüğü

[289] Gönensay, s. 167.
[290] Gönensay, s. 167.
[291] Gönensay, s. 168.
[292] Gönensay, s. 168.

üzere muhteşem bir panaroma şeklini alır. Şairin kalemine bu kudreti veren görüş kabiliyetindeki hassasiyet ve gösterme yolundaki maharettir.

Gönensay'a göre Fikret'in şiirlerine hâkim olan "memleketin geleceği" ile ilgili "endişeler"dir.[293]

Bu endişe memleket endişesidir. Fikret'i hırslandıran, zaman zaman haklı veya haksız hücumlara sevk eden sebebi de burada aramak lazımdır. Çünkü Fikret hayata saf bir gönülle bakmıştır. Bir şiirinde:

İnsan melek olsaydı cihan cennet olurdu

dediği halde, o dünyayı hele vatanı bir cennet gibi görmek istemiş ve acı hakikatle her karşılaşmada meyus ve bedbaht feryat etmiştir. İşte şairin *Rübab-ı Şikeste*'den başlayarak *Haluk'un Defteri*'nde, daha sonra *Rübab'ın Cevabı*'nda ve diğer şiirlerinde gittikçe daha belli bir surette görünen kötümserliğinin izahı ancak bu suretle kabildir.

Gönensay'ın Fikret hakkındaki değerlendirmelerine baktığımızda onun da Fikret'i savunma pozisyonu içerisinde olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte bazı eleştirilerin haksız olmadığını söylemekten kendini alamaz.

Gönensay, "Eserleri" başlığı altında Fikret'in şiir kitaplarını ve kitaplarına girmemiş şiirlerini inceler. Her eseri kronolojik bir sıra ile başlıklandırır ve eserlerin mahiyetinden bahseder.

Nihat Sami Banarlı'nın 1971'de ilk baskısını yapan *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*[294] ihtiva ettiği resimlerden dolayı diğer edebiyat tarihlerinden ayrılır. Bu edebiyat tarihinde Tevfik Fikret, yine birtakım başlıklar altında incelenir: "Hayatı", "Edebi Şahsiyeti", "İctimaîliği", "Vatancılığı", "Dil, Şekil ve Üslub", "Eserleri" ve "Tesirleri".

Banarlı, Tevfik Fikret bahsine "Servet-i Fünun şiirini tek başına temsil eden büyük bir sanatçıdır" diyerek başlar. Bunun sebeplerini de şöyle verir.[295]

Tevfik Fikret, umumiyetle, düzgün ve ahenkli lisanı; mısralarında ses, söz resim ve şekil sanatlarını birleştiren, sağlam nazım örgüsü ve şiire mevzu veya gıda olacak duygu ve düşünce

[293] Gönensay, s. 168.
[294] Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi 2*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997.
[295] Banarlı, s. 1024.

malzemesini intihab edişindeki selim zevkı ile, Servet-i Fünun şiirine yeni ve hararetli bir söyleyiş kazandıran şairdir.

Banarlı Tevfik Fikret'in şiirdeki yeteneğini över, yaptığı yenilikleri sıralar.[296]

Bu şiirde bir vezin, şekil ve kafiye saltanatı ile kaynaşmış, kuvvetli bir nazım dili vardı; söze, bütün bunlardan doğan kuvvetli bir dış musıkisi vermek, onun şairliğinin çizgileri arasındaydı. Yeni nazım şekillerini hatta şekilsiz manzumeleri, Fikret, hafızalarda kökleşecek bir ses sağlamlığıyle ve öyle sağlam bir nazım cümlesiyle örmüştür. Aruz veznine ustalıkla hâkim olmuş, bu vezni, Türkçenin tabii bir vezni gibi kullanma yolunda yeni bir merhaleye varmıştır. Birçok mısralarını pürüzsüz bir Aruzla söylemiş, bir kısım mısralarındaki dil, mantık ve Aruz pürüzlerini ise, kuvvetli nazmının umumi ahengi içinde, hissedilmez hale koymuştur. Mısra sonlarına, tılsımlı bir tesadüfle, adeta kendiliğinden gelip yerleşmiş hissini veren ustalıklı kafiyelerinde dikkate değer yenilikler vardır. Klasik nazmın çözülüşü ve eski müstezad şeklini genişletmek yoluyla meydana getirilen, Aruzla serbest nazım hareketlerinin de en sağlam mısraları yine Fikret'in şiirlerindendir.

Banarlı Fikret'in "dış cephe" bakımınından kusursuz olan bu şiirin ne yazık ki "zayıf bir iç"e sahip olduğu iddiasındadır. Fikret'in bazı şiirlerine ruhî buhranlarının, yaşadığı tezatların damgasını vurduğunu, bütün bunların sebebinin de şairin içinde yaşadığı dönem olduğunu belirtir.

Banarlı'nın diğer edebiyat tarihçilerinden farklı olarak üzerinde durduğu şey, Tevfik Fikret'in az okumasıdır. Bu hususta da Halit Ziya'dan bir alıntı yapar ve Fikret'in az okumasının sebeplerini şöyle açıklamaya çalışır:[297]

Halid Ziya gibi, arkadaşlarının yalnız faziletlerinden bahsetmeyi seven, nazik bir insanın, Tevfik Fikret için: Tevfik Fikret pek az, azın bütün manasıyle pek az okur bir şairdir, demesi, bu hususta pek manalı bir sözdür. (Bilhassa Servet-i Fünun'dan beri, şairlerinin mühim bir kısmında, Fikret'den sonra da görülen bu okumamak yahut sistemli ve metodlu bir okuyuşa uzak kalmak hastalığı, denilebilir ki onların daha mektep sıralarında iken şöhret yapabilmelerinden ileri gelmiştir. Çabuk beğeniliş, bu şairlerde çok erken ve lüzumundan fazla bir nefse itimad ve gurura benzer bir his uyandırarak onları, daha büyük bir şair olabilmek için okumak lüzumundan uzak tutmuştur.

Banarlı Fikret'in on dört yaşında şiir yazmaya heves ettiğini ve ilk şiirinin *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde yayımlandığını söyler. Fikret'in bu ilk şiirlerinin Divan şiiri tarzında olduğunu ve Muallim Naci, Şeyh Vasfi'den etkilendiğini belirtir.

[296] Banarlı, s. 1024.
[297] Banarlı, s. 1025.

Banarlı ardından Fikret'in basın hayatından da bahseder. İsmail Safa'yla dostluğundan ve onun *Mirsad* dergisinde Mehmet Tevfik adıyla şiirler neşrettiğinden söz eder. Bu şiirlerden biri II. Abdülhamid'i övmek amacıyla yazılmış ve *Mirsad'*ın açtığı yarışmada birinci seçilmiştir.

Banarlı'ya göre de Fikret aşk şiirleri yazmaktan çekinmiştir. Mehmet Kaplan'ın "Fikret kendisini aşk şiiri yazmamaya mecbur etmiştir, ictimai davaları müdafaa etmeye ortam müsait olmadığı için hisleri zaruri olarak hayattan şikâyet ve tabiat temlerine inhisar etmiştir." sözünü dipnotta vererek bu iddiasını desteklemeye çalışır.

Banarlı, Fikret'i *Servet-i Fünun*'un başına getiren matbuat hayatından da kısaca bahseder. Fikret'in *Servet-i Fünun*'un başyazarı olduktan sonra en olgun dönemine eriştiğini ve Tevfik Fikret adını bu dönemde hakkıyla temsil etmeye başladığını söyler.[298] Banarlı'ya göre Fikret ve arkadaşları sanat anlayışı ve dil bakımından "aşırı zümre edebiyatı" yolunu tutarlar ve bu yüzden Ahmet Mithat Efendi tarafından dekadanlıkla suçlanırlar.[299] *Servet-i Fünun*'daki yazarlar arasında bir anlaşmazlık çıktığına ve daha sonra Fikret'in mecmuadan ayrıldığına değinen Banarlı, onun Aşiyan'a çekildiğini ifade eder:[300]

> Fikret, bu tarihlerde, Kayalar'da adeta münzevi bir hayat sürdü. Fakat aynı yıllarda, içinde İstibdada karşı biriken bir kinle "Sis" gibi acı ve "Bir Lahza-i Teahhur" gibi, şuur dışı şiirler söyledi. Bu yıllarda Fikret, bir zamanlar kendisini övmek için başkalarıyle yarışa girdiği; hakkında medhiyeler, doğum tebrikleri söylediği Sultan Hamid'in amansız bir düşmanı olmuştu. Bu düşmanlık farkında olmayarak, dış ülkeler siyasilerinin Osmanlı İmparatorluğunu parçalamak için, Sultan Abdülhamid'i devirmekten başka çare bulamayan, içli dışlı menfi propagandalarından da tesir alıyordu. Fikret'te ise Sultan Hamid düşmanlığı, onun ruhunda buhran üstüne buhran yaratacak bir dereceyi bulmuştu. Hemen yarı yaşına kadar dindar hatta sofu olan Fikret, yine bu yıllarda "Tarih-i Kadim" manzumesini yazacak kadar, dinin aleyhine döndü, Kur'ana hücum etti. (1905) Hatta kahramanlık vasfının, tarih boyunca en çok Türk milletinin fazileti olduğunu hiçe sayarak kahramanlığa lanet yağdırdı, bayrağı kana buladı.

Banarlı, Fikret'in "Sis" ve "Bir Lahza-i Teahhur" şiirini "şuur dışı" bulur ve şaire öfkesini, tepkisini üslubuyla, diliyle iyice belli eder:[301]

> Bütün bunları, bir fazilet âşıkı olan Fikret'in ruhunda ancak haksızlık ve hürriyetsizlik

[298] Banarlı, s. 1026.
[299] Banarlı, s. 1026.
[300] Banarlı, s. 1026.
[301] Banarlı, s. 1027.

karşısında isyan eden buhran anlarının eseri olarak karşılamak gerekiyordu. Esasen Tevfik Fikret, çok okuyan bir insan değildi. Hayat ve kitaplar arasında, metodlu ve disiplinli bir kültürle beslenen bir fikir adamı veya karanlıklara ışık salmaya çalışan bir feylesof mevkiinde bulunmuyordu. Bu sebeple onun Türk şiirinde şöhret yaptığı ve otorite sayıldığı yıllarda birtakım tefelsüfler yapması ve bu arada milletinin İnandığı faziletleri, Allah'ı ve onun kitabını inkara kalkması, ciddi bir tefekkür sayılamazdı. Bunun içindir ki Fikret'in şiirlerindeki fikri cephe üzerinde bir tartışma beyhudedir. Edebiyat tarihi, büyük şairin bu hareketlerini, onun iç âleminde dalgalanan bir buhran; kaynağı, tamamiyle mizacı ve şahsi bir infial eseri ve bir şair kaprisi olarak karşılamak zorundadır.

Fikret'in II. Meşrutiyetten sonra bir hayatiyet bulduğunu belirten Banarlı, "Rücu"yla "Sis"in "kendi vicdanına bile yayılan karanlığını gidermeye çalıştığını" da ekler.[302] Banarlı, Fikret'in II. Meşrutiyet'ten de umduğunu bulamadığını ve "Revzen-i Mahlu" manzumesinde "II. Abdülhamid'in, hal edildiği pencereden acı acı güldüğü"nü yazar.[303]

Sultan Abdülhamid'in, iktidarı, hükümdarların elinden alan İttihadçı'ların, eski'yi şiddetle aratan davranışları karşısında, hal'edildiği pencereden acı acı güldüğünü görür gibi oldu. 15 Ocak 19ll'de "Revzen-i Mahlu"' (Tahtından indirilmiş hükümdarın penceresi) manzumesini bu duygularla yazdı.

Hatta sema yüzüstü kapansın ve ağlasın ...
Yalnız, aman, o revzen-i meşum açılmasın
Yalnız o gülmesin!
demek ihtiyacını duydu.

Banarlı, Fikret'in İttihat ve Terakki'ye duyduğu öfkeyi haklı bulur. Bu dönemde yazdığı şiirlerinden örnekler vererek Fikret'in bu öfkesini göstermeye çalışır.[304]

20 Ocak 1911'de, Meclis-i Meb'usan, bu sefer Meşrutiyetçiler tarafından, (Trablusgarb Harbi bahanesiyle) kapatıldı. Bunun üzerine Fikret, "Doksanbeşe Doğru" manzumesini söyledi. Bu şiirine:

Bir devr-i şeamet ; Yine çiğnendi yeminler;
Çiğnendi yazık milletin ümmid-i bülendi.
Kanun diye topraklara sürtüldü cebinler;
Kanun diye, kanun diye, kanun tepelendi .
Beyhude figanlar yine beyhude eninler !

gibi haykırışlarla başladı;
Düşsün sana - meyyal-i tahakküm - eğilen ser;
Kopsun seni - bir hak diye - alkışlayan eller!

[302] Banarlı, s. 1027.
[303] Banarlı, s. 1028.
[304] Banarlı, s. 1028.

gibi bir beddua ile bitirdi.

Fikret'in bu döneme nefretini "Han-ı Yağma" şiirinden bir parçayla göstermek ister. Burada dikkat çekici olan Banarlı'nın Fikret'i II. Abdülhamit'i eleştirirken "haksız"; İttihat ve Terakki'yi eleştirirken ise "haklı" bulmasıdır. Şairin son zamanlarında içinde yaşadığı toplumla arasının iyice açıldığını ve kendisine yapılan eleştirilere "Molla Sırat" manzumesiyle cevap verdiğini belirtir.

Banarlı "Edebi Şahsiyeti" başlığı altında Fikret'i, Namık Kemal'le karşılaştırır ve aralarındaki fark ve benzerlikleri ortaya koyar. Toplumsal davalar konusundaki her iki şairin duruşunu değerlendirdiği bu kısımlar önemlidir.[305]

Tevfik Fikret, ruhunda devamlı bir fazilet hevesi, bir insanlık sevgisi ve bir ümid ışığı yanmasına rağmen, bir ömür boyu, şahsi, içtimai ve milli ıztıraplar içinde örselenmiş bir şairdir. O, "Rübabın Cevabı" isimli manzumesinde:

Sen zanneder misin ki benim, hep elemlerim
Heyhat, ben nevaib-i eyyamı inlerim

diyorken, hüzn-i umümi yüzünden şikayet ettiğini ve kendi gönlünün derdlerini hatırlamadığını söyleyen Namık Kemal'e benzer. Şu farkla ki Namık Kemal' de hedefe doğru, kırılmak ve yorulmak bilmeyen, pervasız bir gidiş vardır. Tevfik Fikret ise hislerinin, infiallerinin ve küskünlüklerinin elinde, fazla hırpalanmıştır.

Nihat Sami Banarlı da Fikret'in edebi şahsiyetini şiirleri üzerinden açıklar. Burada dikkat çeken Banarlı'nın Fikret'in "edebî şahsiyetî üzerinde dururken "sanatçı kimliği"nden hareket etmesi gerekirken şairin "şahsiyet"ine odaklanmasıdır:[306]

Fikret'in, temiz yaratılışlı olma ve öyle anlaşılma hevesi, onun daha ilk şiirlerinde yer alır. Hocası Muallim Naci'nin bir gazelini tahmis ederken söylediği:

Seyrolunsun fikr-i şiddet-barımın ulviyyeti
Anlatılsın ta ki tab'ı pakimin mahiyyeti

gibi mısralarda böyle anlaşılmak istediği aşikârdır.

Banarlı, Fikret'in şahsiyetine ait özelliklerini şiirleriyle örneklendirerek "Edebi Şahsiyeti" başlığı altında ayrıntılı bir şekilde inceler. Ona göre Fikret'i derinden sarsan, içinde yaşadığı dönemin hayatıdır. Gençliğinde resim çizdiğini, mevlit

[305] Banarlı, s. 1029.
[306] Banarlı, s. 1029.

okuduğunu, II. Abdülhamid'e övgüler yazdığını ama ilerleyen yaşlarında tüm bunlardan vazgeçtiğini söyler. Banarlı Fikret'in bu yönlerini değerlendirirken hayli yargılayıcı bir tutum takınır ve devletin zor günlerinde Fikret'in dış güçlerin faaliyetlerini görmezlikten gelerek sorumsuz bir aydın gibi davrandığını iddia eder:[307]

> Bir imparatorluk coğrafyasında, (rejim ne olursa olsun) Osmanlı-Türk devletini, içten ve dıştan parçalamak için, gizli, açık, her çareye başvuran, çeşitli düşmanlara karşı devleti en az ayakta tutabilmek yolunda, fantastik ve anarşik iddiaları bırakıp birleşmek lazım geldiğini akıl edemeyen, aldatılmış münevverler arasında yetişen birçok masum Türk genci gibi Fikret de bu davayı kavramak fırsatlarından uzakta kalıyordu.

Fikret'in *Rübab-ı Şikeste'*ye alınan şiirlerinin birçoğunun "iyi duyguların terennümü" olduğunu ifade eder ve "Sabah Ezanında" şiirini Itri'nin bestelerine benzetir. Hemen peşi sıra "Asker Geçerken" ve "Kılıç" şiirlerinden bahseder ve bunlardaki "bayrak" olgusunun "Tarih-i Kadim"deki gibi "korkunç" olmadığını savunur.[308] Buna benzer bir örnek daha vererek Fikret'in milli duygular konusundaki tezatlığını ve değişimini göstermek ister.

Banarlı'ya göre Fikret, *Servet-i Fünun* kapatıldıktan sonra toplumcu ve mücadeleci bir şair olur. Ona göre *Rübab-ı Şikeste*'nin ilk baskısında Fikret, sanat için sanat anlayışına sadıktır. Ama bazı şiirlerinin ıstırap çekenlere acıyan bir hava taşıdığını ve bu havanın Fikret'i toplumcu olmaya götürdüğünü ifade eder. Fikret'in Servet-i Fünun'dayken arkadaşlarının istibdattan şikayet ettiğini ve buna karşılık onun da bu şikayetlerden acı duyduğunu söyler. Bu acı Fikret'i 1901 ile 1908 seneleri arasında İstibdata karşı şiirler yazmaya zorlar.[309] Banarlı, Fikret'in şiirlerindeki bu hiddetlenişi bir sanatçı kaprisi olarak değerlendirir:[310]

> Yıllarca, çeşitli kaprislerine tahammül edilmiş hatta biraz şımartılmış bir şair ruhunun feveranı.. hikmet-i hukümet denilen şeyi hesaba katmayan; devrin idari zorluklarına karşı en küçük bir toleransa yanaşmavan ve bunların sebebini araştırmaya lüzum görmeyen bir hiddetleniş, bu şiirlerde de birinci planı alıyordu.

[307] Banarlı, s. 1030.
[308] Banarlı, s. 1031.
[309] Banarlı, s. 1031.
[310] Banarlı, s. 1031.

Burada “kaprislerine tahammül edilmiş, hatta biraz şımartılmış” ifadeleri, Banarlı’nın Fikret’e hangi cepheden baktığının göstergeleridir. Bununla birlikte Fikret’in zaman zaman hakkını teslim etmekten de geri kalmaz. [311]

Fikret, “Sis” gibi, “Bir Lahza-i Teahhur” gibi ve bilhassa “Tarih-i Kadim” gibi aşırı ve talihsiz tehevvürlerin veya şuursuz kindarlıkların ifadesi olan bu şiirlerini (fakat, çok kuvvetli ve sihirli bir talakatle) bu yıllarda söyledi.

Banarlı Fikret’i en çok şiirlerindeki fikirlerden dolayı eleştirir ve bu eleştiriler hep olumsuz yöndedir. Genel itibarıyla objektif davranmaktan uzak, hayli hissî bir tavır takınır. “Sis” e damgasını vuran “öfke” duygusunu bilhassa İstanbul’a yakıştıramadığı için, bu sefer şaire Banarlı öfkesini yöneltir. [312]

Bunlardan “Sis”, yer yer, hâlâ eski Bizans'mış gibi düşünülerek, görünüşte beyaz bir sisin karanlığı içinde, fakat hakikatte İstibdad altında ezilen İstanbul'a lanet yağdırıyordu. Bilir bilmez sebeplerle, Sultan Abdülhamid'e kızıp değil, İstanbul gibi, Türk milletinin gözbebeği bir vatan şehrini lanetlemek, hatta en ücra ve sönük bir yurd köşesi için bile öylesine ağır sözler sarf etmek insafın çerçevesine sığar bir hareket değildi.

“Tarih-i Kadim”de Fikret, hemen bütün imanlarını, hatta sonraları yeniden avdet edeceği inanışları inkar ediyordu. O kadar ki eğer Türk milleti Fikret'in bu manzumesinde telkin ve temenni ettiklerini biraz olsun benimsemiş olsaydı; yani bir taraftan inandığı Allah’ı ve bütün dini inanışlarını küçümsese, diğer taraftan, onun:

Kahramanlık... Esası, kan, vahşetdeyişindeki yahud:

Yere geç satvetinle ey serdar!

diye haykırışındaki dinsizliğe inanarak, kahramanlığı bir cinayet sayıp silahları bıraksaydı, dört çevresi düşmanla dolu bu millet ne bir Çanakkale Zaferi kazanabilir, ne de bir İstiklal Harbi yapabilirdi. Yurdunu da hatta kahraman bile olmayan herhangi bir millete teslim etmiş olurdu.

Banarlı bu hususta Fikret’e karşı çok serttir. Yalnızca edebiyat tarihinin yazıldığı dönemi göz önüne aldığımızda Banarlı’nın Fikret’i bu şekilde eleştirmesi anlaşılabilir. 1948 yılında ve daha sonra ilavelerle 1971-1979 yılları arasında yayımlanan bu edebiyat tarihinin, ilk basım tarihini göz önüne aldığımızda (1948) bu tavır anlaşılır. Cumhuriyet kurulmuş, inkılaplar yapılmış, çok partili hayata geçilmek üzeredir. Fikret’i bu cephesiyle ele alması Banarlı’yı diğer edebiyat tarihlerinden

[311] Banarlı, s. 1031.
[312] Banarlı, ss. 1031-1032.

ayırır. Hiçbir edebiyat tarihçisi, Nihat Sami Banarlı kadar Tevfik Fikret'i bu şekilde itham etmez. Üslubundaki bu sertlik ve soğukluk diğer edebiyat tarihçilerinde yoktur.

Banarlı, "Sis'ten sonra "Bir Lahza-i Teahhur" ile bu eleştirilerine devam eder. Banarlı bu kısımlarda da hissîdir. Fikret'in portresini millet ve memleket meselelerinde, bilhassa II. Abdülhamit söz konusu olduğunda "şuursuz bir öfkeli" olarak çizme gayretindedir.[313]

Fakat Fikret zamanındaki düşmanlığının, bu tecrübesiz ve realist düşünceden mahrum vatan ve millet âşıklarını hatta şuursuzluğa sürüklediği, en çok, onun, yine bu yıllarda yazdığı Bir Lahza-i Teahhur (5 Temmuz 1322:1906) manzumesiyle belli olmuştur: Ermeni anarşistler, Sultan Abdülhamid'e bir bomba atmışlardır. Bomba, zamanında patlamış fakat hükümdar, onun patladığı yere biraz gecikerek geldiği için ölümden kurtulmuştur. Bu bomba, hiç şüphesiz, Türk halkını hele bu halkın *Servet-i Fünun*'da şiir neşrinden men'edilen şaşırmış münevverlerini Abdülhamid gibi, yurdu sıkıyönetimle idare eden bir müstebidden kurtarmak için atılmamıştı. Bombanın atılışı, Türk yurdunu hürriyete ve saadete kavuşturmak için de değildi. Bu bomba, imparatorluğu Abdülhamid gibi kudretli bir hükümdarı öldürerek, doğacak anarşiden faydalanmak ve Osmanlı Türkiye'sini parçalamak için atılmıştı. Bu böyle olmasa bile, Türk milletinin kendi hükümdarını tahtından indirmek gerekirse, bu hareketi kendisinin yapması doğru olurdu. Milli irade ve milli hakimiyet bu demekti. Bir imparatorluk tarihi boyunca, nice kavimleri idare etmiş bir milletin kendi içişlerine başkaları tarafından yapılan bir müdahaleyi ancak nefretle karşılaması icap ederdi. Ferdi hürriyetleme o derece ehemmiyet veren Servet-i Fünun münevverlerinin, bu milli hürriyeti idrak edemeyecekleri akla gelir bir hadise değildi. Tevfik Fikret ise, bu milli hakimiyet anlayışını ve müstakil devlet olma haysiyetini tamamıyle unutarak, Sultan Hamid'e bomba atan, yani Türk iktidarına kasdeden yabancı elleri heyecanla alkışlayan, hatta kutlayan bir manzume yazmıştır.

Eğer Fikret:

Ey darbe-i mübeccele, ey dud-ı müntakim
Kimsin?... Nesin? .. Bu savlete saik, sebep ne, kim?
Arkanda bin nigah-ı tecessüs ve sen nihan
Bir dest-i gaybı andırıyorsun, reha-feşan
.

diye kutladığı ve :

Ey şanlı avcı!. Damını beyhude kurmadın;
Attın.. Fakat yazık ki, yazıklar ki vurmadın !.

diye hayflandığı şanlı avcı'nın (kim olduğunu bilmezlikten gelirken) kimi ve neyi avlamak istediğini idrak edebilseydi, herhalde bu tarihi hataya düşmeyecekti.

[313] Banarlı, ss. 1032-1033.

Halbuki "Sis" gibi, "Bir Lahza-i Teahhur" manzumesi de, söylenişinden bir iyi niyet bulunduğu sanılarak, Fikret'in çok beğenilen bir yazısı olmuş, birçok mısraları, yıllarca, şuursuz dillerde dalgalanmış, hatta mektep kitaplarına bile alınmıştır.

Banarlı'ya göre Fikret "Bir Lahza-i Teahhur"da bir hataya düşmüştür. Fikret ve diğer Servet-i Fünuncular Transval adı verilen bir meselede İngiltere'nin tarafını tutmuşlardır. Banarlı'ya göre Fikret'in en makbul, hayırlı eseri gençlere yönelik şiirler ihtiva etmesi bakımından *Halûk'un Defteri'*dir.

"İctimaîliği" başlığı altında Tevfik Fikret'in sosyal yönü incelenir. Banarlı'ya göre Fikret'in Türk halkının sorunlarına ve ihtiyaçlarına cevap verecek bir kültürü yoktur. Ona göre Fikret bütün sosyal fikirlerini Batı'dan almıştır. Banarlı Fikret'in bu yönünü eleştirmekle birlikte Batı'dan aldığı düşünceleri bir sanatkâr zevkiyle söylediği için Fikret'in döneminin en kudretli kalemi olduğunu da teslim etmekten geri durmaz.[314] Banarlı'ya göre Fikret'in şiirlerinde birbirini tutmayan birçok söyleyiş vardır. Bunların sebebi ise şairin belli dönemlerde bazı ideolojilerin tesirinde kalmasıdır.

"Vatancılığı" başlığına Fikret'in bu hususta Namık Kemal'den etkilendiğini söyleyerek başlar. Çocukluğunda savaşların olması, Osmanlı'nın belli yerlerinin işgal edilmesi Fikret'in de şiirlerine yansımıştır. Yine aynı şekilde Fikret'in hatta Tanzimatçıların bile vatan görüşünü Batı'dan aldıklarını söyler ve dipnotta Fransız şiirinden birkaç örnek vererek bu görüşünü destekler. Fikret'in vatan şiirlerindeki "genç kız, anne ve kadın" tasvirlerinin Fransız şiirinden geldiğini de ekler. Bütün bunlara rağmen vatan sevgisini anlatan şiirlerini "kudretli ve samimi" bulduğunu ifade eder. [315]

Banarlı'ya göre Fikret'in şiirlerinde fikrî, ideolojik ve felsefi bir yan yoktur. Yeni bir şey söylememiş olmasına rağmen, söyleyişindeki ustalık, samimiyet ve her fikrin güzel tarafını bularak onu en güzel şekilde ifade etmesi onun şiirini değerli kılmıştır. Banarlı, şiirlerinin değişmeyen tarafları itibarıyla da Fikret'i başarılı bulur. Fikret'in aile hayatına çok değer vermesini, her türlü aşk macerasından uzak duruşunu, Aşiyan'ına sığınmasını aileye olan saygısına bağlar. Fikret'te değişmeyen diğer tarafının ise tabiat sevgisi olduğunu belirtir.

"Dil-Şekil ve Üslub" başlığı altında da Fikret'in dili kullanma yeteneğine, aruza hakimiyetine ve üslubuna değinir. Onun "güzel ve doğru şiirler söylemesi"ni

[314] Banarlı, s. 1034.
[315] Banarlı, s. 1035.

Muallim Naci etkisine bağlar. Fikret'in Aruz'u bir Türk vezni haline getirmesini ve şiirde mısra bütünlüğünü kırarak nazmı nesre yaklaştırmasını Banarlı da tekrar eder.

Banarlı, Fikret'in bütün bu teşebbüsleriyle şiirde müziğin peşinde olduğunun farkındadır. Tabiat seslerini şiire sokmak istemesinin de gayesini müzik endişesiyle açıklar ve "Balıkçılar" ve "Yağmur" şiirlerini örnek olarak verir.

Banarlı'ya göre aruz veznini bu kadar ustalıklı kullanan Fikret'in bazı şiirlerinde söyleyiş hataları bulunmaktadır. Bunları belirttikten sonra Banarlı, Fikret'in dil ve söyleyiş konusunda yaptıklarını över.[316]

Fakat bütün bu münferid veya az ehemmiyetli pürüzler üstünde Fikret, Servet-i Fünun devrinde bütün bir şiir lisanına hâkim olacak ve bu lisana umumi bir tekâmül hamlesi yaptıracak kadar devrindeki Türk dilini, başarılı bir musiki lisanı halinde kullanmış ve hafızalarda-sırf söylenişindeki ses kudretiyle unutulmaz mısralar hatta bütün manzumeler bırakmağa muvaffak olmuştur.

Banarlı son başlık "Tesirleri"nde de Fikret'in kendisinden sonra kimleri, hangi bakımlardan etkilediğini değerlendirmiştir. Fikret kendi döneminde, bilhassa gençler üzerinde çok etkili olmuştur. Bu etkilenenlerden biri de Yahya Kemal'dir. Banarlı, Yahya Kemal'deki Tevfik Fikret etkisini onun bir anısına yer vererek Tevfik Fikret ile ilgili kısmı bitirir.[317]

Tevfik Fikret'i ilk defa 1912 yazında, arkadaşım Şefik Esad'ın delâletiyle tanıdım. On seneden beri şiirine âşinâ idim. Kendi neslimin bütün çocukları üzerinde olduğu gibi ruhumda, ahlâkımda, zevkimde, lisânımda, san'atımda en büyük tesiri o icra etmişti. Şark âleminden kafamı o çıkarmıştı. Bir müddet onun kâinatında kalmıştım. Sonra Paris'teki edebiyâta dalarak onun kâinatından çıkmıştım. – Tefahhur hissi hemen hemen mutlak bir surette güzel bir his değil lakin sahis bir hadiseyi anlatmak için, zarurî olarak ihtiyar ediyorum- Tevfik Fikret'in lisanına ve şiirine benim neslimden aksü'lamele ben cüret ettim; mamafih onun aleyhinde yazmayan ve ona hürmet eden, onu ilk mürşid gibi telakki eden bir ferd oldum. Galibâ beni bilhassa bunun için sevdi.

Vasfi Mahir Kocatürk'ün oğlu tarafından müsveddeleri bir araya getirilerek 1964'te basılan[318] *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*'nde[319] Tevfik Fikret beş merhalede incelenir. Kocatürk, Fikret'in henüz adının duyulmadığı ve Hâmit, Ekrem, Naci'den etkilendiği dönemi ilk merhale sayar. Fikret'in bu dönemde şiiri öğrenmeye çalıştığını ve şöhret kazandığı yıllardaki olgunluğunun bu dönemdeki çalışmalara bağlı olduğunu savunur.

---

[316] Banarlı, s. 1037.
[317] Banarlı, s. 1040.
[318] Nazım Hikmet Polat, "Vasfi Mahir Kocatürk", TDV Ansiklopedisi, Ankara, Cilt 26, 2002, ss. 142-143.
[319] Vasfi Mahir Kocatürk, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi,* İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016.

Servet-i Fünun dönemini onun ikinci merhalesi sayar. Bu dönemde edebiyatımızın ortak imajlar şeklinde tezahür eden hususi bir ruh hâli yaşadığını belirtir.[320]

> Süt beyaz bir deniz, beyaz kayalar, kaçan ayın kanadını sürüdüğü bir yol, sakin ve muattar bir çam ormanı, ağlayan dere, üzerinde ayın şebnemi gibi titrediği siyah bir gece... Yeşil çamlar altında münzevi bir lâne, yasemin renkli saatler, mavi bir salkımla ateşini yelpazeleyen sevgili, kederini asude dalgalarla avutan şair, ölüm, hicran, melal ve infial, bu devirdeki şiir âleminin değişmez unsurlarıdır.

Fikret'in Cenap Şehâbeddin ve Hüseyin Siret'le bu dönemin ruhunu temsil ettiği kanaatindedir. Ancak bu dönemin Cenap ve Siret'i tam bir portre olarak verirken Fikret'in yalnızca hayatının ikinci merhalesine tekabül ettiği görüşündedir:[321]

Üçüncü merhalede Fikret'in aile ve cemiyet şairi oluşunu inceler. Fikret'in bu merhalede, öksüz kalan çocukların, zavallıların, şefkatli anne ve azimli babaların, cemiyete ait olan bütün sahnelerin vicdanıyla sözcüsü olduğunu iddia eder.[322]

Fikret'in hayatındaki dördüncü merhaleyi vatan ve millet şairliği olarak tanımlayan Kocatürk'e göre Namık Kemal'den sonra sahipsiz kalan vatan, Fikret'le hamisini bulmuştur. Örnek olarak da "Ferda" şiirini verir. Kocatürk, vatan sevgisi konusunda Fikret'in Namık Kemal'den aşağı olmadığını, onun gençlik üzerinde küçümsenmeyecek bir etki bıraktığını savunur.

Beşinci ve son merhale olarak Fikret'in insaniyet şairi oluşuna değinilir. Fikret'in bütün beşeri kucaklayacak fikirlerinin sosyalizmle ilgisi olmadığını iddia eder. Onun bütün insanlığın ortak acılarına kayıtsız kalmadığını söyleyen Kocatürk, bunun vatan ve millet sevgisine zıt olmadığını da ekler.[323] Fikret'in vatan ve millet konusundaki hassasiyetini Kocatürk de paylaşır. Kocatürk, milletlerarasında karşılıklı barışçıl duygular beslendiği sürece hümanizmin önemli ve gerekli olduğunu, ancak aksi durumlarda Türk milletinin en sert şekilde cevap vereceğini belirtirken hayli hamasî ve hissî bir üslubu tercih eder.

Kocatürk, Fikret'in bu eksikliğini mazur görür ve onun suçunu vatanseverliğinin diğer hususlarına bağlayarak değerli bir kazanç sayar.[324]

---

[320] Kocatürk, s. 674.
[321] Kocatürk, s. 674.
[322] Kocatürk, s. 674.
[323] Kocatürk, s. 675.
[324] Kocatürk, s. 675.

Fikret'in *Tarih-i Kadim* eserini Hugo, Racine, Shelley gibi Batılı yazarların eserleriyle kıyaslayan Kocatürk, bu esere kadar Şark'ta batıl dinî inançlara hücum eden bir örnek olmadığını belirtir ve Fikret'i yüceltir. Fikret'in dilinin kuvvetli olduğunu, hayal, fikir ve duyguların uyum içinde şiirlerinde yer aldığını savunur. Ona göre Fikret, sanat tekniğinde ve sosyal meselelerde kusursuzdur. Şiiri ayyaşlıktan, serserilikten kurtarmış, "hür, laik ve dürüst bir ruhla" yazmıştır.[325]

Tevfik Fikret'in *Rübab-ı Şikeste'*den sonra neşrettiği *Haluk'un Defteri* eserinde daha canlı bir ifadenin yer aldığını savunan Kocatürk, Fikret'in *Şermin*'le dönemin millî ruhuna uygun hareket ettiğini belirtir. Kocatürk, Fikret'in önceki eserlerinde yabancı kelime ve terkiplerden kurtulamamakla birlikte aruzu çok başarılı bir şekilde kullanarak Türk şiirine o zamana kadar hiç girmemiş yeni konular getirdiği, böylece şiirimizi yenileştirerek kendisinden sonra gelen Ahmet Haşim, Yahya Kemal ve Mehmet Akif'i etkilediği fikrindedir.[326]

Kenan Akyüz'ün ilk iki baskısı dergi olarak yayımlanan, yazarının ifadesi ile, *"*bir derginin sınırlarını çok aştığı için*"* üçüncü ve sonraki baskıları kitap halinde yayımlanan ve 1969'da kitap olarak basılan *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri* [327] diğer edebiyat tarihlerinden ayrı bir hüviyete sahiptir. Akyüz, edebiyat tarihini, türlere göre sınıflandırmıştır. Tevfik Fikret de "Serveti Fünun Devri"'nde "Şiir" başlığı altında incelenir.

Akyüz, Tevfik Fikret'in hayatını dört kısma ayırarak inceler.[328]

> Hayatını "Servet-i Fünun'dan evvel" (1867-1896), "Servet-i Fünun'da" (1896-1901), "II. Meşrutiyet'e kadar" (1901-1908) ve "II. Meşrutiyet'ten sonra" (1908-1915) gibi dört döneme ayırmak kolaylıkla mümkün olan şair, devrinin siyasî olaylarıyle de yakından ilgilenmiş[tir].

Akyüz, Fikret'in şiire okul yıllarında başladığını söyler. Bu dönemde okulda hocası Recaizade Mahmut Ekrem ve Fransızca dersleri sayesinde Batı edebiyatından haberdar olmuştur. Aynı zamanda Ekrem'in yerine geçen Muallim Naci'den de ders almış, bu şairlerin sanat anlayışlarını mukayese ederek daha çok Ekrem'in çizgisini takip etmiştir. Akyüz'e göre Fikret, *Servet-i Fünun* dergisinin başına geçene kadar

[325] Kocatürk, s. 676.
[326] Kocatürk, s. 676.
[327] Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1979.
[328] Akyüz, s. 79.

Ekrem-Hâmid etkisi altındadır. *Servet-i Fünun*'un başına geçtikten sonra yayımladığı "Hasta Çocuk" manzumesi ile kendi söyleyişini bulur.[329]

Akyüz Fikret'i değerlendirirken objektif bir edebiyat tarihçisi gibi hareket eder. Şairin ilk zamanlar tüm Servet-i Fünun şairleri gibi ferdî bir şair olduğunu ama ferdiyetçiliğin sınırlarını da bazı şiirleriyle zorladığını ifade eder. [330]

İlk zamanlar Fransız edebiyatından çok yine Ekrem-Hâmid kanalından gelen romantizmin etkisi ise, şairde daha uzun sürer. Romantizme ve devrin siyasî şartlarına bağlı ağır bir de ferdiyetçiliğin de Servet-i Fünun edebiyatında hüküm sürdüğü sıralarda, Fikret de bu genel eğilimden kurtulamamış ve "sanat, sanat içindir" formülüne bağlı kalarak, "Şehrâyîn"i yazdığı tarihe (1899) kadar, genellikle, ferdiyetçiliğin sınırını aşamamıştır. Fakat yeni Servet-i Fünun şairleri arasında Fikret ara sıra ve az da olsa, "Balıkçılar", "Ramazan Sadakası", "Nesrin", "Verin Zavallılara" gibi şiirleri ile bu sınırı en çok zorlayandır.

Akyüz'e göre Tevfik Fikret 1899'dan sonra ferdiyetçilikten toplumcu bir şair olmaya doğru adım atar ve bunu da François Coppee (Fransua Kope)'ye bağlar.[331]

1899'dan itibaren, Fikret'in sanat anlayışında ferdiyetçilikten toplumculuğa doğru- önce tamamiyle fikrî yapıda olan- bir kayma başlar. Bu tarihte François Coppee (Fransua Kope) nin La Greve des Forgerons (Demircilerin Grevi) isimli şiiri için *Servet-i Fünun*'a yazdığı bir makalede (Coppee'nin bir şiiri, sayı: 425), "içinde yaşanılan çevrenin olaylarını aksettiren" bir sanat anlayışının değerini belirtir. 1901 de Mehmet Emin'e yazdığı bir mektupta da şiiri "bir hayâl oyuncağı" saymadığını söyleyerek, bu şairin toplumcu yönünü över.

Akyüz, Fikret'in bu tarihten sonra tamamen toplumcu bir şair olduğunu ifade eder. Bunun ilk örneği olarak da "Şehrayin" manzumesini verir. Ardından Fikret'in toplumcu şair olarak en iyi çıkışının "Sis"le olduğunu belirtir.[332]

Şairin bu ilk çıkışını, bütün toplumu boğan hürriyetsizliğe karşı en muhteşem çıkışı olan Sis (1902) izler. Bu uzun ve şatafatlı manzumesi ile Fikret, içinde yaşadığı çevrenin siyasî, toplumsal ve ahlâkî bozukluklarını büyük bir kudretle aksettirir. Böylece yönelmiş olduğu bu istikametten, artık, bir daha geriye dönmeyecektir.

Fikret'in *Servet-i Fünun*'da çıkan son şiirinin 1900'de yayımlanan "Son Nağme" olduğunu söyler. "Sis"e kadarki yaklaşık iki yılda Fikret'in herhangi bir şiir

[329] Akyüz, s. 79.
[330] Akyüz, s. 80.
[331] Akyüz, s. 80.
[332] Akyüz, s. 80.

yazıp yazmadığını bilemediklerini de ekler. Şairin bu dönemi toplumcu bir şair olma yolunda psikolojik bir hazırlık olarak geçirdiği görüşündedir.

Tevfik Fikret'in "Sis"i yazdıktan sonraki sanat anlayışına değinen Akyüz, onun bu tarihten ölümüne kadar bu yoldan ayrılmadığını belirtir.[333]

"Sis"i yazdığı tarihten ölümüne kadar geçen on üç yıl zarfında şair, siyasî baskının ağırlığından başlayarak toplumsal bünyeyi yıkan manevî birçok unsurlara kadar, tamamiyle toplumcu bir muhteva içindedir. Bu muhtevanın ana teması ise, "Türkiye'nin medenî seviyesini Batı medeniyeti seviyesine yükseltmek"tir. Bu temanın siyasî kadrosunda "hürriyet" ve "yurtseverlik", toplumsal kadrosunda "batılılaşma" ve manevî kadrosunda ise "ahlâk" ve "idealizm" yer alırlar.

Fikret'in "Sis"ten sonra tamamen toplumcu şair olduğunu belirten Akyüz, onun ölümüne kadar devrin kötü politikasını şiirleriyle eleştirdiğini ifade eder:[334]

Bu manzumeler arasında en tanınmış ve çok büyük tepki uyandırmış olanlar: "Doksan Beşe Doğru", "Rübâb'ın Cevabı", "Hân-ı Yağma", "Sancâğ-ı Şerif Huzurunda"dır. Ölümüne yakın, çocuk şiirlerinden ibaret, *Şermin* (1915) i de yayınladı.

Akyüz, Fikret'i böyle genel hatlarla tanıttıktan sonra şairin sanatının iki aşamasından bahseder: Birinci aşama romantizmin etkisiyle savunduğu "sanat sanat içindir", ikinci aşama ise "sanat toplum içindir" anlayışıdır. Akyüz Fikret'in dönemlerini şiirlerinden örnekler vererek açıklar. Bu sırada mizaç özellikleriyle sanatı arasında bağlar kurar. Şairin iki dönemini üslubuna yansıyan yönleriyle tasvir eder:[335]

Fikret'in şiiri, sanat anlayışında geçirmiş olduğu iki ayrı ve zıt safhaya uygun olarak, ayrı özellikler gösterir. Romantizmin etkisinde bulunduğu, "sanat için sanat" yaptığı ilk safhada şiirlerinin başlıca temaları aşk ve tabiattır. Bu şiirler marîz bir hassasiyete, yumuşak ve zarif bir üslûba sahiptirler. Bu üslûbun karakteri ise, daha çok narratif (hikâyemsi) tir. "Toplum için sanat" yaptığı ikinci safhada, şiirinin ana teması "hürriyet"tir. "İnsan"a büyük değer veren, onu "Rabb-i mümkinât" (Gökten Yere, Halûk'un Defteri) olarak gören şair, onun hak ve hürriyetleri bahsinde son derecede hassastır. Bu bakımdan, insan hak ve hürriyetlerini herhangi bir şekilde ve ölçüde ortadan kaldıran her türlü kuvvete karşıdır. Bunun içindir ki sanatının birinci safhasında çok mâsum bir dindar olan şair, ikinci safhada - insanlara ağır bir şekilde hükmettikleri ve onları biribirine düşürdükleri için bütün dinlere karşı cephe alır (Tarih-i Kadîm, 1905). Dinlerin ve kuvvetlilerin insanlar arasında sebep oldukları sayısız boğuşmalardan ve haksızlıklardan bahsederken açıkça belirttiği "harp düşmanlığını (Tarih-i Kadîm, Halûk'un Vedaı, Halûk'un Âmentüsü, Hilâl-i Ahmer) şair hayatının sonuna kadar muhafaza etmiş ve bu sebeple, Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'na katılmasına şiddetle karşı koymuştu. İmparatorluğun bu savaşa katılması münasebetiyle ve eski bir geleneğe uyularak hükümetçe

[333] Akyüz, s. 81.
[334] Akyüz, s. 81.
[335] Akyüz, s. 82.

Peygamberin sancağının halk önüne çıkarılmasını vesile sayıp yazdığı Sancâğ-ı Şerîf Huzurunda manzumesi, onun harp düşmanlığının son güzel örneğidir. Şairin medeniyete ve ahlâka verdiği büyük değerde, onların insan hak ve hürriyetlerine gösterdikleri saygının hissesi büyüktür. Hürriyet mücadelesini 1908 e kadar gizli olarak ve bu tarihten sonra açıkça yapan şiirlerinde üslûp da, muhtevaya uyarak, çok etkili ve zaman zaman çok sertleşen bir hitabet üslûbudur. Bu şiirler, ayni zamanda, çok kuvvetli bir dış âhenge de sahiptirler. Sanatının başlıca iki önemli safhasındaki bu iki biribirine zıt ve değişik üslûp çeşitleri, onun, muhteva ile en uygun söyleyiş tarzını sağlamadaki inkâr edilemez gücünü de gösteren birer delildirler.

Akyüz'ün değerlendirmelerine baktığımızda öncelikle onun şairliğini, Servet-i Fünun içindeki yerini ve önemini teslim etttiğini görürüz. Bundan başka Fikret'in en çok tartışılan yönlerinden biri olan tarih ve din karşısındaki tavrını, yine şiirlerinden hareketle değerlendirirken, şaire tarafsız bir gözle bakma, onu devri ve kendi dünya görüşü içerisinde manalandırma çabasındadır.

Akyüz'ün edebiyat tarihinde, Fikret ile ilgili bölümün son paragrafında genel bir değerlendirmeye gittiğini görürüz: Burada şairin hayatı, şahsiyeti, edebi kişiliği, şairliği ve Türk şiirine yaptığı katkıları genel bir çerçeveye oturtur. Fikret'in Türk şiirini Batılı bir tarzda geliştirdiğini, yeni bir söyleyiş getirerek eski şiir tarzlarını kırdığını, aruzu başarılı bir şekilde Türkçeye uyguladığını, konuşma dilini şiire soktuğunu söyler. Ona göre Fikret'in sadece bir hatası vardır:[336]

Ancak, Servet-i Fünun hareketinin genel eğilimlerinden olan "Osmanlıcanın mükemmel bir dil olduğu" kanaatine onun da samimiyetle bağlanması, "ibtizâlden kaçınmak" düşüncesiyle şiirlerini Arapça ve Farsçanın istilâsına açık bırakmaktan çekinmemesi düştüğü tek büyük hatâ olmuş ve bu hatâ şiirlerinin, bugüne kadar birbirinin peşisıra gelen kuşaklarca anlaşılması imkânlarını gittikçe azaltmıştır.

Fikret'in hayatta olduğu sürece şöhretini devam ettirdiğini ve temiz ahlakıyla, sağlam karakteriyle, yurtseverliğiyle, hürriyet aşkıyla kazandığı itibarını bugün de sürdürdüğünü söyleyerek Fikret ile ilgili kısmı bitirir.

Ahmet Kabaklı'nın ilk baskısını 1965'te yapan *Türk Edebiyatı Tarihi'*nde[337] Fikret'in edebi kişiliği ve sanatçılığı ayrı başlıklar altında incelenir. "Sanatı" başlığında Fikret'in sadece nazım alanında eserler verdiğini söyler ve şiirlerini dört başlıkta toplar.[338] Bu başlıklardan ilki hariç diğerleri onun eserleridir. "İlk Denemeler" adını verdiği ilk başlıkta Fikret'in gençlik şiirleri değerlendirilir. Fikret'in bu dönemde

[336] Akyüz, s. 83.
[337] Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı Tarihi,* Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1966.
[338] Kabaklı, s. 685.

Divan şiiri nazım biçimlerini kullandığını, Muallim Naci ve Muallim Fevzi'den etkilenip onlara nazireler yazdığını ifade eder. Recaizade ve Hamid etkisinin de bu dönemde görüldüğünü ekler. Ayrıca bu dönemde Fikret'in II. Abdülhamid için bir şiir yazdığına Kabaklı da değinir.

İkinci başlık *Rübab-ı Şikeste'*de şairin en verimli olduğu 1895-1900 yılları arası ele alınır. Kabaklı'ya göre bu dönemi yansıtan *Rübab-ı Şikeste* kitabı, Servet-i Fünun'un havasını taşır:[339]

Rübab-ı Şikeste'deki şiirler, Servet-i Fünun akımının havasını sağlayan örnek şiirlerdir. Bu manzumelerde "sanat için sanat" görüşüne sımsıkı bağlanmış, aşk, aile, his, düşünce, tabiat, merhamet gibi tekcil temalar işlenmiştir. Şair, ancak seçkinler için edebiyat yapılabileceğini düşünmekte ve "Osmanlıca"nın üç dilli zengin sözcüğünden bol bol faydalanmaktadır. O sırada Mehmet Emin Yurdakul, halkın ve köylünün dertlerini anlatan *Türkçe Şiirler*'ini yayımlamıştır. Fikret ise bu şiirleri küçümsemektedir. Seçkinler için olan şiiri halkın anlamasında bir fayda olmadığını hatta zarar bulunduğunu düşünür. Onca, maddi sıkıntılar ezilmiş olan "avamın" hisleri incelirse, bu hayattan nefret edebilir. Şiirde halkçılığa ve halk diline şaşılacak bir inatla hücum ederek büsbütün aristokrat perdesinden konuşmaktadır. Böylece nazari planda sosyal hatta beşeri görüşler ileri süren T. Fikret somut (müşahhas) halk kütlesi hakkında hiç de iyileyici fikirler taşımamaktadır. Bu konuda gerçekten halkçı ve halk adamı olan M. Akif'ten iyice ayrılmakta. Halkın bir şiir ve felsefe duygusu taşıdığını 700 yıl önce sezip onların dili olmuş bulunan Yunus Emre'den hiç haberdar görünmemektedir. Halkçılık fikrini yalnız birtakım otomat insan yığınlarını gütmek onları zorla çalıştırmak, tepeden inme emirlerle yöneltmek manasına olan daha sonraki birtakım "ilerici-devrimci!" zümrelere öncülük etmektedir.

Fikret'i Mehmet Akif'le kıyaslayan Kabaklı, Akif tarafındadır. Fikret'in bir yandan sanat anlayışını ve bu konudaki görüşlerini verir bir yandan da onu olumsuz bir şekilde eleştirir. Akif'i gerçekten "halkçı" ve bir "halk adamı" olarak görürken Fikret'i halktan uzak ve hatta halkı tahkir eden bir tarafta görür.[340]

Aşağıya alacağımız edebi görüşün altında halkı hor görücü bir aristokrasi zihniyetinin itişleri "Veli Dayılar" gibi bir tabirden de kolayca anlaşılabilecektir.

"Bugün, mesela Veli Dayı'lar için, sırf onların anlayacağı gibi bir yazı dili tasavvur edemiyorum. Zaten ümmîler için yazan muharrir yoktur. Âmâlar için resim yapan musavvir olmadığı gibi… Ne yalan söyleyeyim, Osmanlıcanın bugünkü şu hali, şu ahengi bana o kadar hoş geliyor ki, değiştirmeye kıyılamaz sanıyorum."

Tanzimat ruhuna ve bugünkü halkçı milliyetçi anlayışımıza yüzde yüz aykırı olan bu görüşler, Cenap Şehâbeddin'in, Servet-i Fünun estetiğini anlatan fikirlere de tıpatıp uymaktadır.

[339] Kabaklı, s. 685.
[340] Kabaklı, s. 686

Kabaklı'nın değerlendirmelerinde edebiyat tarihini kaleme aldığı dönemlerin aktüalitesinden izler taşıyan ideolojik çatışmaları (ilerici, devrimci-gerici çatışması vb. gibi) besleyen zihniyetin gölgesi düşmüştür. Kabaklı da Fikret'i kendilerine idol edinen kitlelere, onun gerçekten "halkçı" olmadığını, dildeki sadeleşmeye duyduğu tepkiyi de örnek vererek, gösterme çabasındadır.

Kabaklı'ya göre *Rübab-ı Şikeste*'ye özellikle Ekrem'in etkisiyle bir ağlama hali hâkimdir. Burada "Karilerime" şiirini örnek gösterir ve Fikret'in amacının okuyucuyu ağlatmak olduğunu söyler. Fikret'teki hüzün temasının onun mizacıyla birlikte geliştiği ve bütün şiirlerine sirayet ettiğine değinir. Bireysel hüzünden toplumcu bir hüzne geçişinin ve toplumun ıstıraplarıyla acı duymasının François Coppe ve Sully Prudhom'un etkisiyle olduğunu savunur.[341] "Hasta Çocuk", "Balıkçılar", "Sarhoş", "Verin Zavallılara" şiirlerini de örnek olarak zikreder.

Kabaklı, şairin *Rübab-ı Şikeste*'ye sonradan dahil ettiği ve genellikle Fikret'i savunmak veya itham etmek için başvurulan şiirleri daha objektif bir çerçeve içine oturtmaya çalışır.[342]

Fikret'in 1900'den 1908'e kadar yazıp yayımlayamadığı (sonradan bir kısmını Rübab-ı Şikeste'nin ikinci baskısına eklediği) şiirlerinin başlıcaları: "Sis", "Tarih-i Kadim", "Hemşirem İçin", "Millet Şarkısı" ve "Rücu"dur. Bu şiirlerde Fikret, ferdi ıstıraplardan, siyasi ve sosyal görüşler alanına büyük bir atlayış yapar. Siyasi ezilişler karşısında kendi dertleri geriye itilmiş gibidir. Yahut daha doğrusu şair, kendi kötümser ruh halini bütün çevreye, olaylara ve topluluğa yaymıştır. "Sis"te, zulüm ve istibdat baskısı altında şahsiyet, iffet ve canlılığını kaybetmiş saydığı İstanbul'un bütün geçmişine müesseselerine, maddi manevi varlığına lanet edilmektedir. Ahlaksızlık, zulüm, haksızlık, riyacılık kınanmakta ve biçarelere acınmaktadır. "Tarih-i Kadim"de, materyalist bir çıkmaza düşmüş görünen şair, din, tarih ve maneviyata, ağır sözlerle hücum etmektedir. "Hemşirem İçin"de, kocasının kabalığı yüzünden ölen kız kardeşinin kara bahtı, bütün "kadınlık"ın ıstırabı olarak düşünülmektedir. "Millet Şarkısı", 1908 ihtilali olduğu sırada yazılmış bir umut ve diriliş şiiridir. Şair burada, canlılığı ve iyimserliği ile bir Namık Kemal hüviyetine bürünür. Tarihe ve manevi değerlere bir daha döner. "Rücu"da ise Meşrutiyetin verdiği geçici mutluluk içinde" Sis"te savrulan hakaretleri geri almış görünmektedir.

"Hayır hayır sana raci değil bu tel'inat"

[341] Kabaklı, s. 687.
[342] Kabaklı, s. 687.

"Haluk'un Defteri" adını verdiği başlıkta, Fikret'in kitabındaki şiirleri değerlendirir. Kabaklı, 1908-1911 yılları arasında yazılan şiirlerden oluşan bu kitabında Fikret'in bir şairden çok bir "devrimci" gibi hareket ettiği kanısındadır.[343]

> *Haluk'un Defteri* şairden ziyade devrimci, Batıcı, gelişmeci ve bazen materyalist bir fikir adamının manzum eseri gibidir. *Rübab-ı Şikeste*'den beri Fikret'in şiirinde adı geçen oğlu Haluk, yukarda saydığımız fikirlerle donatılmak istenen bir gençliğin timsali olarak alınmıştır. Şair, çok yerde oğluna seslenmek tekniği ile özlediği yeni cemiyete öğütler vermektedir.

Kabaklı'ya göre Fikret, hiçbir fikrî yönü olmadığı için bu eserinde savunduğu düşüncelerinde tutarsızdır. O da diğer edebiyat tarihçileri gibi şiirleri şairin mizacıyla bağlantılar kurarak değerlendirir:[344]

> Millet şarkısı'nda
> "Vaktiyle baban kimseye minnet mi ederdi
> Yok kalmadı hâşâ sana zillet pederinden"
> Diyen şair, bakarsınız Sis şiirinde:
> "Milyonla barındırdığın ecsâd arasından
> Kaç masiye vardır çıkacak pak u dırahşan"
>
> diye geçmişimizin büyük insanlarına hücum etmektedir.
> Yine birçok şiirinde maziye, dine, memlekete bağlı altın mısralar söyleyen vatanı "zümrüt bakışlı inci şetaretli kızcağız"a benzeten Fikret *Haluk'un Amentüsü*'nde,
> "Toprak vatanım nev-i beşer milletim"
> gibi kozmopolitizmden koparılmış mısralar yazmaktadır.

Bununla birlikte Kabaklı, Fikret'in *Haluk'un Defteri*'nde insanlığın huzura kavuşması için merhamet ve fazileti öne çıkarmasını destekler ve Fikret'e bu hususta hak verir. Üstelik Fikret'i söz konusu şirlerinde başarılı bulur.

"*Şermin"* başlığında Tevfik Fikret'in ömrünün son yıllarında kaleme aldığı çocuk şiirlerinden ve bu şiirlerin içeriğinden bahseder. Kabaklı, Fikret'in çocukları, kitabın içerisindeki esaslara göre yetiştirmek istediğini ve onun öğretmenlik yaptığı yıllardan çocuk ruhunu çok iyi tanıdığını dile getirir. Kitabın içindeki esasları özetleyerek verir ve sonunda Fikret'in çocuk kitabında inanç unsurunu ihmal etmiş olmasını eleştirir Türk insanını tarihi, coğrafyası ve manevî şartlarıyla bir bütün olarak tanımadığını iddia eder.[345]

---

[343] Kabaklı, s. 688.
[344] Kabaklı, s. 688.
[345] Kabaklı, s. 689.

Çocuklara iş zevki, sanat zevki, ahlak ve okuma zevki aşılanmalıdır. Her iyi iş biraz alın teri ister. "Alet işler, el öğünür" sözü yanlıştır. Araçlar, insan ve gayret sayesinde çalışır. Ayrıca çocuklara bir çalgı öğreterek, ruhlarını inceltmelidir. Çocukların zihninden batıl inançları sökmek gerekir. "Umacı öcü" gibi şeyler yoktur. Tabiatı sevdirmeli ve yoksullara acıma duygusu vermelidir. Fikret'in *Şermin*'de de manevi inançların lüzumunu belirtmemiş hatta onlara hor bakmış olması yine Türk halkını, tarihi, coğrafi, manevi şartları içinde tanımamasından doğan bir eksikliktir.

Ahmet Kabaklı, "Biçim ve Muhteva" bölümünde Fikret'in şiirini inceler. Fikret'in ilk olarak nazmı nesre yaklaştırdığını ve canlı bir ritim yakalayarak büyük bir iş başardığını ifade eder. Türk şiirine birçok alışılmadık mecazlar getirmesi bakımından Fikret'in çok başarılı olduğunu savunan Kabaklı, ressamlığına da gönderme yaparak şairin betimleme konusunda da çok iyi olduğunu ifade eder. Fikret'in şiirlerinde hayal-hakikat çatışmasının yoğunluğuna Kabaklı da temas eder. Bununla birlikte onun hüzün, karamsarlık, insanî düşünceler gibi konuları da şiire sokarak şiirin konularını genişlettiğini iddia eder.

Tevfik Fikret bahsinin sonunda Kabaklı, Fikret ile ilgili okunacak eserler listesi verir ve onun şiirlerinden birkaçını örnek olarak sıralar. Bu şiirler; "Bahar-ı Terânedar", "Balıkçılar", "Sabah Ezanında", "Yağmur", "Ömr-i Muhayyel", "Sis", "Millet Şarkısı", "Halûk'un Defteri", "Devenin Başı", "Halûk'un Âmentusu", "Halûk'un Vedaı", "Ferda", "Doksan Beşe Doğru", "Han-ı Yağma", "Siyah Bacı"'dır. Kabaklı'nın seçtiği şiirlere bakılırsa şairin her dönemine uygun örnekler verme amacında olduğu görülür.

Şükran Kurdakul'un 90'lı yıllardan sonra yayımlanması itibarıyla yeni diyebileceğimiz *Çağdaş Türk Edebiyatı*'nda[346] Tevfik Fikret "XX. Yüzyıl Şairi: Tevfik Fikret" başlığı altında incelenir. Kurdakul, giriş mahiyetindeki birkaç paragraftan sonra Fikret için şu alt başlıkları açar: "Sanatı", "Şiirinin Biçim Özellikleri", "Dünya Görüşü" ve "Yapıtları". Kurdakul, Tevfik Fikret'in Servet-i Fünun'a gelene kadar üslup ve öz olarak bir arayış içerisinde olduğunu söyler. Fikret'in bu ilk dönemlerinde etkilendiği şairlerin ismini verir.[347]

Lamartine, Baudelaire, Proudhomme'un şiirlerini çevirme deneylerine girişerek dil üzerinde düşünmeye başlıyordu. Daha sonra *Rübab-ı Şikeste*'nin sonunda "Eski Şeyler" başlığı altında

[346] Şükran Kurdakul, *Çağdaş Türk Edebiyatı*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1992.
[347] Kurdakul, s. 35.

yayımlanan bu evresinin ürünleri, "başkalarında kendini arayan birer kalem deneyleri" olarak kabul edilmiştir.

Fikret'in Servet-i Fünun'un başına geçtikten sonra şiirinde özde ve biçimde değişiklikler gerçekleştirdiğini söyleyen Kurdakul, okuduğu şairlerin de etkisiyle toplumsal bir bilinç düzeyine ulaştığını ekler.[348] Bu ön bilgilerden sonra Kurdakul "Sanatı" başlığını açarak Fikret'i incelemeye devam eder.

Kurdakul da Fikret'in şiirinin üç evreden oluştuğu yolundaki genel kabule katılır ve bu evreleri ayrı ayrı inceler. Kurdakul'a göre ilk evre "Servet-i Fünun hareketine kadar süren arayış yılları (1888-1896)" evresidir. Bu ilk evrede Fikret'in küçük yaşlardan başlayan iç dünyasındaki yankıların ve okuldaki hocalarının etkisiyle yazdığı şiirleri yer alır.[349] Kurdakul, Fikret'in Muallim Naci'nin eski ve Recaizade'nin yenilik anlayışları arasında bilinç bir seçme yapamadığını ve bu yüzden bu dönemin uzun bir arayış dönemi olduğunu söyler.[350] Kurdakul'a göre Fikret'in bu ilk arayış yıllarındaki şiirlerinde yenilik habercisi mısralar bulunmaktadır.[351] Fikret'in şiiri aruzun egemenliğinden kurtardığını ve bununla diğer Servet-i Fünunculara yol gösterdiğini iddia eder. Burada Kurdakul'un Fikret'in Aruzu bir Türk ölçüsü haline getirmesi yerine şiiri aruzun egemenliğinden kurtardığını ifade etmesi, bakış açısının bir neticesi olsa gerektir.

İkinci evrede "Servet-i Fünun (1896-1901) ve II. Meşrutiyet öncesi (1901-1908) dönemleri incelenir. Kurdakul'a göre Fikret, Servet-i Fünun döneminde yeni bir şiir tekniğine ulaşmıştır. Fikret'in sadece şekil olarak değil, içerik olarak da yeni bir düzeye ulaştığını belirten Kurdakul, onun bu dönemlerde toplumsal konulara da ilgi gösterdiğini söyler:[352]

> Kimi şiirlerinde acı veren gerçekleri yansırtırken öykü-şiir tekniğine özgü kuruluşlarla yer yer devrimci romantiklerde rastlanan konuları işler. Sokağı, köyü, çocuğu, kadını, yoksulluğu, olağanüstü olayları getirir şiire. İşlediği temalarla yol da açar. Kendisinden sonra gelenlere girişim gücü kazandırır.

Kurdakul, Fikret'in bu evredeki şiirlerinin içerik olarak umut dolu olduğunu söyler ve "Sabah Olursa"dan bir mısra vererek onun geleceğe seslendiğini ve gençlere güvendiğini de ekler. [353] "Mazi-Âti" şiirinde de geçmişe ve geleceğe yönelik

[348] Kurdakul, s. 35.
[349] Kurdkaul, s. 36.
[350] Kurdkaul, s. 36.
[351] Kurdkaul, s. 36.
[352] Kurdakul, s. 37.
[353] Kurdakul, s. 37.

fikirlerinin yer aldığını belirtir. "Tarih-i Kadim" hakkında Nurullah Ataç'ın görüşlerine dayanarak bu eserin tarih anlayışıyla alay ettiğini belirtir. Eserin ilk bölümünü edebiyat tarihine alan Kurdakul, Fikret'in tarih hakkındaki görüşlerine de yer verir. Onun savaş karşıtlığı, güçlülerin hep kazanmasına rağmen gelecek dünyada bunların hiçbirinin olmayacağını hayal etmesi yönündeki fikirlerine Kurdakul da katılır.[354]

Fikret'in son evresi için "Son yedi yılı" başlığını seçen Kurdakul, onun bu dönemde, "toplumu damarlarının atışında duyduğunu" ifade eder.[355] Asıl kişiliğini "Sis", "Ferda", "Millet Şarkısı", "Halûk'un Âmentüsü", "Han-ı Yağma" şiirlerinde bulduğunu iddia eder.

Şükran Kurdakul'un "Şiirinin Biçim Özellikleri" başlığı altında Tevfik Fikret'in şiirde yaptığı yenilikleri sıralar ve bunu örneklerle destekler. Kurdakul'a göre Fikret, kulak için uyak, konuşma dilinden faydalanma, Türkçeyi aruza uygulama gibi yeniliklerle şiire yeni bir yapı kazandırmıştır.[356] "Yağmur", "Balıkçılar", "Mai Deniz", "Halûk'un Bayramı" şiirlerinden mısralar veren Kurdakul, Fikret'in bütün güzelliğini ararken ölçüsüz bir şiire doğru yol aldığını söyler.[357]

"Dünya Görüşü" başlığında Fikret'in dünya görüşündeki değişikliklere ve bunun şiirine yansımalarını değerlendir. Fikret'in otuzlu yaşlarından sonra toplumun çıkarlarına yönelik hareket ettiğini savunur ve şiirlerini de bu doğrultuda yazdığını belirtir.[358]

> Yüzeyden bakılınca kötümser gören Tevfik Fikret'i çağdaşı edebiyatçılardan ayıran belirgin özelliklerinden biri de geçmiş, yaşanmakta olan zaman ve gelecek sürecine, tarihsel gerçekleri göz önünde tutarak bakmasıdır. Bu nedenle gelecek, soyut bir kavram olarak görünmez onun şiirlerinde. Kişilerle, kurumlarla, toplumla vardır.

Kurdakul, Marksist bir eleştiri yazarı ve edebiyat tarihçisi olarak Fikret'in şiirlerinde toplumsal konulara yönelmesini daha çok ön plana çıkararak verir. Onun hep ezilen insanlardan yana olduğunu belirterek karşı çıktığı şeylerin "devlet" ve "yasa" olmadığını, bunun yerine belli bir sınıfın veya zümrenin yasalar koymasına ve

[354] Kurdakul, s. 38.
[355] Kurdakul, s. 38.
[356] Kurdakul, s.39.
[357] Kurdakul, s. 39.
[358] Kurdakul, s. 40.

devleti yönetmesine itiraz ettiğini ifade eder. Bu iddiaları için örnek olarak "Doksanbeşe Doğru" şiirini verir. [359]

Kurdakul'a göre Fikret'in şiirlerinde toplumsal koşullar içinde var olmaya çalışan insan vardır. Aynı şekilde Fikret'in toplumun değişen koşullarını gördüğünü ve "kendisini dünyasal olana adayıp" inançları ile dönemin öncüsüolduğunu savunur.[360]

"Yapıtları" başlığı altında sadece Tevfik Fikret'in eserlerini kronolojik olarak vermekle yetinir.

"Kaynaklar" başlığında da Fikret üzerine yapılan çalışmalardan bazıları sıralanır. Daha sonra Kurdakul Fikret'in şiirlerinden seçmeler verir. Bu şiirler; "Perî'-i Şi'rime", "Ömr-i Muhayyel", "Halûk'un Bayramı", "Halûk'un Âmentüsü", "Balıkçılar", "Ferda", "Han-ı Yağma", "Millet Şarkısı", "Hazan Teyze", "Papatya"'dır.

Seyit Kemal Karaalioğlu'nun *Resimli Motifli Türk Edebiyatı Tarihi*[361](1982) diğer edebiyat tarihlerine göre farklı bilgiler içerse de dağınık bir görünüm arzetmektedir. Karaalioğlu, edebiyat tarihinde birçok kişiden alıntılar yapar. Bu da edebiyat tarihini karmaşık bir hale getirir. Karaalioğlu, edebiyat tarihinde Fikret'le ilgili neredeyse yeni hiçbir şey söylememiş, Fikret hakkında daha önceden verilen yargıları tekrarlamıştır.

Nazım Hikmet'in *Resimli Ay* dergisindeki Tevfik Fikret ile ilgili uzun bir yazısını alan Karaalioğlu, bu yazıdan sonra da birçok yazardan alıntılar verir. Nazım Hikmet'e göre Fikret anarşizmi savunmaktadır. Bunun en bariz delili "Bir Lahza-i Teahhur"dur. Ferdiyetçiliği, onu sürekli çelişkilere düşürmektedir. Ancak insaniyetçiliği takdir edilmelidir.

Karaalioğlu, Tevfik Fikret'in Atatürk üzerindeki etkisini "Atatürk Hayranlığı" başlığı altında değerlendirir. Burada Mustafa Baydar'ın anılarına yer verir. Mustafa Baydar'ın verdiği bilgiler ışığında Atatürk Fikret'in hürriyete düşkünlüğünü örnek almış ve onun bilhassa "Tarih-i Kadim" eserini methetmiştir. Atatürk'ün Mehmet Âkif'i sadece İstiklâl Marşı şairi olarak görmesine mukabil Fikret'i zamanın ötesinde bulur ve gerek şiirleri gerekse fikirleriyle vatana büyük hizmetleri dolayısıyla takdir

[359] Kurdakul, s. 40.
[360] Kurdakul, s. 41.
[361] Seyit Kemal Karaalioğlu, *Resimli Motifli Türk Edebiyatı Tarihi*, İnkılap ve Aka yayınları, İstanbul, 1982.

eder.[362] Bunun dışında Atatürk'ün Fikret'in bütün eserlerini okuduğunu, şiirlerini ezbere bildiğini, fikirlerinden ilham aldığını vurgulayarak verir. Seyit Kemal Karaalioğlu, Mustafa Baydar'ın anılardan oluşan bu bilgilerini hiç araya girmeden birkaç sayfa boyunca verir.

Karaalioğlu, Fikret'in şiirde yaptığı yeniliklerden de bahseder:[363]

> Şiirlerinde sağlam bir nesir yapısı, kendinden önceki şairlerde görülmeyen iç ve dış yenilikler; toplumsal konular, biçim, kafiye serbestliği; ustalıklı bir aruz görülür. Türk şiirinde insan, bilim, fen, teknik sevgisi onunla gelişir. Şiirimizi iç gözlemden dış gözleme, mistisizmden dinamizme kaydırır. Türk edebiyatının batılılaşma hareketinde bir dönüm noktası olan Servet-i Fünun akımının en önemli şairi Tevfik Fikret'tir. "Yerinde kullanmak şartıyla her kelimenin ayrı bir kuvveti, ayrı bir tabiatı, ruhu vardır. Avama bildirmek ve anlatmak için yazdığımız makalelerde tercihle en basitlerini, en açıklarını seçelim; fakat diğerlerini de yeri geldikçe edebi zevke ihtiyaç oldukça yazmak için saklayalım" görüşündedir. Tevfik Fikret, aruzu Türkçenin söyleniş ahengini bozmadan başarı ile kullanmış, anlamı birden çok beyitte tamamlayarak şiire konuşma dilini getirmiş, konu alanını tamamen genişletmiş, Türkçe şiir örgüsünde dillerde kalan bir söz, bir ses kompozisyonu, sağlam, ahenkli bir şiir dili yaratmış, şiirimizi getirdiği yeniliklerle, geleneksel olmaktan kurtarmıştır.

Karaalioğlu, yukarıda alıntıdan da anlaşılacağı üzere Fikret'in şiiriyle ilgili yeni tespitlerde bulunmaz. Burada önemli olan Nazım Hikmet'ten sonra Ziya Gökalp'ın 1917 yılı *Muallim* dergisinde çıkan "Tevfik Fikret ve Rönesans" yazısının tamamını edebiyat tarihine almasıdır. Bu yazıya göre Tevfik Fikret, edebiyatımızın rönesansını gerçekleştirmiştir. Gerek dilde gerek konularıyla şiire yeni soluk getirmiştir.[364]

"Batılı Sanat Anlayışı" başlığında Tevfik Fikret'in Batı edebiyatından etkilenmesi üzerinde durulur. Karaalioğlu'na göre Batı tarzı olan soneyi edebiyatımızda ilk kullanan kişi Tevfik Fikret'tir. Aynı şekilde aruzu Türkçe'de başarılı bir şekilde kullanan da odur.[365]

> Edebiyatımızın nazım yeniliğini tam bir Batılı anlayışla, en ince özelliklerine kadar gerçekleştiren şair Tevfik Fikret'tir. En büyük yardımcısı ise zevkindeki incelik ve sağlamlıktır.

[362] Karaalioğlu, s. 624.
[363] Karaalioğlu, s. 632.
[364] Karaalioğlu, s. 635.
[365] Karaalioğlu, s. 636.

Karaalioğlu "Sosyal Istırapları" başlığı altında da şairle ve şiiriyle ilgili yeni değerlendirmelere gitmez.[366] Ancak burada da Nazım Hikmet ve Ziya Gökalp'tan sonra Asım Bezirci'nin Tevfik Fikret hakkındaki uzun yazısına yer yerir. Ardından A. Kadir'in sadeleştirdiğini söylediği "Tarih-i Kadim" ve "Halûk'un İnancı" şiirlerinden sonra "Sis"in metinlerini ilave eder.

"Fikret Üzerine" başlığı altında da Salih Keramet Nigar'la yapılan bir röportaja yer verir.

"Amerikalı Gözüyle Fikret" başlığında ise Robert Kolejde öğretmenlik yapan Stanwodd Cobb isminde bir Amerikalının Fikret ile ilgili izlenimleri yer alır. Cobb Türkiye'de geçirdiği yıllar üzerine bir hatıra kitabı yazmış ve içinde Fikret'e hayli geniş yer vermiştir. Cobb onu, Hâmid'den sonra ikinci büyük şair olarak görmüş, "Sis'i İngilizceye tercüme etmiştir. [367]

Yazının devamında Fikret'in karakterinden ve dönemin havasından ve şairin toplumsal hadiselere verdiği tepkilerden bahsedilir.

Karaalioğlu, bu başlıktan sonra Fikret'in "Promete", "Mai Deniz" ve "Devenin Başı" şiirlerini verir ve ardından "Çağdaş Uygarlığı" başlığını açar. Burada gerek öğretmen gerek şair kimliğiyle "gericiliğe, insanları birbirine düşüren savaş vb." hadiselere karşı çıkan Fikret, bir "kahraman, örnek bir insan", toplumcu gerçekçi eleştiri kuramının terminolojisiyle söyleyecek olursak "olumlu sanatçı tipi" olarak yüceltilir.

Karaalioğlu "Çığır Açıcılığı" başlığında Fikret'in şiirde yaptığı yenilikleri tekrarlar. Fikret'in Batılı edebiyatı bilinçli şekilde edebiyatımıza soktuğunu, bir ressam gibi şiirlerini işlediğini, aruzu ustaca kullandığını, birçok konuda yazma hüneri gösterdiğini ifade eder.

"Eserlerinin En Ünlüleri" başlığı altında şairin eserlerine yer verir ve "Han-ı Yağma" şiiriyle Fikret bahsini tamamlar.

İnci Enginün'ün 21.yüzyılda yazılmış edebiyat tarihlerinin en kapsamlısı diyebileceğimiz *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*[368] kitabı, türleri esas alır. Enginün Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar verilen edebi türleri kronolojik gelişim çizgileriyle inceler.

[366] Karaalioğlu, s. 638.
[367] Karaalioğlu, s. 665.
[368] İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2015.

Enginün, Fikret'in sanatçılığını eserleri ve şiirleri üzerinden değerlendirir. Onun Türk şiirindeki etkisinin Namık Kemal'inki ile aynı olduğunu söyler.[369] O da Fikret'in şiirindeki gelişim çizgisini ilk örneklerden itibaren değerlendirir. Ona göre *Rübab-ı Şikeste* Servet-i Fünun'un estetiğini yansıtmaktadır.[370] Bu kitabı incelerken Mehmet Kaplan'ın tasnifinden istifade eder.

Fikret'in "Sis" şiirini bir lanetleme olarak gören Enginün, onun bu şiirdeki öfkesini istibdat dönemindeki baskılarla açıklar. Meşrutiyet'in ilanından sonra "Rücu" şiiri ile bu lanetlemesini geri almıştır.[371] Fikret'in 1901'den sonra üslubunun değiştiğini söyleyen Enginün, onun bu dönemde çok farklı şiirler yazdığına değinir ve bu şiirlerin adlarını verir.

Enginün de Tevfik Fikret'in "emekçi" bir şair olduğunu tekrarlar Şairin edebiyata kimlerin etkisinde hangi vesileyle başladığını, kendi şiirini nasıl bulduğunu, sözgelimi şiiriyle resim yeteneğini nasıl birleştirdiğini örneklerden hareketle verir.

Enginün'ünün aktardığına göre Fikret'i yeni şiirle Recaizade Mahmut Ekrem tanıştırmıştır.[372] Aynı şekilde Fikret'in kendi üslubunu bulmasında Fransız şiirinin etkisinden bahseden Enginün, şairin çeviriler yaptığını ve bu çevirilerde gelecekteki şiirlerini müjdeleyen mısraların olduğunu savunur.[373]

Enginün, "Süha ve Pervin" şiirinden başlayarak Fikret'in ilk şiirlerindeki ruh haliyle sonraki şiirlerindeki ruh halini karşılaştırır ve Fikret'in zamanla "ben"in şiirinden "biz"in şiirine geçtiğini tekrarlar. Burada örnek olarak "Gayya-yı Vücut" ve "Ömr-i Muhayyel" şiirlerindeki yapı güzelliğine vurgu yapar.

Enginün'e göre Fikret parnas şair ve şiirlerinden etkilenmiştir. "Resim Yaparken" şiirini örnek veren Enginün, Fikret'in "şiirlerini ince ince işlediğini ve duygu ile şekli birleştirmek için çabaladığını" söyler.[374] Fikret'in sone tarzını çok kullandığını ve bu tarzın da parnaslardan geldiğini söyleyen Enginün, diğer güzel sanatların da Fikret'in şiirinde kendisine yer bulduğunu ekler. Aşk ve tabiat tasvirlerinden sonra Fikret'in zavallılara duyduğu acımayı da tasvir ettiği şiirlerinin olduğunu ve bunları François Coppe'nin etkisiyle yazıldığını söyleyen Enginün, Fikret'in bu şiirlerinde hitap ettiği kişilerin halktan olmadığını savunur.

[369] Enginün, s. 534.
[370] Enginün, s. 535.
[371] Enginün, s. 536.
[372] Enginün, s. 537.
[373] Enginün, s. 538.
[374] Enginün, s. 541.

Fikret'in şiirlerindeki tema zenginliğini verirken "Hemşirem İçin" şiiri üzerinde uzunca durur. Bu şiirle Tevfik Fikret'in Tanzimat'tan beri devam edegelen kadın problemleriyle yakından alakadar olduğunu göstermek ister. Enginün, Halûk'tan hareketle Fikret'in gençler ve geleceğe umutlar beslemesini olumlu bulur. Şairin şiirlerindeki "semboller"i devrin gelişmelerinin bir neticesi olarak görür. Bu bağlamda "Sis", "Rücu", "Sabah Olursa" şiirleri üzerinde durur. [375] Şairin en çok tepki gören eseri olarak "Tarih-i Kadim"in öneminden genel hatlarıyla bahseder. [376]

Enginün de *Haluk'un Defteri'*nin şair tarafından hazırlandığını tekrar eder ve peşi sıra yapısını ilginç bulduğu "Gökten Yere" şiiri üzerinde durur. Ona göre Tanzimat'ın öncü şairleri Şinasi ve Namık Kemal'in fikirleri Tevfik Fikret'e de tesir etmiştir. "Halûk'un Amentüsü"nde yeni insan tipinin çizilmesinde, vatan sevgisinin şekillenmesinde Şinasi ve Namık Kemal'in izlerini görmemek mümkün değildir. [377]

Fikret'in son zamanlarında çocuklar için *Şermin* adlı bir eser yazdığını söyleyen Enginün, "Doksanbeşe Doğru" ve "Revzen-i Mahlû" şiirleriyle İttihat ve Terakki'yi eleştirdiğini de ekler. *Tarih-i Kadim'e Zeyl* şiirinde kendi ruh serüvenini anlattığını söyler ve böylece Fikret'in eserleriyle ilgili değerlendirmelerine son verir.

Tevfik Fikret'in üsbulunu değerlendirirken de Mehmet Kaplan'ın tespitlerinden ve fikirlerinden istifade eder. Dolayısıyla Enginün, tıpkı hocası Kaplan gibi Fikret'i ve şiirini değerlendirirken objektif bir edebiyat tarihçisi ve eleştiri yazarı tavrıyla hareket eder.

Tevfik Fikret'in "Edebi Kişiliği ve Şairliği" başlığını verdiğimiz bu bölümde edebiyat tarihinde onun edebi kişiliğinin ve sanatçılığının hangi yönleriyle ele alındığını tespit etmeye çalıştık. Şehâbeddin Süleyman'dan başlayarak İnci Enginün'e kadar gelen edebiyat tarihlerinde Tevfik Fikret'in edebi kişiliği ve şairliği hakkında varılan ortak yargı, onun Servet-i Fünun döneminin "ruhu" olduğudur. Bütün edebiyat tarihçileri gerek öznel gerekse nesnel bir yaklaşımla Tevfik Fikret'in Servet-i Fünun'un oluşmasında en etkili kişi olduğunu belirtirler.

İlk edebiyat tarihleri, ders kitabı mahiyeti taşıdığı için Tevfik Fikret'in edebi kişiliği ve şairliği konusunda daha öznel yargılar yer alır. Sonraki yıllarda edebiyat

[375] Enginün, s. 544.
[376] Enginün, s. 546.
[377] Enginün, s. 548.

tarihçiliğinin çerçevesinin çizilmesiyle ve Cumhuriyet'le birlikte ders kitaplarının ayrıca hazırlanmasıyla edebiyat tarihleri gerçek hüviyetine kavuşur.

Edebiyat tarihçilerinin kendisi de bir okur olduğu için yazdıkları edebiyat tarihinde de bu okur bakış açısı kendisine yer bulur. Ayrıca edebiyat tarihçilerinin Tevfik Fikret'e veya onun edebi kişiliği, sanatçılığı ve şiirinin mevzularına olan yakınlığı veya uzaklığı edebiyat tarihlerine yansımaktadır. Şehâbeddin Süleyman'ın şair kişiliği ile Fecr-i Âti topluluğunun önemli kişileri arasında yer alması ve yeni edebiyat taraftarı olması onun Tevfik Fikret hakkındaki yargılarını öznel yapar. Yine İsmail Hikmet Ertaylan'ın Tevfik Fikret'in öğrencisi olması, bir müddet Fikret'le aynı dergide yazılar yazması ve Fikret Mekteb-i Sultani müdürü iken Ertaylan'ın orada öğretmen olması, onun hakkındaki yargılarını da etkiler. Nihat Sami Banarlı'nın edebiyat tarihinde ise Fikret vatan, din, bayrak, asker gibi değerlere şiirlerinde "saldırdığı" için ağır eleştirilere uğrar. 1948 yılında ilk baskısı yapılan bu edebiyat tarihinin Cumhuriyet döneminde yazılması Tevfik Fikret'e olan bu yaklaşımda etkilidir. Vasfi Mahir Kocatürk, Tevfik Fikret'in "kutsal değerlere" olan yaklaşımını eleştirirken Nihat Sami Banarlı kadar sert bir üsluba sahip değildir. Fikret'e hak verdiği noktalar da vardır. Şükran Kurdakul ise Tevfik Fikret'in şairliğini toplumcu bir çerçeveden ele alır. Kenan Akyüz ve İnci Enginün'ün edebiyat tarihleri, incelediğimiz edebiyat tarihleri arasında en nesnel olanlarıdır. Bu iki edebiyat tarihçisi Tevfik Fikret'in edebi kişiliğini ve şairliğini açıklarken öznel yargılardan kaçınırlar.

Bütün edebiyat tarihçileri Tevfik Fikret'in çok iyi bir şair olduğunu kabul ederler. Aruza Türkçe söyleyişi onun getirdiği konusunda hemfikirdirler. Ayrıca Batılı tarzda şiirin en güçlü örneklerini de onun verdiği görüşündedirler.

İKİNCİ BÖLÜM

DERS KİTAPLARINDA TEVFİK FİKRET

İlk edebiyat tarihleri ders kitabı olarak hazırlanmıştır. Cumhuriyetle birlikte okulların tek bir çatı altında toplanmasıyla ders kitapları hususî bir şekilde çıkarılmaya başlanır. Biz bu bölümde ders kitabı olarak okutulan edebiyat tarihlerinden bahsetmeyeceğiz. Önceki bölümlerde söz konusu edebiyat tarihlerini incelediğimiz için burada sadece isimlerini zikretmekle yetineceğiz.

Şehâbeddin Süleyman'ın *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye*'si, İbrahim Necmi Dilmen'in *Tarih-i Edebiyat Dersleri*, İsmail Habip Sevük'ün *Yeni Edebi Yeniliğimiz,* Agâh Sırrı Levend'in *Edebiyat Tarihi Dersleri,* Mustafa Nihat Özön'ün *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi* ders kitabı olarak hazırlanan edebiyat tarihleridir.

İnceleyeceğimiz ders kitaplarının başında Cumhuriyet döneminin ilk ders kitaplarından biri olan Ali Canip Yöntem'in *Edebiyat'ı*[378] (1928) gelir. Ali Canip, bu ders kitabını vezinlere ve edebi türlere göre sınıflandırmıştır. "Aruz Vezni" başlığında Tevfik Fikret'in şiirlerinden örnekler yer alır. Bu şiirler, "Teşrinievvel", "Baharı Teranedar", "Bir Sabah İdi", "Sabah Ezanında", "Yağmur" şiirleridir.

"Didaktik Nevi" başlığı altında da Tevfik Fikret'in "Mazi ve Ati" şiirine yer verir. Ali Canip bu eserinde sadece şiirleri örnek olarak verir ve onları herhangi bir incelemeye tabi tutmaz.

Demokrat Parti döneminde basılan Abdurrahman Nisari'nin *Metinli Türk Edebiyatı IV*[379] (1954) Tevfik Fikret'ten "Edebiyat-ı Cedide" başlığı altında bahseder. Tevfik Fikret'in "Balıkçılar", "Yağmur", "Sis", "Doksanbeşe Doğru", "Haluk'un Vedaı", "Devenin Başı", "Siyah Bacı" şiirlerini örnek olarak ders kitabına almıştır. Bu şiirlerden sonra "Seçme Parçalar" "Romanların Tesiri" ve "Toplu Bilgi" başlıklarıyla genel bir değerlendirme yapmıştır. Nisari, örnek verdiği şiirleri üç başlık altında incelemiştir. "Dil Üzerinde Çalışmalar", "Düşünceler Üzerinde Çalışmalar" ve "Tür ve Şekil Üzerinde Çalışmalar". Bu başlıklar altında örnek verdiği şiiri açıklamıştır. Şiirleri vermeden önce o şiir hakkında genel bilgilerle şiire hazırlık yapar. "Seçme Parçalar" başlığında Tevfik Fikret'in farklı mısralarını örnek olarak verir. "Romanların Tesiri" başlığında Tevfik Fikret'in *Servet-i Fünun*'daki "Musahabe-i

[378] Ali Canip Yöntem, *Edebiyat*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1929.
[379] Abdurrahman Nisari, *Metinli Türk Edebiyatı*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1954.

Edebiye" adındaki makalelerden bir tanesini alır. Bu makaleyi de şiirlerde olduğu gibi üç başlık altında inceler. "Toplu Bilgi" başlığında ise Tevfik Fikret'in hayatı, şahsiyeti, edebi kişiliği, sanatçılığı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

Demokrat Parti döneminde ilk basımı yapılan Cevdet Kudret'in *Örneklerle Edebiyat Bilgileri 1*[380] (1954-1955) iki kısımdan oluşur. Birinci kısım "Anlatım Yolları", ikinci kısım ise "Anlatım Çeşitleri"dir. "Anlatım Yolları" kısmında nazımdan, nesirden, hece ölçüsü ve kalıplarından, aruzdan ve aruz kalıplarından, kafiyeden, halk ve divan edebiyatının nazım biçimlerinden, yeni ve klasik nazım biçimlerinden bahsedilir. "Anlatım Çeşitleri" kısmında ise düz ve mecazlı anlatımın çeşitleri üzerinde durulur.

Bu ders kitabında Tevfik Fikret'e hususî bir değer verilmemiştir. Cevdet Kudret, anlatmak istediği konuyu kısaca özetleyerek bu konu hakkında örnek metinler vermiştir. Tevfik Fikret'in "Çınar" şiirini "Nazmın Nesre Yaklaştırılması" başlığında örnek olarak göstermiştir.[381] "Hür Bir Şair" ve "Yağmur" şiirlerini aruzun düz kalıpları bölümünde[382], "Tarih-i Kadim", "Sabah Olursa", "Millet Şarkısı" şiirlerini de karışık kalıplar bölümünde örnek olarak ele almıştır. [383]

Klasik nazım biçimleri başlığı altındaki "terza-rima" bölümünde Tevfik Fikret'in "Şehrâyîn" şiiri örnek olarak verilir. Solok, bu nazım biçiminin ilk defa Fikret tarafından kullanıldığını belirtir.[384] "Doksan Beşe Doğru" şiiri "Düzenli Nazım Biçimleri" başlığının "Beşli" bölümüne alınmıştır.[385] Solok bu şiirin hemen başında şiirle ilgili kısa bir bilgi verir. "Özgür Müstezat" bölümünde de "Sen Olmasan" şiiri verilir. [386]

Burada dikkat çekici olan, Cevdet Kudret'in "Yağmur" ve "Sen Olmasan" şiirleri dışında, Fikret'in daha çok toplumsal meselelere yönelen, öfkesini ve kinini ifade eden şiirleri kitabına almasıdır.

"Anlatım Çeşitleri" başlıklı ikinci kısımda şairin "Devenin Başı" şiiri "mecazlı anlatım" [387], "Müsâhabe-i Edebiyye" "Türk edebiyatında mecazlı anlatımın geçirdiği

[380] Cevdet Kudret Solok, *Örneklerle Edebiyat Bilgileri 1*, İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul, 1980.
[381] Solok, s. 45.
[382] Solok, ss. 133, 139.
[383] Solok, ss. 148, 151, 157.
[384] Solok, s. 406.
[385] Solok, s. 431.
[386] Solok, s. 443.
[387] Solok, s. 475.

evreler"[388] ve "Sabah Olursa" şiiri "Üslup" bölümlerine[389] dahil edilmiştir. "Sabah Olursa" şiiri yüksek üsluba uygun örnek olarak verilmiştir.

Cevdet Kudret'in *Örneklerle Edebiyat Bilgileri 2*[390] (1954-1955) kitabı da iki kısımdan oluşur. Birinci kısım "Edebiyat Akımları" ikinci kısım ise "Edebiyat Türleri"ne ayrılmıştır. "Edebiyat Türleri" kısmında yer alan "Şiir" bölümündeki didaktik, yergi, manzum mektup ve eglog türlerinde Tevfik Fikret'in şiirlerine yer verilmiştir. Didaktik şiirde "Haluk'un Vedaı"[391], yergide "Hân-ı Yağma"[392], manzum mektupta "Cevap"[393], eglogda ise "Bir İçim Su"[394] şiirleri yer almıştır. Mektup türünde de Fikret'in Tevfik Fikret'ten Süleyman Nazif'e[395] yazısı örnek olarak verilmiştir. Bütün bu örnekler, Cevdet Kudret'in ilgili başlıklar altında Tevfik Fikret'e mutlaka yer verme çabasının göstergesidir. Bir başka ifadeyle Kudret'in bu tercihleri, söz konusu türlerle ilgili bir örnek bulmak istediğinde aklına ilk gelen şairlerden birinin Tevfik Fikret olduğu kanaatini uyandırmaktadır.

Yine Demokrat Parti döneminde ilk basımı yapılan Mustafa Nihat Özön ve Kemal Demiray'ın birlikte hazırladıkları *Türk Dili ve Edebiyatı Lise III*[396] (1958) kitabı, devirlere göre hazırlanmıştır. Buna göre Divan edebiyatıyla başlanmış, Cumhuriyet devri edebiyatıyla bitirilmiştir. Son bölüm Batı edebiyatına ayrılmıştır.

Tevfik Fikret'e "Edebiyat-ı Cedide" başlığı altında yer verilmiştir. Bu bölümde öncelikle "Edebiyat-ı Cedide" hakkında genel bilgiler verilmiş, bu bağlamada oluşumu, temsilcileri, sanat anlayışları ve dağılmasından bahsedilmiş, ardından Fikret'e geçilmiştir. Özön'le Demiray Fikret'ten üç şiire yer vermiş; bunlardan ikisini incelemeye tabi tutmuş, üçüncüsünü ise okuma metni olarak vermişlerdir. Seçtikleri ilk şiiri Fikret'in sosyal mesaj vermeye yönelik şiirlerinden "Ferdâ"dır. İkincisi ise Kaplan'ın da ifade etiği gibi "Fikret'in kendi tarzında en muvaffak olduğu manzumelerden"[397] "Yağmur"dur. "Yağmur", yazıldığı zamandan beri birçok antolojiye alınmıştır. Bu şiirin beğenilmesine sebep, muhteva ile şekil ve üslup

[388] Solok, s. 495.
[389] Solok, s. 518.
[390] Cevdet Kudret Solok, *Örneklerle Edebiyat Bilgileri 2*, İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul, 1980.
[391] Solok, s. 145.
[392] Solok, s. 148.
[393] Solok, s. 160.
[394] Solok, s. 172.
[395] Solok, s. 350.
[396] Musatafa Nihat Özön, Kemal Demiray *Türk Dili ve Edebiyatı Lise III,* İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul, 1973.
[397] Kaplan, *Tevfik Fikret* .. s.125.

arasında güzel bir ahenk kurulmasıdır."[398] Özön ve Demiray'ın ders kitabında, şiirleri incelemek için "1. Kelimeler, 2. Parça, 3. Plan, 4. Dil, 5. Dilbilgisi" başlıkları açılmıştır. "Halûk'un Vedâı" şiiri ise okuma metni olarak verilmiş, bir incelemeye tabi tutulmamıştır.

1975 yılında ilk basımı yapılan Özdemir Sarıca, Mahir Ünlü ve Ömer Özcan'ın birlikte hazırladıkları *Türk Dili ve Edebiyatı II*[399] kitabı İslamiyet'ten önceki edebiyattan başlayarak yirminci yüzyıla kadar gelir. Esas İtibarıyla kitap, Fuat Köprülü'nün tasnifine göre hazırlanmış ve buna göre de "İslamiyet'ten Önceki Türk Edebiyatı", "İslamiyet'in Kabulünden Sonraki Türk Edebiyatı" ve "Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatı" başlıkları açılmıştır. Tevfik Fikret, "Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatı" başlığının "Edebiyat-ı Cedide" bölümünde ele alınmıştır.

Sarıca, Ünlü ve Özcan da Edebiyat-ı Cedide'den kısaca bahsettikten sonra Fikret'ten önce "Yağmur" şiirini almışlar ve genel hatlarıyla incelemişlerdir. Bu bölümde kelime açıklamaları ve metnin daha iyi anlaşılması için sorulara yer verilmiştir. "Yağmur" şiirinden sonra "Seza" ve "Balıkçılar" şiirleri de aynı yöntemle incelenmiştir.

Yine aynı yazarlara ait olan *Türk Dili ve Edebiyatı III*[400] kitabında da Tevfik Fikret'e yer verilmiştir. Bu kitapta, bir önceki kitaptan farklı olarak dönemler, Divan edebiyatından başlatılmış; Cumhuriyet devriyle bitirilmiştir. Bir önceki kitapta "Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatı" başlığına çok yer verilmezken bu ikinci kitapta bu dönem ve bu dönemden sonrakiler detaylı bir şekilde incelenmiştir. Tevfik Fikret bu kitapta sadece şiir örnekleriyle değil, hayatı ve eserleriyle de yer almıştır. "Edebiyat-ı Cedide" başlığında incelenen Fikret; Ziya Gökalp'ın bir yazısıyla tanıtılır. Bu yazı daha önce de denk geldiğimiz *Muallim* dergisindeki "Tevfik Fikret ve Rönesans" başlıklı yazıdan kısa bir alıntıdır.

Bu girişten sonra Fikret'in önce "Mâi Deniz" şiiri alınmış ve incelenmiştir. Daha sonra "İzler", "Doksanbeşe Doğru", "Promete" ve "Ferdâ" şiirleri örnek verilmiş, bu şiirler, çeşitli yönlerden incelemeye tabi tutulmuştur. Son olarak Tevfik Fikret'in hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Fikret'in doğumundan

---

[398] Kaplan, *Tevfik Fikret…* s.125.
[399] Özdemir Sarıca, Mahir Ünlü, Ömer Özcan *Türk Dili ve Edebiyatı II,* İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul, 1976.
[400] Özdemir Sarıca, Mahir Ünlü, Ömer Özcan *Türk Dili ve Edebiyatı III,* İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul, 1976.

başlayarak ölümüne kadarki sürede; okul ve basın hayatından, şairliğinden ve yazdığı şiirlerden özet şeklinde bahsedilmiştir.

1976-1977 yıllarında ilk baskısı yapılan ve edebiyat inceleme ve araştırmalarında türlerin tarihine çok önem veren R. Wellek'i çalışmalarında sık sık zikreden Mehmet Kaplan'ın *Edebiyat Lise II*[401] türlere göre düzenlenmiş bir ders kitabıdır. Kaplan sırayla "Hikâye", "Şiir", "Tiyatro ve "Deneme" türlerine yer vermiş ve her bir türü kronolojik değerlendirmeye tabi tutmuştur.

"Şiir" bölümünde şu başlıkları açmıştır: "İslamiyet'ten Önceki Devir", "İslami Devir Türk Şiiri" ve "Avrupaî Şiir". Tevfik Fikret, "Avrupaî Devir" başlığının "Servet-i Fünun Şiiri" alt başlığı altında incelenmiştir.

Kaplan, ilk önce Servet-i Fünun şiiri hakkında kısa bir bilgilendirme verir. Bu dönem şiirinin, *Servet-i Fünun* dergisi etrafında toplanan gençlerin, bu dergide yazdıklarıyla şekillendiğini söyler ve bu gençlerin büyük yenilikler yaptığını da ekler.[402] Bu yeniliklerin şekilde, muhtevada ve üslupta olduğunu belirten Kaplan, üç maddeyle bu yenilikleri sıralar. Birinci maddede şekildeki yeniliklere değinerek aruz vezninin çeşitli kalıplarının kullanıldığını, kafiye düzenin değiştirildiğini ve Tevfik Fikret'in kalemi kalbe bağlamak gayesiyle, şekli, duygulara uydurmak istediğini söyler.[403] Muhtevadaki yeniliklerde ise II. Abdülhamit devrinin baskısı altında sosyal konulara yer verilmediğine, karamsarlık, uzaklara kaçma, hayalcilik gibi temlerin çokça kullanıldığına değinilir. Üslupta yaptıkları yenilikleri de halk dilinden uzak, yeni hayalleri ifade eden tamlamalar kullanılması ve şiiri resme yaklaştırma olarak veren Kaplan, son olarak Fikret'in II. Meşrutiyet'ten sonra yetişen gençlere yeni bir dünya görüşü kazandıran politik ve sosyal konulu şiirler de yazdığını ifade eder.

Mehmet Kaplan, Tevfik Fikret'in önce hayatı hakkında bilgi verir. Onun bir memur çocuğu olduğundan ve dönemin en iyi okulu Galatasaray Sultanisi'nde okuduğundan ve burada Recaizade Mahmut Ekrem'in öğrencisi olarak genç yaşta şiire başladığından söz eder. *Servet-i Fünun* dergisinde şiirlerini yayımlayan Fikret'in döneminin en kudretli şairi olduğunu belirtir. Onun ilk dönem şiirlerinin hayallerden ibaret olduğunu ama şairin II. Meşrutiyetle birlikte sosyal konulara yöneldiğini dile getirir. O da şairin hem hayatında hem de ölümünden sonra en çok tartışmalara konu olan "Tarih-i Kadim" şiirinden bahseder. Kaplan, Fikret'in şahsî hayatında ahlaklı

[401] Mehmet Kaplan, *Edebiyat Lise II*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977.
[402] Kaplan, *Edebiyat…* s. 138.
[403] Kaplan, *Edebiyat…* s. 138.

olduğunu, materyalist ve hümanist bir görüşe sahip olsa da memleketine bağlı bulunduğuna da değinir.

Son olarak Fikret'in şiire getirdiği yeniliklere de değinen Kaplan, onun şiirlerinden örnekler vererek şiir incelemesine geçer. Fikret'in aruzu konuşma diline yaklaştırdığını, duygu ve düşüncelerini bir tablo gibi ortaya koyduğunu ve isim, sıfat, zarflar arasında yeni ve değişik bağlantılar kurduğunu belirtir.[404] Fikret'in şekli, ele aldığı konunun emrinde kullandığını söyleyen Kaplan, onun mizaç ve karakteri, dünya görüşü, şiirinin konuları ve üslubuyla Tanzimat'tan sonra Türk şiirinde kendine has bir yer tuttuğunu dile getirir.[405]

İnönü döneminde ilk baskısı yapılan Nihat Sami Banarlı'nın *Metinlerle Edebi Bilgiler* adlı ders kitabının 1981 yılında *Metinlerle Türk ve Batı Edebiyatı Lise 1*olarak değiştirilip yayımlandığını düşünüyoruz. Bu ders kitabı daha çok bir antoloji niteliğindedir.[406] Kitabın tasnifinde dönemler esas alınmıştır. Tevfik Fikret'ten de "Ferda" ve "Çınar" şiirleri seçilmiş, bu şiirler, "dil, üslûp ve konuları" bakımından tahlil edilmiştir.

Nihat Sami Banarlı'nın *Metinlerle Türk ve Batı Edebiyatı Lise 2* (1981) kitabı dönemlere göre sınıflandırılmıştır.[407] Burada da Tevfik Fikret'in "Balıkçılar", "Zelzele" ve "Sen Olmasan" şiirlerine yer verilmiştir. Şiirler hakkındaki genel bilgilerden sonra metni anlamaya yönelik sorulara yer verilmiştir.

Millî Eğitim Bakanlığı'nın belirlediği komisyonun çıkardığı ders kitapları da mevcuttur. Özellikle 1990'dan sonra ders kitapları bu komisyonun seçtiği üyeler veya izin verilen şahıslar tarafından yazılmaya başlandı.

Millî Eğitim Bakanlığı'nın izniyle yazılan bu kitaplarından ilki, 1993-1994 öğretim yılından başlayarak beş yıl geçerli olacak Mehmet Kara, Cihat Erol, Taha Çağlaroğlu ve Nurullah Çetin'in birlikte hazırladıkları *Ders Geçme ve Kredi Sistemine Göre Türk Dili ve Edebiyatı-Edebiyat 3*[408] kitabıdır. Bu kitapta öncelikle Edebiyat-ı Cedide kısa bir şekilde tanıtılır ve "Manzum Eserler" başlığıyla Tevfik Fikret'e geçilir. Tevfik Fikret'in "Zelzele" ve "Ömr-i Muhayyel" şiirleri örnek olarak alınmıştır. "Zelzele" şiiri vezin, bilinmeyen kelimeler ve konu olarak açıklanmıştır. Parnasizm

[404] Kaplan, *Edebiyat*…s. 140
[405] Kaplan, *Edebiyat*…s. 140.
[406] Nihat Sami Banarlı, *Metinlerle Türk ve Batı Edebiyatı Lise 1*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981.
[407] Nihat Sami Banarlı, *Metinlerle Türk ve Batı Edebiyatı Lise 2*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981.
[408] Mehmet Kara, Cihat Erol, Taha Çağlaroğlu, Nurullah Çetin, *Ders Geçme ve Kredi Sistemine Göre Türk Dili ve Edebiyatı-Edebiyat 3,* Gaye Ders Kitapları, Ankara, 1995.

tanıtılmıştır. Daha sonra Tevfik Fkret'in hayatı verilmiştir. "Ömr-i Muhayyel" şiiri "Serbest Okuma Metni" başlığı altında verilmiştir. Bu şiirin sadece bilinmeyen kelimelerine yer verilmiştir. Tevfik Fikret bölümünün en sonunda *Servet-i Fünun* dergisinin Osmanlı Türkçesiyle başlığı verilmiştir.[409]

Millî Eğitim Bakanlığı'nın izniyle Recep Seyhan tarafından hazırlanan diğer bir ders kitabı ise *Liseler İçin Edebi Metinler 1*[410] (1997) adlı ders kitabı kitabıdır. Bu kitap edebi türlere göre sınıflandırılmıştır. "Şiir", "Hikâye" ve "Roman". Kitap, şiir hakkında bilgiler verdikten sonra en eski metinlerden başlayarak Cumhuriyet sonrası Türk şiirine kadar gelir. Tevfik Fikret de "Tanzimat Sonrası Türk Şiirinden Örnekler" başlığı altında verilmiştir. Tevfik Fikret'ten bahsedilmeden önce Servet-i Fünun Edebiyatı hakkında bilgi verilir. Konuya hazırlık mahiyetinde "Sis" şiiri hakkında bilgi verilir. Bu bilgiler arasında Atatürk'ün "Sis" şiirini ezbere bildiği bilgisi de yer alır.[411] Daha sonra "Sis" şiirinin bir bölümü verilir. Bilinmeyen kelimeleri ve şiir hakkında bilgiler verildikten sonra Tevfik Fikret'in edebi kişiliği ve eserleri yer alır. En sonda ise bu şiir hakkında öğrencilere sorular yöneltilir.

Necdet Yıldırım'ın 2001-2002 öğretim yılı için hazırladığı ve 5 yıl süre ile ders kitabı olarak okutulacak olan *Lise Edebî Metinler 1*[412] adlı ders kitabı türlere göre sınıflandırılmıştır. Tevfik Fikret "Şiir" bölümünün "Tanzimat Sonrası Türk Şiirinden Örnekler" başlığında ele alınmıştır. "Ferda" şiiri örnek olarak verilmiştir. Bu şiir verildikten sonra şiirdeki kelimelerin anlamı yazılıyor ve şiir hakkında sorular soruluyor. Daha sonra şiir açıklanıyor. En sonda ise Tevfik Fikret'ten bahsediliyor.

Burak Kırzıoğlu'nun 2011-2012 öğretim yılı için hazırladığı ve 5 yıl ders kitabı olarak okutulmasına karar verilen *Ortaöğretim Türk Edebiyatı 11 Ders Kitabı*[413] adlı ders kitabında Tevfik Fikret'in "Ferda" şiiri örnek olarak alınmıştır. Şiirin hem orijinal hali hem de o günün Türkçesine aktarılmış hali yan yana verilmiştir.[414] Daha sonra bu şiirden hareketle öğrencilere farklı sorular yöneltilmiştir.

Millî Eğitim Bakanlığı komisyonu tarafından yazılan ve yazarları belli olmayan *Türk Edebiyatı 11. Sınıf Ders Kitabı*[415] (2016) inceleyeceğimiz son ders

[409] Mehmet Kara, Cihat Erol, Taha Çağlaroğlu, Nurullah Çetin, s. 137.
[410] Recep Seyhan, *Liseler İçin Edebi Metinler 1,* Deniz Yayınevi, İstanbul, 1998.
[411] Seyhan, s. 107.
[412] Necdet Yıldırım, *Lise Edebî Metinler 1*, Küre Yayıncılık, Ankara, 2006.
[413] Burak Kırzıoğlu, *Ortaöğretim Türk Edebiyatı 11 Ders Kitabı,* Biryay, Ankara, 2011.
[414] Kırzıoğlu, ss. 100-101.
[415] Millî Eğitim Bakanlığı Komisyonu, *Türk Edebiyatı 11. Sınıf Ders Kitabı*, Devlet Kitapları, Ankara, 2016.

kitabıdır. Bu ders kitabı dönemlere göre sınıflandırılmış ve Tevfik Fikret Servet-i Fünun döneminde incelenmiştir. “Coşku ve Heyecanı Dile Metinler Şiir ve Mensur Şiirler” başlığında Tevfik Fikret’in “Yağmur”, “Bahar-ı Terânedâr” şiirleri örnek olarak verilmiştir. Bu şiirler hakkında öğrencilere farklı sorular yöneltiliyor.

Görüldüğü üzere ders kitapları daha çok antoloji değeri taşırlar. Tevfik Fikret’in hayatına çok az yer verilmiş ya da hiç yer verilmemiştir. Şiirlerinden örnekler verilmiş ve bu şiirleri, şekil, muhteva, dil ve üslup açısından tahlil edilmiştir. Ders kitabı oldukları için içerisinde öğrencilere yönelik sorular da sorulmuştur. Öğrencilerin anlamasını kolaylaştırmak için şiirlerdeki kelimelerin karşılığı verilmiştir.

SONUÇ

Edebiyat tarihi ve eleştirisinde hakkında en çok yazılan ve konuşulan isimlerinden biri Tevfik Fikret'tir. O sadece bir şair olarak değil, bir insan, ideolojik bir tutum sergileyen bir kahraman olarak da birçok eserde kendisine yer bulmuştur. Böyle çok farklı perspektiflerden hareket edilerek değerlendirilmesinde, inceleme yapanların sanat anlayışları, dünya görüşleri, fikrî yapıları, Fikret'le gerçek hayatta yakınlıkları veya uzaklıkları da etkili olmuştur.

Bizim tezimizle amaçladığımız da edebiyat tarihleri ve ders kitaplarından hareketle Türk edebiyatının hakkında en çok yazılan ve konuşulan isimlerinden biri olan bu şair hakkındaki perspektiflerin farklığını ve mahiyetlerini ortaya koymaktır. Elbette böyle bir çalışmanın dergi ve gazetelerdeki yazılarla da tamamlanması gerekir. Kuşkusuz bu daha da anlamlı olacaktır. Bununla birlikte edebiyat tarihleri ve ders kitapları, hazırlayanların ve dönemlerin ruhlarını yansıtmaları bakımından bize genel bir çerçeve çizmiş, bir fikir vermiştir.

Okur, bir yazarı veya bir eseri değerlendirirken kendi duygu ve düşüncelerini, yaşantılarını, dünyayı algılama biçimini de bu değerlendirmenin içerisine dahil eder. Araştırmacının, eleştirmenin veya edebiyat tarihçisinin bir okur olduğu gerçeğini de göz önünde bulundurduğumuzda, ele aldığı eser veya yazara yaklaşımı da okur penceresinden olur. Alımlama estetiği de okurun esere bu yaklaşımını önemser. Alımlama estetiğine göre okur, eserin pasif bir okuyucusu değil, onun yaratılma sürecinde aktif rol oynayan bir etkendir. Eser, yazar tarafından yaratılmaya başlanır ve okur tarafından da yaratımı tamamlanır.

Hans-Robert Jauss alımlama estetiğine farklı bir bakış açısı getir. Edebiyat tarihlerinin yazıldıkları dönemdeki okur beklentisine göre olması gerektiğini savunur. Bu bağlamda bizde Abdülhalim Memduh'la başlayan modern anlamda edebiyat tarihçiliği yeni kuram ve eleştirilerin, bakış açılarının ortaya çıkmasıyla farklılıklar kazanarak günümüze kadar gelmiştir. Bir başka ifadeyle esere, yazara ve okura yönelik eleştirilerin değişmesiyle edebiyat tarihlerinin mahiyeti de değişir. Bundan başka devirlerin siyasî eğilimleri, sosyal hayat alanındaki değişmeler de edebiyat tarihlerinin ve ders kitaplarının vizyon ve misyonlarında kuşkusuz çok belirleyicidir.

Edebiyat tarihçisinin aynı zamanda bir okur olduğunu söylemiştik. Edebiyat tarihçisi eserini meydana getirdiği zaman diliminden soyutlanamaz. Bununla birlikte yaşadığı dönemin toplumsal yönelimlerinden, estetik zevklerinden, ideolojik ve

kültürel yaklaşımlarından etkilenir. Bu etkilenmeler kaleme aldığı edebiyat eserine de yansır. Biz de Şehâbeddin Süleyman'dan başlayarak İnci Enginün'e kadar yazılan edebiyat tarihlerinde ve ders kitaplarında Tevfik Fikret'in nasıl alımlandığını incelemeye çalıştık.

Görebildiğimiz kadarıyla bazı dönemlerde Tevfik Fikret'in belli özellikleri ve eserleri bazı dönemlerde ise başka özellikleri ve eserleri ön plana çıkarılmıştır. Bu da edebiyat tarihçisinin yaşadığı dönemin şartlarına göre Tevfik Fikret'ten ne alımladığını bize gösterir.

Tevfik Fikret'in yer aldığı ilk edebiyat tarihi Şehâbeddin Süleyman'ın *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye'*sidir. Fuat Köprülü ile birlikte de ortak bir çalışması olan Şehâbeddin Süleyman, aynı zamanda bir şairdir. Fecr-i Âti'nin kurucularındandır. Onun bu yönü edebiyat tarihine de yansır. Tevfik Fikret'in şiirlerini açıklarken bir şair edasıyla cümlelerini kurar. Yeniliği savunan bir şair olmasından dolayı da Tevfik Fikret'i över ve eski edebiyatın savunucusu gördüğü Muallim Naci'yi pek önemsemez. Tevfik Fikret'i Muallim Naci ile kıyaslar ve Fikret'in Naci edebiyatını "kırdığını" iddia eder.

İbrahim Necmi Dilmen, dil çalışmalarıyla bilinir. 1922'de yayımlanan edebiyat tarihinde Tevfik Fikret'e Şehâbeddin Süleyman'a göre daha nesnel yaklaşır. Dilmen de o dönemin edebiyat tarihi anlayışında çok kabul gören Köprülü'nün tasnifini esas alır. Tevfik Fikret'in hayatını kronolojik olarak detaylı bir şekilde verir. Daha sonra da eserlerini sırayla incelemeye tabi tutar. Dilmen, Tevfik Fikret'in sadece hayatını veya eserlerini ele almamış, Fikret'i dönemi içerinde değerlendirmeye tabi tutmuştur.

Tevfik Fikret'ten en uzun ve en detaylı bahseden edebiyat tarihçisi İsmail Hikmet Ertaylan'dır. Tevfik Fikret Vakfı'nın kurucuları arasında yer alan Ertaylan, Tevfik Fikret hayranıdır. Tevfik Fikret'in hem öğrencisi hem de çalışma arkadaşı olmuştur. Edebiyat tarihini 1925 yılında öğretmen olarak gönderildiği Bakü'de yazar. Tevfik Fikret'e bu kadar yakın ve hayran olması onun edebiyat tarihine de yansımıştır. Alımlama estetiğinin okurun beklentiler ufku adını verdiği okur-eser ilişkisinin en belirgin örneğini İsmail Hikmet Ertaylan'ın edebiyat tarihinde görebiliriz. Tevfik Fikret'e yakın olması, onun fikirlerini desteklemesi Ertaylan'ın Fikret hakkındaki görüşlerine de yansımıştır. Edebiyat tarihinde Tevfik Fikret'in yaptığı her şeyi olumlayan, yazdığı her yazıyı bir şaheser gibi açıklayan Ertaylan, Fikret'e karşı çıkanları da eleştirir. Fikret'in karşısında gördüğü Mehmet Akif Ersoy'u çok sert bir dille eleştirir.

Daha objektif bir tutumu tercih eden Mustafa Nihat Özön ise Tevfik Fikret'in daha çok edebi kişiliği ve sanatçılığı üzerinde durmuştur. Özön'ün edebiyat tarihinde Fikret'in edebi kişiliğinin ve sanatçılığının ön plana çıkarılarak şiirlerinden çokça örnekler verilmesi, bu edebiyat tarihinin bir ders kitabı olarak hazırlanmasından kaynaklanmaktadır. Özön, Tevfik Fikret'in hayatını dipnot olarak verir. Ayrıca Fikret hakkında başka yazarların yazdığı yazıları da ekleyerek kendi görüşlerine bir dayanak bulmaya çalışır. Özön, şiirlerinin yazılma gerekçelerini de ortaya koymaya çalışmıştır. Bütün bunlara rağmen Özön'ün de üslubu yer yer sohbet havasına kaçar.

Agah Sırrı Levend de Tevfik Fikret'in edebi kişiliği ve sanatçılığı üzerinde çok durmuştur. Fikirlerini ispatlamak için Fikret'in şiirlerinden örnek mısraler ve kıtalara çokça yer vermiştir. Onun da edebiyat tarihinde Tevfik Fikret'i haklı çıkarma ve eleştirildiği taraflardan aklama çabası göze çarpar. Örneğin, "Tarih-i Kadim" manzumesi yüzünden Fikret'in dinsizlikle suçlandığını ama bu manzumeye benzer yazıların Yunus Emre ve Kaygusuz tarafından da kaleme alındığını iddia eder. "Tarih-i Kadim" manzumesinin Fikret'in "bedbin" ve "elemli" bir zamanına denk geldiğini ifade ederek onu haklı çıkarmaya çalışır. Bunlardan başka, hiçbir edebiyat tarihçisinin üzerinde durmadığı ve söylemediği bir şeyi söyler: Fikret'in Fransız sosyalizminden etkilendiğini yazan Levend, bu etkilenmeyle birçok şiirler kaleme aldığını da iddia eder.

Nihat Sami Banarlı'nın *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* şekil itibarıyla diğer edebiyat tarihlerinden ayrılır. Banarlı, ele aldığı mevzuya veya kişiye uygun resimlerle edebiyat tarihini zenginleştirmiştir. Bu edebiyat tarihinde konumuzla ilgili en dikkat çekici olan hususBanarlı'nın Tevfik Fikret'e milliyetçi duygularla yaklaşmasıdır. "İctimailiği" ve "Vatancılığı" adı altında iki farklı başlık açarak Tevfik Fikret'in bu hususiyetlerini ayrıca ele alması örnek olarak gösterilebilir. Diğer taraftan Dilmen ve Levend'in tersine Banarlı, Tevfik Fikret'i en sert dille eleştiren edebiyat tarihçisidir. Özellikle onun "Sis", Bir Lahza-i Teahhur" ve "Tarih-i Kadim" şiirlerini "şuursuz bir kindarlık"ın ürünleri olarak görür. Nihat Sami Banarlı, İsmail Hikmet Ertaylan ve kısmen Agah Sırrı Levend gibi Tevfik Fikret'i yazdıklarından dolayı haklı çıkarmaya çalışmaz. Tevfik Fikret'i "aldatılmış bir münevver" olarak tasvir eder. 1948 yılında ilk baskısı yapılan bu edebiyat tarihinde Banarlı'nın Tevfik Fikret'i milliyetçi bir bakışla ele alması olağan sayılabilir. Osmanlı Devleti'nin yıkılmaya yüz tuttuğu bir dönemde doğan ve gençliği Milli Mücadeleye denk gelen Banarlı'nın Fikret'i kutsal ve milli değerlere, kahramanlıklara düşman olarak görmesi yaşadığı devrin etkisiyledir.

Alımlama estetiği çerçevesinden baktığımızda Banarlı, Tevfik Fikret'e beklentiler ufkuyla yaklaşır ve onda istediğini bulamaz. Bu yüzden onu eleştirmekten çekinmez. En sevdiği eseri *Haluk'un Defteri* olarak tarif etmesinin altında yatan sebep, Fikret'in o eserde ideal Türk gencini tarif etmesidir.

Vasfi Mahir Kocatürk, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi'*nde Tevfik Fikret'in daha çok edebî kişiliği ve sanatçılığı üzerinde durmuş, hayatına sadece dipnotta yer vermiştir. Kocatürk de Tevfik Fikret'e olumlu bir şekilde yaklaşan edebiyat tarihçilerindendir. "Tarih-i Kadim" karşısındaki tavrı Âgah Sırrı Levend'inkiyle benzerlikler taşır. Kocatürk de Fikret'in bu manzumesindeki fikirlerinden dolayı yargılanmasına karşı çıkar ve ona destek olmak için kendi döneminden örnekler verir.

Kenan Akyüz'ün *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri* başlıklı çalışması, buraya kadar üzerinde durduğumuz edebiyat tarihleri içinde en objektif olanıdır. Çalışmasını dönemlere ve o dönemlerin alt başlığı olarak gördüğü edebi türlere göre sınıflandıran Akyüz, Fikret'ten bahsederken son derece objektif bir tavır takınır. Şairin hayatını, kişiliğini, edebi şahsiyetini, sanatçılığını ve eserlerini bir bütün olarak vermeye özen gösterir.

Ahmet Kabaklı, Tevfik Fikret'in hemen her yönüne ve özelliğine değinir. Şiirlerinden ve yakın çevresinin anekdotlarından da bir hayli istifade eder. O da Kenan Akyüz gibi Tevfik Fikret'ten bahsetmeden önce uzun uzadıya Servet-i Fünun dönemi ve şiiri hakkında bilgiler verir. Kabaklı'nın üslubu sadedir. Fikret hakkında keskin yargılar vermekten kaçınır.

Seyit Kemal Karaalioğlu'nun *Türk Edebiyatı Tarihi*, içerdiği bilgiler, anekdotlar, anılarla farklı bir mahiyete sahiptir. Karaalioğlu edebiyat tarihini bir hatıralar yığını haline getirir. Özellikle Atatürk'ün Tevfik Fikret'e dair anıları dikkat çekicidir. Bunlardan başka Amerikalıların Tevfik Fikret hakkındaki değerlendirmelerine yer verir.

Şükran Kurdakul edebiyat tarihinde ilk defa Tevfik Fikret için "Dünya Görüşü" başlığını açar. Bu başlık altında Tevfik Fikret'in dünya görüşünü şiirlerinden örnekler vererek açıklar.

İnci Enginün türlere sınıflandırdığı edebiyat tarihinde Tevfik Fikret'i şiir başlığı altında inceler. Enginün de Tevfik Fikret'e objektif olarak yaklaşan edebiyat tarihçilerinden biri olarak karşımıza çıkar.

Ders kitaplarında ise Tevfik Fikret, edebiyat tarihlerine göre daha farklı bir şekilde yer alır. Burada hayatına çok kısa yer verilmiş ya da hiç değinilmemiştir.

Bunun yerine daha çok şiirlerine ve şiirlerin tahlillerine yer verilmiştir. Ders kitaplarının düzenlenişi de birbirinden farklıdır. Bazı ders kitaplarında dönemlere göre sınıflandırma yapılırken bazılarında ise türlere göre bir sınıflandırmaya gidilmiştir.

Ali Canip Yöntem, ders kitabını vezinlere ve edebi türlere göre göre sınıflandırmış, Tevfik Fikret'e, vezinler kısmında aruz vezni başlığı altında yer vermiştir. Edebi türler kısmında Tevfik Fikret, didaktik nevi başlığı altında değerlendirilmiştir.

Cevdet Kudret Solok da ders kitabını türlere göre sınıflandırmış ve Tevfik Fikret'in şiirlerini de bu sınıflandırmaya göre incelemiştir. Mustafa Nihat Özön ve Kemal Demiray ise dönemlere göre tasnif ettikleri ders kitaplarında Tevfik Fikret'i "Edebiyat-ı Cedide" başlığı altında incelemişlerdir. Aynı dönem tasnifini Özdemir Sarıca, Mahir Ünlü ve Ömer Özcan da tercih etmiştir. Mehmet Kaplan ise tasnifinde türü esas almış ve Tevfik Fikret'i "Şiir" başlığı altında incelemiştir.

Nihat Sami Banarlı, yazdığı her iki ders kitabında da dönemlere göre sınıflandırma yapmış ve Tevfik Fikret'in şiirlerine "Avrupaî Türk Edebiyatı" bölümünde yer vermiştir.

Ders kitapları öğrenciye yönelik olduğu için içerisinde çokça şiir örnekleri yer almış ve şiirler dil, üslup, konu bakımından açıklanmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki, ele aldığımız edebiyat tarihlerinde ve ders kitaplarında, yazarların Tevfik Fikret'i değerlendirmelerinde fikri yapıları, sanat anlayışları, Fikret'i şahsen tanıyıp tanımadıkları, ona yakınlık ve uzaklıkları ve son olarak da içinde bulundukları dönemlerin siyasî yapısı, sanat ve kültür politikası hayli etkili olmuştur.

Hemen hemen bütün edebiyat tarihleri, Tevfik Fikret'in kişiliğini, onun eserlerinden ve sanatçılığından daha çok ön planda tutmuşlardır. Aynı şekilde bütün edebiyat tarihçilerinin mutabık kaldığı diğer husus da Tevfik Fikret'in Servet-i Fünun döneminin en önemli şairi olduğudur. Diyebiliriz ki Servet-i Fünun şiiri neredeyse sadece Tevfik Fikret'le temsil edilir hâle gelmiş, o dönemin şiir anlayışının şekillenmesinde, bilhassa Servet-i Fünun şiirinin teorik planının oluşturulmasında çok önemli bir rolü olan Cenap Şehâbeddin gölgede bırakılmış, adeta görmezlikten gelinmiştir. Edebiyat tarihçileri Fikret'in şiirlerini açıklarken muhakkak onun kişiliğiyle birlikte ele almışlardır. Kimi zaman hayat görüşü ve yaşam biçimi şiirlerinin önüne geçirilmiştir. Bundan dolayı da şiirleri ile karakteri hep iç içe görülmüştür. Servet-i Fünun şiirini temsil eden şairler arasında Fikret'e ağırlık verme, tabii olarak

ders kitapları için de geçerlidir. Ancak bunlarda mahiyetleri gereği şairin hayatından ziyade eserlerine yer verilmiş, şiirleri dil, üslup ve muhtevaları açısından değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Burada da dikkatimizi çeken ders kitaplarını hazırlayanların tutumlarına, fikrî yapılarına ve sanat anlayışlarına göre Fikret'tan alınan örneklerin değişiklikler arzettiğidir. Bu bağlamda da şairin daha çok "Ferda", "Sen Olmasan" "Yağmur" şiirleri seçilmiştir.

KAYNAKÇA

1. ÇALIŞMADA KULLANILAN KAYNAKLAR

A. Edebiyat Tarihleri

1. Şehâbeddin Süleyman, *Tarih-i Edebiyatı Osmaniye*, Sancakyan Matbaası, İstanbul, 1327

2. İbrahim Necmi Dilmen, *Tarih-i Edebiyat Dersleri*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1337 (1922), s. 297-302.

3. İsmail Habib Sevük, *Yeni Edebi Yeniliğimiz "Tanzimattan Beri I" Edebiyat Tarihi,* Remzi Kitabevi, İstanbul, 1940.

4. İsmail Hikmet Ertaylan, *Türk Edebiyatı Tarihi 1-4,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

5. Mustafa Nihat Özön'ün *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi,* Devlet Matbaası, İstanbul, 1930.

6. Agâh Sırrı Levend, *Edebiyat Tarihi Dersleri*, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1938.

7. Orhan Rıza Aktunç, *Türk Edebiyatı Tarihi,* Suhulet Matbaası, İstanbul, 1934.

8. Hıfzı Tevfik Gönensay, *Türk Edebiyatı Tarihi,* Remzi Kitabevi, İstanbul, 1949.

9. Nihat Sami Banarlı*, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi 2*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997.

10. Vasfi Mahir Kocatürk, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi,* İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016.

11. Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri,* Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1979.

12. Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı Tarihi,* Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1966.

13. Şükran Kurdakul, *Çağdaş Türk Edebiyatı*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1992.

14. Seyit Kemal Karaalioğlu, *Resimli Motifli Türk Edebiyatı Tarihi*, İnkılap ve Aka yayınları, İstanbul, 1982.

15. İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e,* Dergâh Yayınları, İstanbul, 2015.

B. Ders Kitapları

1. Ali Canip Yöntem, *Edebiyat*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1929.

2. Abdurrahman Nisari, *Metinli Türk Edebiyatı*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1954.

3. Cevdet Kudret Solok, *Örneklerle Edebiyat Bilgileri 1*, İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul, 1980.

4. Cevdet Kudret Solok, *Örneklerle Edebiyat Bilgileri 2*, İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul, 1980.

5. Mustafa Nihat Özön, Kemal Demiray *Türk Dili ve Edebiyatı Lise III,* İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul, 1973.

6. Özdemir Sarıca, Mahir Ünlü, Ömer Özcan *Türk Dili ve Edebiyatı II,* İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul, 1976.

7. Özdemir Sarıca, Mahir Ünlü, Ömer Özcan *Türk Dili ve Edebiyatı III,* İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul, 1976.

8. Mehmet Kaplan, *Edebiyat Lise II*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977.

9. Nihat Sami Banarlı, *Metinlerle Türk ve Batı Edebiyatı Lise 1*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981.

10. Nihat Sami Banarlı, *Metinlerle Türk ve Batı Edebiyatı Lise 2*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981.

11. Mehmet Kara, Cihat Erol, Taha Çağlaroğlu, Nurullah Çetin, *Ders Geçme ve Kredi Sistemine Göre Türk Dili ve Edebiyatı-Edebiyat 3,* Gaye Ders Kitapları, Ankara, 1995.

12. Recep Seyhan, *Liseler İçin Edebi Metinler 1,* Deniz Yayınevi, İstanbul, 1998.

13. Necdet Yıldırım, *Lise Edebî Metinler 1*, Küre Yayıncılık, Ankara, 2006.

14. Burak Kırzıoğlu, *Ortaöğretim Türk Edebiyatı 11 Ders Kitabı,* Biryay, Ankara, 2011.

15. Millî Eğitim Bakanlığı Komisyonu, *Türk Edebiyatı 11. Sınıf Ders Kitabı*, Devlet Kitapları, Ankara, 2016.

2. FAYDALANILAN KAYNAKLAR

"Ahmet Hamdi Tanpınar-Portlere Galerisi", https://www.youtube.com/watch?v=elsr3-qeWug. 04.02.2021.

Akün, Ömer Faruk. "İsmail Hikmet Ertaylan", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, Cilt 11, 1999, ss. 309-312.

Andı, M. Fatih. "Devrin Edebiyatçılarının Mektupları Işığında Ali Ekrem'in "Şiirimiz" Makalesi ve Neticeleri", *Edebiyat Araştırmaları 1*, Kitabevi, 2000, ss. 146-174.

Argıt, Celile Eren. "Tanzimattan Cumhuriyete Edebiyat Ders Kitapları", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 4, Sayı 7, 2006, ss. 257-290.

Aslan, Erdal. "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Ders Kitapları", Eğitim ve Bilim 2010, Cilt 35, Sayı 158, ss. 215-231.

Bachelard, Gaston. *Mekanın Poetikası,* İthaki, İstanbul, 2017, s. 34-36.

Çetin, Nurullah. "Şehâbeddin Süleyman'ın Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye'si Üzerinde Edebiyat Tarihi Metodu Açısından Bir Değerlendirme", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt 35, Sayı 1, 1991, ss. 61-73.

Daşçıoğlu, Yılmaz ve Karakaş, "Elmas. Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Tarihlerinde Ulus İnşası Aracı Olarak İdeolojik Üslûp (1923-1938)", 2014, https://www.academia.edu/38059565/CUMHUR%C4%B0YET_D%C3%96NEM%C4%B0_EDEB%C4%B0YAT_TAR%C4%B0HLER%C4%B0NDE_ULUS_%C4%B0N%C5%9EASI_ARACI_OLARAK_%C4%B0DEOLOJ%C4%B0K_%C3%9CSL%C3%9BP_1923_1938_ (13.01.2021), ss. 1-15.

Demiral, Hilmi. “Cumhuriyet’in İlanından Günümüze Türk Dli ve Edebiyatı Ders Kitaplarının İncelenmesi (1923-2018)”, YILDIZ Journal of Educational Research,3(2), 2019, ss. 44-58.

Garan, Bahanur. *Muallim Nüsha-i Mahsusâ Tevfik Fikret Özel Sayısı*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2015.

Güneş, Mehmet. “Türk Edebiyatı Tarihçiliğinde Mustafa Nihat Özön ve Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi”, A.Ü Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Erzurum, 2011, ss. 167-192.

Ran, Nazım Hikmet. *Cezaevinden Memet Fuat’a Mektuplar*, Sözcükler Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 45-46.

Huyugüzel, Ömer Faruk. *Eleştiri Terimleri Sözlüğü*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2019.

Kaplan, Mehmet. *Tevfik Fikret, Devir-Şahsiyet-Eser*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1993, s. 44.

Karahan, Ali. “Tanzimat’tan Sonra Gelişen Türk Edebiyatı Tarihçiliğine Bir Bakış Denemesi”, Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi, Sayı 2, Eylül 2018, s. 130.

Karakaş, Elmas. *Yeni Türk Edebiyatı Sahasında Yazılmış Edebiyat Tarihleri Üzerine Bir Araştırma,* Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2019.

Koçak, Ahmet. “Servet-i Fünun Edebi Topluluğunun Dağılma Sürecinde “Şiirimiz” Makalesi”, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, 28, İstanbul, 2013, ss. 113-156.

Köprülü, Fuad. “Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl” *Edebiyat Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.

Moran, Berna. *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

Ogur, Erol. "Ali Canip Yöntem'in Cumhuriyet Döneminde Edebiyat Öğretimi İçin Hazırladığı Ders Kitapları", Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 22, Sayı 2, 2009, ss. 379-395.

Okay, M. Orhan. "Edebiyat Tarihi", İslam Ansiklopedisi, 10. Cilt, s. 403-404.

Okay, Orhan. "Abdülhalim Memduh'tan Ahmet Hamdi Tanpınar'a Edebiyat Tarihlerinde Yenileşmenin Sınırları", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 4, Sayı 8, 2006.

Okay, Orhan. "Edebiyat Tarihçiliğinde Usul: Edebiyat Tarihlerinin ve Türk Edebiyatı Tarihinin Sınıflandırılması Meselesi", *Edebiyat ve Edebî Eser Üzerine,* Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011.

Okumuş, Salih ve Şahin, İdris. "Tanzimat'tan Günümüze Edebiyat Tarih Yazarlığı Ve Edebiyat Tarihleri Üzerine Bir İnceleme", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume 3, Issue 14, 2010, ss. 398-410.

Polat, Nazım Hikmet (Ed.). *Yöntem Bilgisi Açısından Osmanlı Dönemi Edebiyat Tarihleri,* Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2013.

Polat, Nazım Hikmet. "Türk Edebiyatı Tarihçiliği Çalışmalarının Neresindeyiz?" *Yenileşme Devri Türk Edebiyatından Çizgiler,* Kurgan Edebiyat, Ankara, 2012.

Polat, Nazım Hikmet. "Vasfi Mahir Kocatürk", TDV Ansiklopedisi, Ankara, Cilt 26, 2002, ss. 142-143.

Polat, Nazım Hikmet. "Türk Dünyasının Entegrasyonunda Lise Edebiyat Tarihi Kitaplarının Yeri, Bilig", Güz 2019, Sayı 91, ss. 255-278.

Sağlam, Nuri. “Medeniyet Tarihimizin En Girift Labirenti: Türk Edebiyatı Tarihi”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 4, Sayı 7, 2006, ss. 9-23.

Sayın, Şara. *Metinlerle Söyleşi*, Multılıngual, İstanbul, 1999.

Şahin, Seval. *Tevfik Fikret Düşünce Dergisi Nüsha-i Mahsusâ 1918*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.

Tanpınar, Ahmet Hamdi. “Fikret Hakkında”, *Edebiyat Üzerine Makaleler,* Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016, s. 267.